

Hana Pokludová, Deník punka (Pdf UP Olomouc)

Ewenaëlle Le Bris, Cenzurované knihy (FA ČVUT Praha)

Nejlepší zájem nezletilého

JIŘÍ SEDLÁK, ZDEŇKA PAŇÁKOVÁ

„Nejlepší zájem dítěte“ není přesně vymezen a definován. Úmluva o právech dítěte definuje nejlepší zájem dítěte v několika paragrafech. Procesní praxe některých českých soudů svědčí o různém, často si odporujícím výkladu termínu. Příspěvek srovnává a hodnotí jednotlivé přístupy a zabývá se případy, kdy šlo o soudní rozhodnutí péči o dítě a kdy nemohly být popsány případy řešitelné právem nejlépe. Analýza kazuistik uvádí příčiny chyb a omylů procesní praxe.

V právních vědách je zájem chápán v širším pojetí. Jde např. o zájem státu, obyvatele, menšin, jednotlivých osob a další. Termín zájem je často zaměňován s prospěchem nebo právem a v případě zájmu nezletilého dítěte s pojmem blaho dítěte. Termín „nejlepší zájem nezletilého“ není přesně vymezen ani z právního, ani z psychologického a ani ze sociologického hlediska. Je podmíněn řadou okolností. Je jich několik desítek. Patří k nim např. přijatelné bydlení, zajištění osobní hygieny, klidné sociální prostředí, psychická pohoda, sociální zázemí a podpora, dobrá výchovná způsobilost rodičů, zajištění ekonomických potřeb dítěte, zajištění rozvoje dovedností, rozvíjení zájmových aktivit, lékařská péče, subjektivní faktory, pedagogické faktory, společenské faktory, vnější faktory, vnitřní faktory, absence zátěže, přetěžování a stresu. O nejlepší zájem nezletilého jde také tehdy, když rodič projevuje skutečný zájem o dítě. Jde o zájem mateřský, otcovský nebo rodičovský a další. Zájem nezletilého je posuzován nejen v případech, kdy je třeba, aby soud rozhodoval o svěřeni nezletilého dítěte do výchovy jednoho z rodičů, případně do společné nebo střídavé péče a rozhodoval o výživném, nýbrž také v případech, kdy soud musí rozhodnout o tom, v jakém rozsahu a kde se má uskutečnit styk nezletilého dítěte s rodičem, který nemá dítě ve své výchově, případně s jeho sourozenci či prarodiči. Psychologové zaměřovali výzkumy zájmů dětí na jejich vliv při volbě povolání, na zájmy dospívajících, zájem dětí o školu a jednotlivé výukové předměty, na problematiku zájmů dětí předškolních, školních a dospívajících v rámci rodiny a v rámci péče o ně. Výzkumy měly v posledních letech nízkou frekvenci řešení. Na „bílé místo“ v hodnocení nejlepšího zájmu dítěte poukazují brněnští autoři v rozsáhlé studii (srov.: M. Čechová a spol. 2005). V současné době je v popředí zájmu společnosti posuzovat nejlepší zájem dítěte zejména při určování rozsahu a frekvence styku dítěte s druhým rodičem, který nemá dítě ve své výchově. Speciálním případem je styk s rodičem násilným. V nejlepší zájmu nezletilého jistě je udržení kontaktu s druhým rodičem, ale v nejlepší zájmu dítěte již není exekuce dítěte za účelem uskutečnění tohoto kontaktu ani vynucený styk s rodičem, který se např. dopouštěl domácího násilí.

Kazuistika 1. O nejlepším zájmu nezletilého (14) v souvislosti s uskutečňováním jeho styku s matkou (40) a jejím násilným partnerem (38) rozhodoval soud prvního stupně, který s odkazem na nejlepší zájem dítěte nařídil uskutečňovat styk nezletilého s matkou, a to formou asistovaného styku matky s nezletilým v krizovém centru. Případ byl komplikován tím, že matka tolerovala svému partnerovi násilí vůči nezletilému, tedy se na něm prakticky podílela. Oporou soudního rozhodnutí byl jednostranný posudek soudního znalce, který však vycházel nikoliv z provedených důkazů a listin obsažených ve spise (lékařské zprávy), ale převzal pouze neověřené tvrzení matky o údajné manipulaci ze strany otce nezletilého, která nebyla podepřena hodnověrnými důkazy. Případ vyvrcholil až umístěním nezletilého v krizovém centru jako v tzv. neutrálním prostředí a otci, ke kterému měl nezletilý silný citový vztah, znemožnil jako údajně manipulujícím rodiči jakýkoliv kontakt s nezletilým. Matka styk v krizovém centru nezvládala, zarputile a prioritně po nezletilém požadovala kontakt a vstřícné chování vůči svému partnerovi, což jí měl nezletilý právem za zlé a odmítal s ní z tohoto důvodu komunikovat. To vše se stalo v období vánočních svátků. Na nezletilého to mělo výrazně negativní dopad, se kterým se vypořádává dodnes, tj. i po dosažení zletilosti (po 6 letech). Byl to výrazný zásah státu (z moci úřední) do jeho osobnostních práv. Soud druhého stupně sice toto soudní rozhodnutí přezkoumal a ihned zrušil a nezletilý se mohl vrátit k otci, ale škody již byly napáchány. Matka nadále upřednostňovala svého partnera a místo budování vztahu s nezletilým se dítěti nevěnovala až do doby dosažení zletilosti dítěte. V současné době je syn zletilý a zájem matky je již nulový (srov.: R. Kohoutek, J. Sedlák, K. Janský 2008).

Kazuistika 2. Nezletilé dítě (13) žilo rok a půl po smrti otce u babičky (70). Matka je těžce nemocná, neschopná výchovy (schizofrenie) a nežije s nimi. Mezi dítětem a babičkou byl silný citový vztah. Babička se přes své stáří velmi snažila, prala, nakupovala za své prostředky potraviny, připravovala mu každý den jídlo. Chybným rozhodnutím sociální pracovnice se ocitli v hmotné nouzi a po dobu skoro celého roku nedostávali žádné dávky. Jediným příjmem obou byl nízký důchod. Na podnět sociální pracovnice byl chlapec zvýšeně oproti jiným dětem sledován. Několikrát přišel do školy neupravený, z hlavních předmětů dostal v pololetí čtyřky. Sociální útvar tedy usoudil, že je péče o třináctiletého nezletilého ze strany babičky nedokonalá, a navrhl soudu, opět v tzv. nejlepším zájmu dítěte, umístit nezletilého do dětského domova. Mezi důvody byl uveden mj. malý stísněný jednopokojový byt. Nezletilý byl vyslechnut soudem, a i když se jasně vyjádřil, že si přeje bydlet u babičky, soud to nerespektoval, došel k názoru, že přání dítěte nemusí být vždy v souladu s jeho nejlepším zájmem a odebral je z péče babičky. Sociální orgán ani soud nerespektoval Úmluvu o právech dítěte a chybně zhodnotil nejlepší zájem dítěte. Rozhodli necitlivě, administrativně a v rozporu se zájmem dítěte. Namísto toho, aby rodině poskytl stát pomoc, tak je státní orgány nevratně poškodily (srov.:

M. Vodičková 2011). V odborné literatuře a v tisku nalezneme mnoho odkazů na kauzy, kdy se soudem nařízený styk nezletilého s rodičem, a to i s násilným rodičem (údajně v nejlepším zájmu nezletilého) neosvědčil, a přesto byl vynucován, a tak se jednoznačně postupovalo proti zájmu dítěte a v rozporu s jeho přáním. Bohužel se to jeví jako častý standardní postup českých soudů. Česká média přinesla v posledních dvou letech více příkladů nesprávných soudních rozhodnutí, zaštiťujících se nejlepším zájmem nezletilého. Jednalo se také o tzv. asistovaný styk za přítomnosti odborníka (sociálního pracovníka, psychologa, psychiatra). Široká veřejnost se seznámila např. s případy, kdy v rozporu se zájmy dítěte soud nařídil dítěti, které bylo svědkem týrání matky otcem, stykat se s ním.

Poprvé se pojem blaho dítěte ve smyslu nejlepší zájem dítěte objevilo v právním řádu ČR přijetím Úmluvy o právech dítěte. O blahu dítěte hovořil § 41 zákona o rodině, který však byl později spolu s dalšími ustanoveními zrušen. Setkáváme se také s negativním vymezením nejlepšího zájmu dítěte např. při rozvodových nebo porozvodových problémech rodičů, v případech, kdy dítě bezdůvodně ztrácí přímý kontakt s jedním z rodičů a také jistoty, které předtím v rodině mělo, nebo v řízeních o výživném, kdy např. v žalobách o snížení výživného soudy v odůvodnění zamítnutí žalob správně uvádějí, že to není v nejlepším zájmu dítěte. Zákon o rodině na mnoha místech užívá termín zájem či prospěch nebo blaho dítěte. Prioritní hledisko má zajišťovat sociálně právní ochrana dětí (srov. M. Hrušáková 2011, M. Hrušáková a spol. 2001). Tato ochrana je chápána jako jedno z nejdůležitějších hledisek rodinného práva. Autoři rozlišují zájem a blaho v tom smyslu, že blaho je obecnější kategorií. Má být garantem úpravy fyzického a sociálního prostředí, které má být ve vztahu k dítěti kladné a přátelské. Zájem je charakterizován jako kategorie sociálně psychologická. Základním principem sociálněprávní ochrany dětí je povinnost všech orgánů sociálněprávní ochrany dětí, ale i jiných subjektů, které se problematikou dětí zabývají nebo řeší jejich problémy, zájem dítěte a jeho blaho s tím, že zájem dítěte nelze nikdy podřazovat zájmům jiným, např. zájmům rodičů, zájmům rodiny nebo zájmům jiných osob, zájmu státu apod. (srov.: Novotná, Burdová 2007).

Česká republika se přijetím Úmluvy o právech dítěte zavázala k tomu, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Dle Úmluvy jakýkoli orgán, fyzická či právnická osoba, musí při svém rozhodování upřednostnit zájem dítěte. Avšak zejména státní orgány to systematicky nedělají. Občas sice na podnět Výboru pro práva dítěte nebo pod tlakem ze zahraničí přijmou některá dílčí zlepšení, ale aby orgány zohledňovaly při rozhodování např. o reformách, co je opravdu pro děti nejlepší, to často nedělají. Hlavní problém je v tom, že u nás není plnění Úmluvy ošetřeno systémově. Ani Úmluva o právech dítěte „nejlepší zájem dítěte“ nedefinuje. Ukládá smluvním státům zajistit dítěti takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho,

a současně zavazuje smluvní strany brát ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za ně odpovědných. Příčin chyb a omylů v praxi při aplikaci Úmluvy je mnoho. Tkví např. také v přístupu sociálních pracovníků, soudů, soudních znalců a v záporných vlivech tzv. neutrálních prostředí pro dítě, do kterých jsou nezletilí mnohdy násilně umístováni (srov. M. Vodičková 2011). Chybí legislativní zajištění dětských práv. Hlavní zásada Úmluvy není dosud promítnuta do žádného z českých zákonů. Názory odborníků je možno shrnout do několika základních bodů. Zejména státní správa svá rozhodování s nikým nekoordinuje, takže stát nemá zpětnou vazbu. Chybí zákon o dětech a mládeži. Úmluva s jeho zřízením počítá. Do ústavní výchovy je umístován nadměrně vysoký počet dětí, často zbytečně a neuváženě, mnohdy pouze proto, že se rodiče nemohou dohodnout na výchovném prostředí, což je alarmující a dítě poškozující.

Procesní praxe některých českých soudů svědčí o necitlivém rozhodování ve věcech nezletilých a o různém, často si odporujícím výkladu termínu „nejlepší zájem dítěte“. Tím, že není definován nejlepší zájem dítěte a nejsou stanoveny konkrétní postupy, sociální pracovníci a soudní znalci nemají k dispozici konkrétní pokyny a rozhodují se subjektivně. Vzniká celá řada otázek, kdy ve skutečnosti není brán ohled na nejlepší zájem dítěte. Chybná rozhodnutí typu nařízení styku s násilným rodičem, pokud bylo dítě svědkem násilí na druhém rodiči, nebo umístění dítěte do ústavní či náhradní péče nebo umístění dítěte do tzv. neutrálního prostředí vždy poškozují dítě a nic kladného mu do budoucna nepřinášejí. Nejvíce chyb a nedostatků je zapříčiněno tím, že sociální pracovníci nemají většinou vysokoškolské vzdělání nebo příslušnou aprobaci a také nejsou řádně speciálně vzděláváni, aby se dokázali orientovat v krizových situacích rodin kdy dítě je ohroženo, a dokázali tyto situace zvládnout. Nález Ústavního soudu ČR z 13. 7. 2011 hovoří o nejlepším zájmu nezletilého a porušování Úmluvy zcela jasně. V zájmu nezletilého není vytržení dítěte z existujícího rodinného prostředí, když dítě se svým odnětím nesouhlasí, a je chráněným zájmem nezletilého nebýt odloučen proti jeho vůli od svého rodiče. Ústavním právem nezletilého dítěte je tady respektování jeho přání.

Literatura u autorů

jjirisedlakdrsc@seznam.cz, zpanakova@seznam.cz

Třicet let asertivity v ČR

Věnováno památce PhDr. Věry Capponi (1946–1998)

TOMÁŠ NOVÁK

Termín asertivita se nejprve objevil v USA na sklonku čtyřicátých let minulého století. Rozumí se jím soubor dovedností v jednání s lidmi. Základním cílem je prosazení vlastních oprávněných požadavků, případně i odmítnutí neoprávněných požadavků druhých lidí, a to bez pocitů viny. Podstatný je respekt k individuálním právům. To se děje ve smyslu přístupu „sami jsme schopni posoudit, co chceme a co nechceme a jak v rámci zákonů jednat“. Metoda učí jasně vyjadřovat své myšlenky, nebát se říci „ne“. Vystupovat autenticky a nechat sebou manipulovat.

Asertivita se od pasivity, agresivity i od „manipulace“ striktně odlišuje. Pasivním přístupem určitě není a agresivní bývá, jen pokud je špatně, eventuálně nedostatečně nacvičena.

Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda některé asertivní techniky nejsou skryté manipulativní. Asertivní jedinec předem nacvičeným postupem obrazně dostává neasertivní protějšek tam, kde jej chce mít.

Podstatným krokem pro zpřístupnění metody u nás byl samizdat Petra Hájka v PL Kroměříž. Vydal jej těsně před svou emigrací (tak zprostředkovaně sdělil panujícímu režimu v srpnu 1981 jasné asertivní ne). V samizdatu šlo o překlad zhruba čtvrtiny z 18. vydání knihy „When I say no I feel guilty“. Vyšlo v Bantam Books N. Y. poprvé roku 1975. Překladatel a samizdatový nakladatel v předmluvě přirovnává asertivitu k „manželskému judu“ M. Plzáka. První zmínku o asertivitě v oficiálně vydané knize v ČSSR uvedl O. Kondáš in „Psychotherapie a reedukace“. (Osveta, Martin 1985)

Asertivitu nepovažuji jen za techniku, jejímž cílem je získání toho, co si přejeme, a naopak podržení toho, co ztratit nechceme. Není ani obranou před požadavky druhých. V „brněnském poradenském pojetí“ jde spíše o vyladění osobnosti. To ve smyslu postoje přijímajícího a zdůrazňujícího pocit vlastní hodnoty. Respektuje také potřeby, city, a tudíž i osobnostní hodnotu našeho protějšku. Umožňuje opustit kupecké počty typu „ocením ho, až si to zaslouží“, manipulace „ocením ho, až z toho budu něco mít“ i nesmyslné trestné gender akce na něž doplácejí oba partneři a jejich děti. Doporučuje ocenit to, co se nám na našich blízkých líbí, a to hned. Zároveň umožňuje je mít rád ne proto, jací jsou, ale proto, že jsou. Zde je např. bezprostřední souvislost s přístupem transakční analýzy.

Asertivita umožňuje i prosazování duševně hygienických požadavků a práv bez ohledu na to, co si o tom myslí okolí. Umožňuje jasně sdělit, co si přejeme, z čeho můžeme částečně slevit a kde jsou hranice naší tolerance. Za vše pak přijímat zodpovědnost.

Aplikační oblasti asertivity sledují od prvních „samizdatových“ počátků. V následujícím textu předpokládám, že obsah asertivních práv i dovedností je odborné veřejnosti i vzdělaným laikům znám. Eventuální vysvětlení je mj. i v citované literatuře.

V první vývojové fázi (1982–1985) využívání této metody v psychologické praxi šlo spíše o prezentaci nového, a to nejen humorného, ale i účinného postupu. Překvapující byla mimořádně kladná odezva posluchačů a jejich nefalšovaný zájem o věc. To nás s V. Capponi vedlo k zahájení kurzů asertivity, probíhajících od počátku osmdesátých let. Posléze jsem je po úmrtí kolegyně vedl až do roku 2012. Podrobná metodika je popsána v práci M. Hargašové a kol. (2009). Tam je uvedena i osnova kurzu pro začátečníky i variant pro pokročilé.

Ve druhé fázi (1986–1989) již bývají žádány systematictější koncipované přednášky o asertivitě. Po důkladnějším seznámení s pravidly, právy a postupy metody jsou některé dovednosti procvičovány. Za nejatraktivnější pro klienty bývá „chtít své maso“ přeskakující gramodeskou. Za „zjevení“ bývá považován nácvik tzv. otevřených dveří. Konkrétně fakt, že kritika neumí polemika, ale naopak umění souhlasit v jeho projevu s tím, s čím souhlasit lze bez ztráty vlastního sebevědomí.

Třetí fáze (1989–1999) byla ovlivněna vývojem politických i sociálních změn. Na počátku roku 1989 je asertivita běžnými zájemci vnímána jako jedna z cest směřujících k liberalizaci politické situace a k obnovení občanských svobod. Důkazem, že asertivně lze dokázat zázraky, bylo např. vydání knihy R. Honzáka a V. Novotné „Jak se dobře cítit mezi lidmi“. Vyšlo v edici „Komunistická výchova na vysokých školách“ v SPN na podzim 1988. Dílo, dnes dostupné ve vydání z nakladatelství Grada, se zabývá nosnou kombinací asertivity a transakční analýzy. Jako takové je prosto i stopových prvků tzv. komunistické výchovy.

S nástupem tzv. dravého tržního prostředí byla asertivita často chápána ve své radikální, zjednodušené podobě prvoplánového rázného, až egoistického prosazování.

To vzbudilo na jedné (laické) straně nekritický obdiv. Na straně druhé i striktní odmítání.

Odhlédneme-li od slovního koloritu padesátých let, nebyla od „Kritických poznámek k psychoanalýze“ C. Michalové (Rovnost, Brno 1950) žádná z psychologických metod podrobována tak razantní kritice. Základní chybou kritiků, mezi něž lze zařadit namátkou např. J. Křívohlavého nebo J. Klimeše, je vnímání metody jako nepřátelského, egoistického postupu, bez patřičné empatie. Typický je publikovaný povzdech prvního z uvedených, že „o výcvik pozitivního, přátelského chování, na rozdíl od asertivity zájem není“. To ovšem je zjednodušení, dokonce i nezalost. Mezi zájemci o psychologický výcvik nejsou jen drsní egoisté, ale také lidé zcela opačného zaměření. Rádi se zabývají

i „pozitivním“, přátelským chováním. I asertivita, respektive její měkké techniky, může být přátelská.

Čtvrtá fáze („počátek třetího tisíciletí“) sice zcela neeliminuje nešvary zjednodušování asertivity v minulosti, ale důraz klade na jiné momenty. Vališová (2002) popsala souvislosti asertivity s řadou psychologických a psychoterapeutických směrů. Jejich rámec pak poskytuje nejen teoretické zázemí, ale i širší možnosti aplikace metody.

U sofistikovaných trenérů metody je jednoznačný důraz na pochopení a schopnost aplikace asertivních práv, dále pak na tzv. měkké, ne striktně se prosazující techniky.

Základní asertivní lidské právo „být sám sobě soudcem“ již nebývá interpretováno ve smyslu „prosazování se v mezích zákona“. Je chápáno jako proklamace svobody člověka v rámci zmíněných mezí. V latinském termínu, z něhož název asertivita pochází, lze najít náznak slova „sázet“. Svobodná volba jedince spočívá ve volbě kterékoliv květiny (cíle) z velké množiny nabízejících se zákonných variant. Poznanou nutností oné svobodné volby je schopnost přijmout postupy směřující k cíli. Lze se odvolat mj. i na charakteristický výrok S. de Shazera: „Dělej, co funguje, nedělej, co nefunguje. Když to nefunguje, dělej něco jiného.“

Každé z asertivních práv má kladný dopad na zvýšení odolnosti lidské psychiky proti manipulaci a stresu. Míru frustrační tolerance asertivních osob zvyšuje zvláště „právo na chybu“, právo odmítnout pro sebe nepřijatelný požadavek bez „přesvědčivého“ zdůvodnění. Důležité je právo zvážit, jak a nakolik jsem zodpovědný za problémy druhých, a to i blízkých lidí. Obrazně: neplavec nemá skokem do peřejí zachraňovat tonoucího.

Asertivita mimo jiné učí, že „pozitivním řešením pocitů hněvu není jejich potlačení“; to by vedlo k psychosomatickým problémům. Zastánci pozitivní psychologie doporučují volit odpuštění. To je přinejmenším inspirativní. Lze se naučit hněv „od sebe pustit“, zvládnout podněty vyvolávající zlost tím, že si jejich programově nevšímáme. To je mimo jiné i obsahem asertivní dovednosti selektivního ignorování.

Pro ilustraci: Po dobu dvou let jsem vedl základní i pokračovací kurz asertivity pro členky sdružení žen po onkologické operaci prsu „Mamahelp“. Účastnice byly rozdílného věku a různého sociálního postavení. Lišily se v řadě demografických charakteristik. Mimo onkologickou operaci v anamnéze měly vesměs společný, subjektivně velmi frustrující pocit. Spočíval v dojmu, že nedokáží blízkým lidem (manžel, rodiče) říci, co jim na nich vadí, co by bylo nutno změnit, aby byly ve vztahu spokojeny. Ze zoufalství – „jak jen to mohou nepochopit, vždyť jim to naznačuji jasně“ – přecházejí do agrese. Obrazně a někdy i fakticky zvyšují hlas. Křičí a ono to nepomáhá. Co dál?

Na základě diskuse ve skupině je jisté, že alespoň některé z nich pak podvědomě obracejí psychosomatickou agresi proti sobě. Nejedna z klientek konstatovala: „Když umřu, bude po problémech.“

Asertivita zde nabízí mj. právo opustit nechápající příbuzné, byť by okolí nechápalo proč. Je zde i možnost selektivního ignorování. Máme také asertivní právo dělat chyby. Eventuálně lze konstatovat: „Je mi to jedno. Sociální hluchota je především jejich problém. Budu jednat po svém.“

Asertivní postup v rámci poskytování informace s následným sebeotevřením a prozováním je následující:

První krok: Jasný popis, informace o tom, co mi vadí. Např.: Zlobí mne!

Druhý krok: Co si v dané souvislosti přeji, eventuálně co si nepřeji. Opět sdělit jednoznačně.

Třetí krok: Jasně vymezení vlastního postupu, pokud nedojde ke kladné změně. Jde již o tzv. konfrontační asertivitu. Hovoříme klidně, jasně. Rozhodně planě nevyhrožujeme v naději, že protějšek pochopí, že takto dál již nelze. Konfrontační postup zastavíme, pokud se nám vyhoví. Není-li tomu tak, je nutné splnit to, co jsme předestřeli.

Ilustrativním postupem je mj. formulka doporučená manželkám alkoholiků legendárním J. Skálou: „Mám tě ráda a chci s tebou žít (*tj. informace, sebeotevření, sdělení pozitivního pocitu*). Budeš-li dále pít, není to pro mne únosné (*informace, sebeotevření, schopnost říci ne nepřijatelnému*). Buď se budeš léčit a abstinovat, nebo se rozvedeme (*konfrontační asertivita, jasně sdělení požadavku a varianty, která nastane v případě jeho nesplnění*).

Metodické poznámky z vlastní praxe

Klienti se v kurzu, na rozdíl od klasické psychoterapeutické skupiny, musí cítit dobře. Měli by tu mimo jiné získat pocit zázemí ve smyslu emoční podpory. I při traumatizujícím tématu diskuse mají si z lekce odnést alespoň náznak východiska, řešení a povzbuzení. V rámci kurzu provádíme i tzv. kontaktní poradenství. Pokud klient hovoří o problému, s nímž si neví rady, doporučíme mu, kam se může dále obrátit, co má učinit, aby problém zvládl.

Typická je vysoká, snad až nereálná spokojenost účastníků, kteří prošli alespoň jedním kompletním cyklem pro začátečníky i pokročilé. Zejména je vysoce hodnocen odlišný pohled na problémy. Dále osvobození z marné snahy každému se zavděčit, větší schopnost odolávat kritice. Naopak schopnost konstruktivněji kritizovat i bez afektivního, a tudíž i agresivního podkreslení.

Kurz pro pokročilé obvykle čtvrtina účastníků opakuje. Za zcela reálné lze považovat v kurzu opakované „cílové heslo“ – *buď se vaše situace zlepší, nebo vám alespoň bude méně vadit*.

Velmi vhodné je kombinovat výcvik asertivity s nacvičením relaxace. Nejlepší zkušenost mám s autogenním tréninkem. Tyto zdánlivě protikladné metody se velmi dobře doplňují. AT je mj. i prevencí naivního nadšení typu „již vím, jak správně žít – asertivně“. Návčik je nejlépe zařadit na konec 50–60 min. lekce asertivity.

Asertivitu lze cvičit s jednotlivcem, párem, např. manželským, ale i s dvojicí spolupracovníků nebo se skupinou. Klienti jsou „normální“ lidé, psychicky

zdraví, ti, kdo chtějí zlepšit své komunikační dovednosti. Publikovány jsou např. i údaje o práci s neurotickými pacienty či s drogově závislými.

Ideální věk od rané dospělosti po pozdní střední věk. O nácviku výhradně s osobami výrazně důchodového věku nemám zpráv. Ojedinelý účastník senior(ka) skupinu obohacuje specifickými pohledy.

K nacvičení základních asertivních dovedností stačí zhruba 10 hodin. Na dobrou úroveň „pokročilých“ se lze dostat po 20 hodinách práce. Vhodné je postupy co nejdříve procvičit. Vyplatí se i zadávat domácí úkoly. O jejich plnění lze v úvodu sezení diskutovat.

Optimální je rozložení nácviku v týdenních intervalech po hodinových sezeních. Asertivní výcvik respektuje závěry obdobně hlavním rysům kognitivně – behaviorální terapie:

1. Jde o práci striktně časově omezenou, do 20 sezení, výjimečně déle.
2. Sezení je strukturované, má dohodnutý, předem určený program, terapeut je aktivní a zaujímá roli experta. (V našich kurzech obvykle začínáme otázkou: „Co se minulý týden s asertivitou událo, co jsme prožili, „vyhráli“, „prohráli“. Pak následuje po stručném vysvětlení skupinová diskuse na téma asertivních práv či dovedností.)
3. Terapeut a klient jsou spolupracovníky. První vysvětluje, komentuje, druhý je aktivní. Na klientovi je odpovědnost za dosažené výsledky.
4. Vychází se z ucelené teorie (zde asertivita) a aplikuje se na konkrétní problémy klienta.
5. Zaměřuje se na konkrétní řešení přítomných problémů, na poznání okolností, za nichž problém vznikl a na jeho vývoj, jakož i na postup naznačující, jak jej odstranit.
6. Důležitější než „příčiny vzniku“ jsou faktory problém udržující. O ty, resp. o jejich odstranění jde především.
7. Práce směřuje k dosažení konkrétního, jasně vymezeného cíle. Preferovány jsou cíle jednoznačně pozitivní a konkrétní, resp. měřitelné.
8. Není dána „jedna a jediná správná“ cesta k cíli. Spíše se vytvářejí hypotézy a ověřuje se jejich účinnost.
9. Klient se učí metodu. Po osvojení s ní pak zvládá problémy.
10. Ve skupině si její účastníci poskytují vzájemnou emoční oporu.

Účast v kurzu asertivity by neměla být povinná či jakkoliv jinak vynucená. Není nutno asertivně jako takové věřit či s ní souhlasit, nebo ji dokonce obdivovat. Ideální je „realistická skepse“. Stačí pouze chtít kurz absolvovat a přiměřeně spolupracovat. Využívá se diskuse, nácvik forem chování či modelování určitého chování, dále tzv. hraní rolí s prvky psychodramatu.

Takto pojatá asertivita je rozšířením možností práce psychologa. Klientům přináší nadhled, poznání, nácvik nových dovedností a nezřídka i zábavu.

Literatura u autora

novaktomas@atlas.cz

Ze současné medicíny

Antonio Caetano de Abreu Freire Egaz Moniz – laureát Nobelovy ceny za medicínu a fyziologii

JAN CHRASTINA, ZDENĚK NOVÁK

Úvod

Rentgenologické nebo podle současné terminologie radiologické techniky sehrávají v neurochirurgii dvojí úlohu. Při diskusi o diagnostické úloze je nutné zdůraznit nejen průkaz mozkové léze (například mozkového nádoru nebo krvácení), indikované k operačnímu řešení, ale také určení vztahu této léze k funkčně důležitým strukturám mozku. Ovšem k úloze diagnostické přistupují i možnosti léčebné. Jedná se o techniky z oblasti, kterou označujeme jako intervenční radiologii. V současné době možnosti využití intervenčně radiologických technik pro neurochirurgické nemocné narůstají a v některých případech neuroradiologické výkony nahrazují otevřené operace. S využitím technik intervenční radiologie je možné pomocí materiálů zavedených cévním řečištěm mozku přímo na potřebné místo s použitím speciálních cévek ošetřit například některé vrozené vady cévního řečiště mozku – cévní malformace, výdutě postihující tepny zásobující mozek, zúžení nebo uzávěry mozkových tepen nebo žil a uzavřít cévy zásobující mozkové nádory. Ovšem tato technika vyžaduje zobrazení mozkových cév tak, aby byly v průběhu vyšetření a zákroku viditelné pod rentgenem. Byl to právě portugalský lékař a polyhistor Antonio Caetano de Abreu Freire, známý jako Egaz Moniz, který navždy vstoupil do historie nejen medicíny jako autor mozkové angiografie, rentgenového zobrazení mozkových cév. Bylo to právě nesmírné Monizovo úsilí, které dalo možnost řadě tvůrčích lékařů dovést techniky intervenční radiologie do současného stavu. Přínos této osobnosti ovšem přesahuje uvedený přelomový objev. Nobelova cena byla Monizovi udělena za jiný objev, známý v širokém povědomí odborné i krásné literatury – za operace čelních laloků mozku u psychiatrických nemocných – frontální leukotomie nebo lobotomie. Vzhledem k až neuvěřitelnému záberu jeho činnosti, přesahující oblast medicíny, si dovoluujeme v následujícím textu pohlédnout na jeho přínos pro medicínu a poznání obecně očima neurochirurgů.

Historické pozadí a časná životní dráha

Začátek 20. století je charakterizován mnoha válečnými střety a politickými konflikty, jejichž vyústěním se stalo kataklyzma I. světové války. Ve válkou

poznávanie Evropy dochádzalo k pádum kráľovských dynastií, rozpadum mnohonárodnostných štátu a zrodum nových štátnych celku s rúznú dokonalými systémy parlamentních demokracií. Vznikaly ale také zárodky mohutných hospodárskych a politických kríz, ktoré vedly k celoevropskému nástupu diktátorských režimú a fašistických mocností. Podobně dochází k prudkému vývoji na poli vědy a medicíny, ale i zde byly přelomové poznatky střídány dogmatismem, útlumem a slepými cestami. Tento vývoj odráží i životní dráhu muže, který svůj život zasvětil poznání nejen na poli medicíny, poznání spojenému s úspěchy a převratnými objevy, ale také se závažnými nezdary a tragédiemi. Jedná se o člena portugalského venkovského šlechtického rodu, politika, psychiatra, neurologa a literáta, který vstoupil do historie jako Antonio Caetano de Abreu Freire Egas Moniz (29. 11. 1874 Avanca – 13. 12. 1955 Lisabon) /obr. 1/.

Obr. 1: Portrét Egase Monize

Bohatá životní dráha Egase Monize začala ve vesnici Avanca v severním Portugalsku 29. 11. 1874 pod jménem Antonio Caetano de Abreu Freire. Časné vzdělání získal na internátní jezuitské škole a od svého strýce Abadelde, kněze s velmi kladným vztahem k literatuře, jazykům a portugalské historii. Tento muž poznával Monizovu životní dráhu ještě jednou. Monizův rod byl sice vlastníkem poměrně rozsáhlých pozemků, ale jeho příjmy byly velmi slabé. Po vynuceném prodeji rodinného sídla to byl právě Monizův strýc, který toto sídlo zpětně odkoupil. Tento muž se také postaral o finanční zabezpečení dalšího Monizova vzdělávání.

Svá univerzitní studia zahajuje Moniz r. 1891 na univerzitě v Coimbře. I když vzdělávání zahájil studiem matematiky, r. 1899 úspěšně ukončil studium medicíny. Jeho závěrečná práce, publikovaná v Coimbře r. 1900, se zabývala problematikou patologicko-anatomických změn u difterie, záškrtu, onemocnění,

keré bylo v období před zavedením antibiotik smrtelnou noční mûrou nejen u malých dětí. Díky sňatku s Elvira de Macedo Dias, uzavřenému dva roky po ukončení lékařské fakulty a s ním spojenému věnu a dědictví, se zbavil veškerých finančních starostí a mohl zahájit svou politickou a následně vědeckou dráhu, která vyvrcholila v Paříži r. 1919 a Stockholmu r. 1949.

Egas Moniz – politik

Již v průběhu studií se Egas Moniz stal prezidentem spolku Tuna Academia, tehdy nejprestižnější univerzitní studentské organizace. V období vzestupu republikánského hnutí v monarchistickém Portugalsku připravoval politické pamflety pro liberální republikány, i když se tím postavil proti tradičnímu monarchistickému zaměření své rodiny. V tomto období si také ke jménu přidává přídomek Egase Moniz podle Egase Moniz de Ribadouro, hrdiny portugalského národního hnutí odporu proti Maurům ve 12. století, jehož výsledkem bylo založení samostatného portugalského království r. 1139.

Jeho úspěšné politické dráze nebránily ani opakované pobyty ve vězení. V době studií byl uvězněn dvakrát pro podíl na studentských demonstracích. Později byl příčinou jeho uvěznění fakt, že jako děkan lékařské fakulty v Lisabonu zabránil při studentských protestech vstupu policie na akademickou půdu univerzitního kampusu.

Od r. 1903 do r. 1917 zastupoval svůj rodný kraj jako poslanec portugalského parlamentu. Toto období zahrnovalo éru před pádem monarchie v Portugalsku r. 1910 i období republiky. R. 1917 byl jmenován na prestižní post velvyslance ve Španělsku a v letech 1917–1919 vykonával funkci ministra zahraničních věcí portugalského státu. Jako ministr zahraničních věcí Portugalska (spojenec Dohody) se po ukončení I. světové války zúčastnil Pařížské mírové konference a byl i jedním ze signatářů Versailleské smlouvy, podepsané 28. 6. 1919. Okolo r. 1920 definitivně odchází z politického života. V jediném elektronickém prameni se objevuje zmínka, že příčinou Monizova odchodu z politického života byl souboj s politickým rivalem. Ovšem postižení Monizových rukou při dně tuto možnost zpochybňuje. O dalším možném politickém a životním osudu v případě pokračování liberálně demokratické politické aktivity po nástupu diktátora Antonia de Oliveira Salazara k moci (1926) je možné pouze spekulovat.

I když byl Egas Moniz vyzván k převzetí vedení neurologického pracoviště v Lisabonu již v průběhu své politické dráhy, k medicíně se vrací až po odchodu z aktivního politického života. V roce 1921 nastupuje jako profesor neurologie do Lisabonu a zde působí do r. 1944.

Egaz Moniz – lékař a výzkumník

Svoji bohatou vědeckou dráhu Moniz zahajuje na univerzitě v Coimbře. Velmi brzo po již zmiňované závěrečné práci, zabývající se patologicko-ana-

tomickými změnami u záškrtu, vydává v Coimbře r. 1901 práci nazvanou „Fyziologické a patologické aspekty sexuálního života“, v době vydání označovanou za skandální.

Pro další Monizovu vědeckou dráhu byly rozhodující pobyty na tehdejších předních světových neurologických pracovištích v Paříži a Bordeaux, kde se setkával s pokračovateli zakladatele moderní neurologie Jean-Marie Charcota, jako byli Joseph Babinsky, Gilles de la Tourette, Pierre Marie a Jean-Athanase Sicard.

Již při pohledu na rozsáhlý přehled Monizem publikovaných prací je možné identifikovat dva základní směry jeho bohaté aktivity – terapie duševních chorob a radiologická diagnostika neurologických onemocnění. Z celkového počtu 300 Monizových prací se 200 zabývalo problematikou vyšetření mozkových cév – mozkovou angiografií.

Ovšem jeho encyklopedický rozhled, daleko přesahující dva uvedené okruhy, dokazují témata jeho dalších prací.

Ještě v průběhu své politické dráhy publikoval v r. 1917 studii „Válečná neurologie“, zabývající se problematikou poranění hlavy u zraněných z doby I. světové války. Osobností zakladatele hypnotismu Abbé Farii se zabývá práce publikovaná v Lisabonu r. 1925 pod názvem „Abbé Faria v historii hypnotismu“. I když se jedná o téma, které je v rozsáhlém Monizově díle spíše okrajové, vnucuje se zamyšlení nad otázkou dalšího vývoje Monizovy práce, pokud by se namísto k francouzské neurologické škole myšlenkově přiklonil k vídeňské freudovské psychoanalytické škole. Tuto úvahu podporuje i skutečnost, že před vydáním výše zmíněného díla o hypnóze napsal v letech 1915–1925 dva články o psychoanalytických metodách.

Jeho hluboký zájem o historii odráží biografie papeže Jana XXI (Petrus Hispanus) – jediného lékaře, který se kdy stal papežem. Tématem dalšího Monizova díla datovaného r. 1924 se stal portugalský lékař a spisovatel Júlio Denis (1839–1871), který svými novelami ovlivnil vývoj moderní portugalské střední třídy. Konečně za zmínku stojí i stať o historii hracích karet, publikovaná r. 1942.

Egaz Moniz a psychiatrie

Pro pochopení situace, v níž Egaz Moniz zahájil práci na poli psychiatrie, je nutno alespoň krátce popsat stav terapie duševních chorob v první polovině 20. století. Prakticky celá polovina lůžek ve státních nemocnicích byla obsazena duševně nemocnými. Příčinou vysoké úmrtnosti (u nemocných s maniodepresivitou dosahující 18 %) byly především infekční choroby, včetně tuberkulózy. Navíc v období mezi světovými válkami vlivem traumatizujících událostí první světové války a zhroutilí životních jistot při světové hospodářské krizi docházelo k nárůstu počtu nemocných s duševními poruchami. Možnosti farmakologické terapie byly přitom zcela minimální, prakticky jen vysoké dávky narkotik a opiátů k tlumení nemocných. Právě Moniz použil pro popis léčebných možností ironický termín „impotentia terapeutica“.

Teprve ve 30. letech minulého století se objevují další zásadnější léčebné možnosti. Vídeňský psychiatr Manfred Sakel využívá v terapii psychiatrických onemocnění hypoglykemická komata, vyvolaná injekcí inzulínu. R. 1938 Italové Ugo Cerletti a Lucio Bini zavedli elektrošokovou terapii nejprve pro léčbu nemocných se schizofrenií a později také pro terapii nemocných s těžkou depresí.

V tomto kontextu nedostatečných léčebných možností a nárůstu počtu nemocných s duševními poruchami bylo možné časné chirurgické pokusy o ovlivnění duševních poruch vnímat jako snahu odvážných lékařů i extrémními prostředky pomoci nemocným, kde dostupné možnosti selhávaly.

Jako příklad situace, kdy nešťastná náhoda a připravený pozorovatel přispěly k dalšímu poznání, je možné uvést případ Phinease Gage z amerického Vermontu. Tento klidný, vyrovnaný a hluboce věřící muž r. 1848 při nehodě utrpěl poranění kovovou tyčí. Ta proletěla jeho levou tvář, vnikla do mozkovny a opustila ji ve středu zadní části čelní krajiny. I když se nemocný díky obětavé péči místního lékaře a neuvěřitelnému štěstí po tomto strašlivém zranění zotavil, změna jeho osobnosti zasáhla celé okolí. Z přátelského a taktního muže se stal neuctivý, nepřijemný a zbrklý člověk, který opustil svoji původní hlubokou víru. Případ významně přispěl k poznání vlivu poškození čelních laloků mozku na lidskou psychiku.

R. 1888 ředitel psychiatrického sanatoria ve švýcarském Neuchatelu Gottlieb Buckhardt u šesti nemocných operačně odstranil rozsáhlé oblasti mozkové kůry, aby zmínil jejich bludy a halucinace a ovlivnit tak jejich chování. U první pacientky trpící schizofrenií odstranil ve snaze o ovlivnění sluchových halucinací spánkovou a temenní oblast mozku. Přestože byl výsledek operace neuspokojivý, u dalších 5 nemocných se odvážil protnout mozkové dráhy procházející mezi čelním a temenním lalokem mozku s cílem utlumit agresivitu vyřazením podnětů vycházejících z temenního laloku. Výsledky byly neuspokojivé (úmrtí u 2 nemocných, motorický deficit a epilepsie u přeživších) a jako takové byly odmítnuty odbornou komunitou a upadly v zapomnění. Podobně v letech 1906 až 1910 Estonec Ludvig Puusepp a Američan Hollander protínali dráhy spojující čelní laloky s hlubokými strukturami mozku.

Stopy Monizovy práce na poli psychiatrie lze identifikovat již v časných letech 20. století. Na zájem o biologický a organický substrát duševních poruch poukazuje jeho podíl na výzkumu toxických psychóz. Podobně již zmíněné dílo „Válečná neurologie“ z r. 1917 popisuje problematiku, kterou bychom nyní nazvali neuropsychiatrikou. Podle jeho zkušeností se zraněnými z období I. světové války poranění čelních laloků mozku vedlo ke „změnám charakteru a osobnosti“.

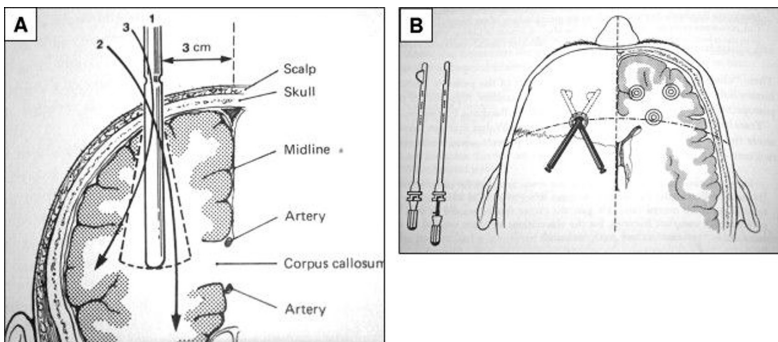
Monizovu práci výrazně ovlivnilo dílo španělského autora Ramona y Cajala (1854–1932). Tento nositel Nobelovy ceny popsal dotykové spojení mezi nervovými buňkami, označované jako synapse. Moniz předpokládal, že příčinou duševních chorob je postižení právě v oblasti synapsí. Z tohoto konceptu vycházely Monizovy úvahy o synapsích jako organickém substrátu myšlení a také

o vzniku patologického myšlení jako poruchy funkce neurálních okruhů. Výsledkem přerušení správně zvolených nervových drah může být přerušeni patologických okruhů a převedení toku stimulů do jiných drah. Navíc si Moniz velmi dobře uvědomoval důležitost čelních laloků mozku ve struktuře osobnosti a formování lidského chování. Na druhé straně je jistě zajímavé uvést, že Moniz nevěřil ve specifická mozková centra a tvrdil, že celý mozek je nositelem psychických funkcí.

Literární prameny ale zdůrazňují rozhodující úlohu Monizovy účasti na 2. mezinárodní neurologické konferenci v Londýně r. 1935. Američané Carlyle Jacobsen a John Fulton zde přednesli sdělení o změnách chování u šimpanzů po odnětí části čelních laloků mozku. U původně mrzutých a agresivních zvířat po operaci zcela vymizela agresivita. Navíc jejich inteligence byla v rámci provedených dostupných testů nedotčena. Podobně jako jméno legendární Bělky a Strelky zůstalo zachováno i jméno jednoho z těchto experimentálních zvířat – Becky. Kniha předního českého neurochirurga prof. Vladimíra Beneše staršího popisuje odmítnutí, které Monizovi právě Fulton uštědřil při diskusi o možnosti provést výkon u duševně nemocných. Sám Moniz v reakci na pozdější kritiku uváděl, že o operačním výkonu v oblasti čelních laloků uvažoval léta před londýnskou konferencí.

Po návratu z Londýna již 12. 11. 1935 neurochirurg Almeida Lima (1903 až 1985) a Egaz Moniz poprvé provedli po předchozím nácviku na pitevně výkon, jehož principem bylo přerušení spojů mezi mozkovou korou v přední čelní oblasti a hlubokými strukturami mozku – prefrontální leukotomii (leukos – bílý, nervové dráhy se nacházejí v bílé hmotě mozku) /obr. 2/. Nepochybně je zajímavé zhodnocení pooperačního průběhu u této nemocné – došlo k významnému poklesu agitovanosti a paranoidity, avšak nemocná byla apatičtější a emocionálně více otupělá, než Moniz očekával. U prvních nemocných do hloubky čelních laloků mozku po předchozí instilaci novokainu s adrenalinem aplikovali

Obr. 2: Rozsah frontální leukotomie podle Monizova návrhu v dobové ilustraci

Obr. 3: Operační nástroj navržený Monizem a Limou

alkohol k chemické destrukci nervových drah, ale rozsah lézí byl velmi obtížně předvídatelný. Proto přešli k mechanickému přerušení drah spojujících frontální lalok s hlubokými strukturami mozku pomocí speciálního operačního nástroje – leukotomu /obr. 3/. Je nutno zdůraznit, že operace prováděl neurochirurg Almeida Lima (sám sebe označoval za „nástroj, vedený mistrem“). Kromě chybějící chirurgické erudice byla rozhodujícím handicapem dna postihující Monizovy ruce (tímto onemocněním trpěl od svých 24 let, podle jiných pramenů od doby gymnaziálních studií).

Již v roce 1936 (tedy s odstupem maximálně 1 roku od operace) publikoval výsledky dosažené u prvních 20 nemocných. U 14 nemocných popisuje vyléčení nebo významné zlepšení. V souboru nebylo jediné úmrtí. Tyto výsledky označil z hlediska projevu duševní choroby za přijatelné, ovšem z textu také vyplývá neúspěšnost operace u progredujících onemocnění. Další publikované zkušenosti s prefrontální leukotomií u 18 schizofreniků jsou spíše negativní. Zde popisuje praktické vyléčení u 3 nemocných a výrazné zlepšení u 2 dalších. Výsledky operačních zákroků sám Moniz zhodnotil slovy: „Prefrontální leukotomie je jednoduchá operace, vždy bezpečná, která se může ukázat jako účinná chirurgická léčba v některých případech duševních poruch.“ V této práci se také poprvé objevuje termín psychochirurgie. Sám Moniz se spolupracovníky provedl celkově okolo stovky výkonů.

Technika se rozšířila i do dalších zemí a získala popularitu především ve Spojených státech. Z počtu přibližně 100 výkonů provedených do r. 1946 tento počet do roku 1949 narostl na 5 000, ovšem tento extrémní nárůst není spojen s Monizovou osobou. Výsledkům popsaným Monizem zhruba odpovídají data z rozsáhlé studie Tootha se spolupracovníky, která shrnula výsledky operací u imponantního počtu 9 284 nemocných z oblasti britských ostrovů, 41 % nemocných bylo možno hodnotit jako vyléčené nebo velmi zlepšené. Pouze minimálního zlepšení bylo dosaženo u 28 % nemocných a u 25 % nemocných nedošlo po operaci ke změně. Úmrtnost dosahovala 4 % a zhoršení bylo pozorováno u 2 % nemocných. Monizovým datům odpovídaly i výrazně horší výsledky u nemocných se schizofrenií, u nichž byl podíl dobrých výsledků pouze 30 %.

Avšak již koncem 40. let 20. století narůstají data popisující závažné nežádoucí účinky operačního zákroku na psychiku nemocných. Švédský soudní

lékař Rylander napsal r. 1949: „Je to moje dcera, ale jedná se o jinou osobu. Fyzicky je vedle mne, ale její duše je určitým způsobem ztracena.“ Německý psychiatr Siegfried Haddendock používá slova „definitivní destrukce sebevědomé a svobodné osobnosti“. Roku 1949 shrnul tyto změny Američan Hoffman, který charakterizoval osoby po provedené lobotomii jako „lidi s malou kapacitou citových pochodů, tupostí, apatií, bez iniciativy, vnitřní hnací síly, s lertarií, emoční oploštělostí, bez emočního zaujetí, s rysy infantilility a ztrátou spontaneity, bez cíle a smyslu“.

Při hodnocení Monizovy techniky je možné se přidržet dvou aspektů – aspektů terapeutických výsledků a aspektů etických, především z pohledu, který bychom označili jako informovaný souhlas nemocného. Rozsáhlé sdělení německých autorů Dominika Grosse a Gereona Schafera se opírá nejen o literaturu psanou v anglickém jazyce, ale důraz klade na literární prameny psané v Monizově rodné portugalštině. Při hodnocení klinických výsledků nemocných prezentovaných Monizem pomocí současných měřítek poukazují na malý rozsah a heterogenní složení první skupiny operovaných. Za další slabé stránky považuje nejednotnou operační techniku (lokální aplikace alkoholu nebo mechanické přerušování drah bílé hmoty mozku) a čistě subjektivní hodnocení dosažených výsledků. Proti tomuto hodnocení je možné postavit nepřítomnost jiné terapeutické alternativy pro operované nemocné (tedy nemožnost vytvoření kontrolní skupiny) a nedostupnost současných sofistikovaných škál hodnotících závažnost psychiatrických onemocnění.

K úvahám o etice prováděných výkonů se sám Moniz vyjadřuje v monografii publikované r. 1954 (tedy jeden rok před úmrtím), popisující vztah lékaře – pacient z pohledu některých teologů. Moniz zde odkazuje na jezuitského kněze Tessona, který prohlašuje, že lékař nemá právo provést operaci, pokud s ní nemocný nesouhlasil, dokonce i kdyby ji rodina doporučila. Ovšem je-li nemocný mentálně nemocný a nemůže sám učinit rozhodnutí, pak rodina a lékař toto rozhodnutí učinit mohou. V tomto stanovisku není ovšem jednoznačně deklarováno, zda je duševně nemocným lidem principiálně odmítnuta možnost informovaného souhlasu nebo zda autorita pro rozhodnutí v těchto situacích je dána lékaři nebo rodině.

Egas Moniz a mozková angiografie

Na začátku 20. let minulého století byly možnosti rentgenologické diagnostiky onemocnění mozku (zvláště mozkových nádorů a onemocnění mozkových cév) velmi omezené. Přínos rentgenových snímků lebky byl minimální. Mozková ventrikulografie (rentgenové zobrazení mozkových komor po jejich naplnění kontrastní látkou nebo vzduchem, zavedená geniálním americkým neurochirurgem Walterem Dandym r. 1918) vyžadovala trepanaci lebky a přímou punkci komory přes mozkovou tkáň, což samo o sobě představovalo operační výkon se všemi riziky.

Ve 20. letech minulého století na pole radiologické diagnostiky vstupuje Egaz Moniz se snahou o zobrazení mozkových cév. Z historického hlediska je nutné zmínit, že byl k problematice rentgenového zobrazení mozkových cév přiveden předním francouzským neurologem Sicardem, když měl možnost na jeho pracovišti vidět první snímky kontrastní perimyelografie (zobrazení míchy a jejích kořenů po podání kontrastní látky do páteřního kanálu).

Před zahájením řady pokusů a klinických zkoušek Moniz vycházel z předpokladu, že po podání radiokontrastního materiálu koncentrujícího se v mozku bude možné rentgenologicky zobrazit sycení mozkové tkáně a především změny sycení patologických struktur nacházejících se v mozku. První látkou, kterou Monizova skupina vyzkoušela, byly sloučeniny bromu. Soli bromu byly již v tomto období využívány jako sedativa, což vedlo k předpokladu, že se brom může kumulovat v mozkových strukturách. Ovšem při perorálním podávání se ani při podávání vysokých dávek bromu mozkové struktury nezobrazovaly. Proto Moniz přešel k injekčnímu podávání preparátů bromu přímo do krční tepny. I když s výjimkou bolestí hlavy nemocní punkce krční tepny a podávání léku snášeli, na rentgenových snímcích provedených po podání bromových preparátů se opakovaně nedařilo zobrazit mozkové struktury. Podobné výsledky přinesly i experimentální studie, ale zde se u patnáctého experimentálního psa podařilo zobrazit alespoň větvení mozkových tepen. Na tyto pokusy na animálních modelech navázaly studie na tělech zemřelých, kde byly bromové preparáty podávány nejen do krčních, ale také do vertebrálních tepen, které rovněž zásobují určité úseky mozku. Základnou této části experimentální práce byl ovšem anatomický ústav, kde nebyl k dispozici rentgenový přístroj. Tato skutečnost si vynutila řešení stojící na hranici hororu – hlavy zemřelých byly po oddělení od trupu převáženy vozy taxislužby ve speciálních schránkách z anatomického ústavu na Monizem vedenou kliniku, kde byl k dispozici rentgenový přístroj. Zde byly provedeny injekce bromových preparátů do výše zmíněných tepen zásobujících mozek a po provedení rentgenových snímků byly hlavy zemřelých odeslány stejným způsobem zpět do anatomického ústavu.

Jak již zmíněno výše, současně s experimentální prací Moniz aplikoval injekce bromových preparátů do krčních tepen u nemocných s neurologickými onemocněními. Až u šestého nemocného se podařilo slabě vizualizovat nitrolební cévy. Avšak právě u tohoto nemocného došlo s odstupem 8 hodin po injekci k trombóze krční (karotické) tepny a k úmrtí. Na tomto místě bez komentáře citujeme jednoho z pozdějších Monizových kritiků amerického profesora psychologie Elliota Valensteina: „Kdo mohl mít takové sebevědomí, aby píchal živému člověku do krčních cév bromid? Kdo by se odvážil dělat něco takového? Jsem si jistý, že už předtím mělo mnoho lidí stejný nápad, ale jedině člověk hnaný takovou tíživostí jako Moniz ho mohl uskutečnit.“

V této fázi zdrcený Moniz přizval ke spolupráci neurochirurga Almeida Limu. Po dlouhé debatě se rozhodli ve výzkumu pokračovat, provedli však

jednu zásadní změnu. Sloučeniny bromu nahradili jódovými solemi. Vycházeli ze skutečnosti, že atomy jódu jsou těžší než atomy bromu, což mohlo znamenat lepší možnost zobrazení sloučenin jódu na rentgenových snímcích. Již u třetího nemocného se i při velmi obtížných podmínkách (možnost provedení pouze tří snímků v průběhu jednoho vyšetření, nutnost ručního vyměňování filmových kazet) v červnu roku 1927 podařilo zobrazit průběh karotické tepny v lebeční dutině (snímky uloženy v muzeu v Avance). Tento výsledek byl s velkým nadšením přijat na schůzi Neurologické společnosti v Paříži a s odstupem týdne byl Moniz přizván k prezentaci metody na Francouzské lékařské akademii. Následně v letech 1927–1931 Moniz publikoval celkem 61 prací s tematikou mozkové angiografie. Knihu o mozkové angiografii, publikovanou r. 1931 v Paříži, velmi ocenil i jeden z předních představitelů francouzské neurologické školy a nejuznávanějších neurologů historie – Joseph Babinsky. Okolo roku 1931 Moniz také provedl první radiologické zobrazení mozkových žil.

Karotická angiografie posunula možnosti rentgenologické diagnostiky neurologických a neurochirurgických onemocnění. Kromě diagnostiky uzávěrů mozkových cév angiografie umožnila přímé zobrazení výdutí mozkových tepen (aneurysma) a vrozených cévních anomálií a odstartovala éru jejich systematického neurochirurgického řešení. Dále angiografie posílila možnosti zobrazení mozkových nádorů (zvýšená cévní kresba u cévnatých nádorů a výpadky náplně mozkového řečiště u nádorů s chudým cévním zásobením), které překonala až počítačová tomografie. V současné době excelentních kardiologických výkonů, zachraňujících životy nemocných s onemocněními srdce, je nutné zmínit i skutečnost, že první vyšetření plicní tepny pomocí zavedené cévky je připisováno právě Monizovi a jeho spolupracovníkům (1931). Podobně jako u leukotomií Moniz ani jedinou angiografii ze zdravotních důvodů neprovedl osobně.

Egas Moniz – laureát Nobelovy ceny za medicínu a fyziologii z r. 1949

Na Nobelovu cenu za fyziologii a medicínu byl Egas Moniz navržen celkem pětkrát. V letech 1928, 1933 (tehdy byly odeslány pouze dvě krátké nominace) a 1937 návrhy oceňovaly především jeho objevy v oblasti zobrazení mozkových cév, avšak nevedly k zaslouženému udělení ceny. V případě nominací z r. 1928 a 1933 negativně zapůsobilo hodnocení člena výboru pro udělování Nobelovy ceny švédského profesora Hanse Christiana Jacobaeuse. Tento podle dobové charakteristiky „jednoduchý, nekomplikovaný a pilný vědec“ v r. 1928 nedoporučil udělení Nobelovy ceny za mozkovou angiografii, protože „testování metody bylo nedostatečné a účelnost metody se projeví až po delším čase“. Při hodnocení návrhu z r. 1933 Jacobaeus napsal, že Nobelova cena by mohla být i eventuálně rozdělena, protože „z diagnostického hlediska představuje Dandyho ventrikulografie podstatně více“. Výsledkem tohoto stanoviska bylo

zamítnutí návrhu pro Monize i Dandyho a udělení Nobelovy ceny genetikovi. Pro bližší informace je možné odkázat na obšírné sdělení v časopise *Neurosurgery* z r. 1998 a z českého písemnictví na práce prof. Vladimíra Beneše.

První návrh na udělení Nobelovy ceny za prefrontální leukotomii z r. 1943 zamítl švédský psychiatr Erik Essen Moller. Podle jeho hodnocení byla leukotomie poškozující, mutilující operací. Dále kritizoval krátkou dobu sledování nemocných po provedeném výkonu a nejednoznačně definovaná kritéria pro indikaci operace a hodnocení jejího výsledku.

Poslední, úspěšný návrh na Nobelovu cenu pro Egase Monize z r. 1949 podalo pět kolegů z Lisabonu, dva lékaři z Brazílie a jeden z Kodaně. Návrh podpořil také tehdejší přední světový neurochirurg švédského původu Herbert Olivecrona (1891–1980). Nobelova cena za medicínu a fyziologii byla r. 1949 Monizovi udělena spolu s Waltherem Rudolfem Hessem z Curychu (práce o koordinaci funkce vnitřních orgánů). Moniz si ocenění ovšem osobně nepřevzal. Nejpravděpodobnějším důvodem Monizovy osobní neúčasti na ceremonii převzetí Nobelovy ceny byl jeho zdravotní stav. Je nutné zmínit i výrazné zhoršení Monizova křehkého zdraví následkem střelného poranění páteře rukou jednoho z jeho pacientů, které utrpěl r. 1940. Údaje o tíži utrpěného zranění a jeho následcích se liší. Podle některých údajů se z následků zranění zotavil pouze s minimální poruchou hybnosti ruky, podle jiných zůstal upoután na vozík. Ne zcela se ztotožňujeme s úvahami o pochybnostech o výsledcích frontálních leukotomií a nárůstu kritických názorů jako příčinou Monizovy neúčasti na ceremonii převzetí Nobelovy ceny. Na druhé straně je nutné upozornit na názor jednoho z nejznámějších amerických neurochirurgů první poloviny 20. století Paula Bucyho (jenž se s Monizem osobně znal), který napsal, že Moniz snášel krutou kritiku své operace hůř než následky výše zmiňovaného střelného poranění.

Už v době udělení Nobelovy ceny se objevovaly zprávy popisující vedlejší účinky frontálních leukotomií. Kritika vrcholila v poslední třetině 20. století. Již zmíněný psycholog Elliot Vallenstein r. 1986 ve své kritice Monizovy prioritní publikace o frontálních leukotomiích z r. 1936 (tedy s odstupem 50 let) používá silná slova jako „vágní a slabě zdůvodněné argumenty“. „Logika jeho argumentace je typicky slabá, pokud ne klamná nebo falešná.“ Poukazuje na velmi spěšnou publikaci již prvních dosažených výsledků (první operace r. 1935, publikace r. 1936). Podle současných kritérií je skutečně doba 1 roku sledování u nemocných po operačním výkonu pro psychiatrické onemocnění z hlediska předvídání definitivního dlouhodobého výsledku nedostatečná. Ovšem u převratné techniky, měnící hranice oboru, i takto limitované sledování plně opravňuje předběžnou publikaci výsledků. Další Vallensteinovy úvahy o věku Monize v době zahájení provádění leukotomií (61 let) a snaze o dosažení místa v historii stojí na hranici objektivní analýzy faktů a osobního vztahu autora k frontálním leukotomiím, přítomného s odstupem 50 let od kritizované publikace.

Autor uvádí Monizovy současníky, kteří také směřovali svoje léčebné zásahy u psychiatrických nemocných do oblasti čelních laloků mozku. Například Francouz Maurice Ducoste podával do čelních laloků mozku na začátku 30. let injekce krve. Ale tento autor se spíše než o snahu o cílený výkon v oblasti čelních laloků opíral o teorii Julia Wagnera von Jauregga o léčbě progresivní paralýzy pomocí horečky. Podobně informace o Italovi Oddym, který podle autorů snad prováděl již před obdržením kritizované Monizovy publikace podobné výkony na čelních lalocích mozku u psychiatrických nemocných a očekával vydání vlastní publikace, nejsou v práci podloženy konkrétními daty o počtech nemocných a prováděných výkonech.

Při hodnocení těchto kritických ohlasů, odsuzujících Monizovu práci a obecně psychochirurgické výkony, je nutné zdůraznit, že vznikaly pod vlivem důsledků prudkého nárůstu této techniky a jejího provádění jako psychiatrického panacea – všeléku v době absence jiných léčebných alternativ. Monize není možné obviňovat za hrůznou modifikaci jím navrženého výkonu, vytvořenou americkým psychiatrem Waltem Freemanem. Tento lékař s chybějící chirurgickou erudiicí techniku leukotomie (podle Freemana a anglické literatury lobotomie) velmi simplifikoval. Po „anestezii“ pomocí elektrošoku zavedl přes strop očníce ve směru nosního hřbetu nástroj, který vycházel z kuchyňského sekáčku na led (původně používal sekáček na led bez jediné úpravy i včetně originální firemní reklamy) a jeho výkyvy přerušil dráhy bílé hmoty. Freemanův agresivní způsob mediální prezentace vedl k široké popularitě výkonu jako všeléku u duševních poruch, počínaje neurózou, přes psychózu a depresi po kriminalitu. Zákroky masově prováděl i mimo nemocnice, například v hotelových pokojích, domácnostech a azylových ústavech. Až do 60. let Freeman prováděl lobotomie u jinak zdravých adolescentů s anxiositou.

Kritické ohlasy na udělení Nobelovy ceny Egasovi Monizovi našly odezvu i v českém tisku. Jako příklad je možné uvést polemiku z r. 1988, kdy se již opakovaně citovaný neurochirurg prof. Beneš kriticky vyjadřuje k článku „O jedné Nobelově ceně po létech“ autora Tomáše Radila, publikovanému v časopise Praktický lékař. Kritizovaný článek rozporuplně prohlásil udělení Nobelovy ceny Monizovi za leukotomii za hrubou etickou chybu, i když současně připustil, že „z hlediska vzniku psychochirurgie šlo nepochybně o historický objev“. Prof. Beneš zde naopak vyzdvihuje historický dopad Monizovy práce a na základě rozsáhlého pátrání v Monizově životě a práci vyjadřuje názor, že Moniz zasluhoval dvě Nobelovy ceny. Podobně odsuzuje i nepodložené a spekulativní úvahy o možnosti maniodepresivního syndromu u Egase Monize.

V odpovědi na závažné kritické argumenty je nutné se ještě jednou vrátit k nevyhovujícímu stavu terapie nemocných s psychiatrickými nemocněními v období, kdy Moniz vystoupil s konceptem frontální leukotomie. Období minimálních terapeutických možností, léčebných a azylových ústavů přeplněných

nemocnými s neléčitelnými onemocněními bez perspektivy alespoň zlepšení stavu dobovými možnostmi volalo po činu, který by těmto nemocným dal naději. Stejně tak při pohledu na Monizův rozhled, vzdělání v duchu vrcholné francouzské neurologické školy a kontakty s vědeckými špičkami, jako byl již zmiňovaný Ramon y Cajal, nepovažujeme výtky o překotném zavedení metodiky na základě jednorázové náhodné zkušenosti za podložené.

Ke zmiňovaným pozitivním a negativním názorům, vysloveným s odstupem desetiletí, je nutné připojit ještě další pohled. R. 1948, kdy již bylo provedeno přes 20 000 lobotomií, se v Lisabonu konal první psychochirurgický kongres, pořádaný právě na počest Egase Monize. Tento kongres se stal důležitým i z jiného důvodu. Byla zde totiž demonstrována stereotaktická operační technika, která podstatným způsobem ovlivnila vývoj neurochirurgie v dalším období a stala se základem současné počítačové navigace neurochirurgických operací. Podstatou výkonu je zasažení přesně definovaného cíle v mozkové tkáni po předem definované trajektorii pomocí speciálního zařízení – stereotaktického operačního systému (velmi zjednodušeně připomínajícího sextant). Je nutno zmínit, že stereotaktická technika byla poprvé použita k operaci v hlubokých strukturách mozku u psychotického nemocného americkými neurochirurgy Ernestem Spiegelem a Henry Wycisem r. 1946 a její využití se opíralo o poznatky při Monizových leukotomiích. Cílem bylo právě přesně cíleným výkonem na hluboké struktury mozku omezit nežádoucí účinky frontálních lobotomií. Na tuto pionýrskou operaci navázal další rozvoj na poli operační terapie nemocných s nezvladatelnými psychiatrickými onemocněními, jejichž cílem je maximalizace účinku výkonu a minimalizace jeho nežádoucích účinků. Jedná se o cílené operace, kde jsou u vybraných nemocných s neovlivnitelnými psychiatrickými onemocněními, zásadně ovlivňujícími život nemocného, prováděny léze přesně definovaných struktur mozku, hrajících úlohu v onemocnění nemocného, nebo jsou do těchto struktur zaváděny stimulační elektrody. A právě v tomto ohledu není možné přehlédnout práci Egase Monize, hledající organický substrát psychiatrických onemocnění a navrhuující možnosti chirurgického řešení.

Závěry

V období superspecializace hraničící až s fragmentací vědy je možné s obdivem pohlížet na vzdělané polyhistory, kteří svou odbornou aktivitou zasáhli mnohé i vzdálené obory. Mezi tyto osobnosti, blížící se geniům období renesance, plným právem patří i lékař, literát a politik Egas Moniz. I když svoji vědeckou práci na poli medicíny zahájil až v pozdějším věku, ve dvou oblastech překonal dobový vrchol vědy a klinické medicíny a jeho výsledky dosud ovlivňují i medicínu současnou. I když Monizova práce na poli angiografie svou odvahou stála mnohdy na hranici dobových i současných etických limitů, znamenala posun diagnostiky neurochirurgických a neurologických ne-

mocných, který byl překonány až zavedením počítačové tomografie a magnetické rezonance. Zřejmě jen nepříznivé dobové okolnosti zabránily udělení Nobelovy ceny za tento historický objev.

Zavedení rozsáhlých neurochirurgických operací do léčby psychiatrických nemocných bylo vynuceno rozparem mezi nedostatečnými léčebnými možnostmi v první polovině 20. století a počtem nemocných, kteří naléhavě potřebovali psychiatrickou pomoc. Koncept prefrontální leukotomie vycházel z dobových poznatků o funkci mozku, minimálních možnostech zobrazovacích technik a především ze snahy o pomoc duševně nemocným, vedené osobním nasazením, odvahou a snad i ctižádostí Egase Monize. V tomto kontextu musíme ocenit práci průkopníků, jako byl Egas Moniz, a vždy mít na paměti potenciální nadužití a zneužití chirurgických zákroků v léčbě duševních poruch, vyplývající nejen z důvodů medicínských. V úplném závěru lze jen plně souhlasit s Portugalci, kteří uvádějí, že mají dva národní hrdiny téhož jména – Egas Moniz.

Literatura u autorů

Redakci Universitas došlo

Areál Ruska ve světle historických výročí (1709, 1812, 1941, 1991): jazyk-literatura-dějiny kultury. Editoři: Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Masarykova univerzita Brno, 2012

Milan Boháček, Helena Hušková, Blanka Pojslová a Renata Prucklová, **Testování odborného a akademického cizího jazyka.** Zásady tvorby a příklady testových úkolů. Masarykova univerzita Brno, 2012

Education and Support of People with Special Needs. Bildung und Forderung von Menschen mit Behinderung. Karel Pančocha, Lucie Procházková et al. Masarykova univerzita Brno, 2012

Jiří Gruša, **Kouzla kapitulace.** Masarykova univerzita Brno 2011

Nosné tradice české slavistiky. Editoři Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Masarykova univerzita Brno, 2012

Letní škola slovanských (bohemistických) studií. Přednášky a besedy ze

XLV. běhu LŠSS. Masarykova univerzita Brno, 2012

Stano Pekár, Marek Brabec, **Moderní analýza biologických dat 2.** Lineární modely s korelacemi v prostředí R. Masarykova univerzita Brno, 2012

Politika do školy patří. Metodický materiál pro učitele. Masarykova univerzita Brno, 2012

Ivo Pospíšil, Roman Madecký a kol., **Česká polonistika: nové výzvy, nová témata.** Masarykova univerzita Brno, 2012

Postmodernismus: smysl, funkce a výklad. Brněnské texty k slovakistice XV. Kolektivní monografie. Editoři: Ivo Pospíšil, Josef Šaur, Anna Zelenková. Masarykova univerzita Brno, 2012

Sborník edukativních příspěvků **Laboratorní diagnostika v onkologii 2012.** Editoři: Lenka Zdražilová Dubská, Dalibor Valík. Masarykova univerzita Brno, 2012

pokračování na str. 50

Martina Klbečková, Brošne (VŠVU Bratislava)

Drahé kameny andských kultur*

IVAN MRÁZEK

Povrch Peru se geomorfologicky člení na tři oblasti: západ – pacifická pobřežní pláň (Costa) s pouštním podnebím; centrum – vysoké a nerovné Andy (Sierra) s náhorními plošinami, kaňony a věčným sněhem pokrytými hřebeny; východ – amazonská džungle (Selva) s tropickým podnebím.

Velice pestré přírodní prostředí Peru dalo vzniknout nepřebornému množství často značně odlišných kultur. V této kapitole se věnujeme především těm kulturám, které jsou zajímavé z hlediska drahých kamenů. Rané dějiny Peru jsou dějinami bez písemných pramenů. Poznávání peruánské minulosti se opírá o archeologické nálezy. Ačkoli posloupnost předkolumbovských kultur v andské oblasti je vcelku jasná, jejich včlenění do určitých horizontů i přesné časové zařazení se v odborných publikacích různí.

Všechny známé kultury v předkolumbovském Peru zpracovávaly zlato a stříbro, ale pouze čtyři z nich byly v tomto ohledu výjimečné: Vicús, Moche, Lambayeque a Chimú. Zlato bylo symbolem Slunce, stříbro ztělesňovalo Měsíc (měď byla spojována se Zemí). Kovy v sobě koncentrovaly božské síly a byly tudíž k dispozici pouze vyvoleným, majícím blízko k božstvu, především kněžím a vládcům. Vedle funkce symbolizující společenské postavení měly ozdobné předměty ze zlata a stříbra především charakter ochranného amuletu. Mnoho šperků bylo doplněno pohyblivými částmi, které při nošení chrastily a blýskaly se, čímž odháněly negativní síly. Tělesné otvory musely být chráněny, byly proto zakrývány šperky, z nichž největší význam měly náušnice, a také velké ozdoby nosu. Mrtví byli pohřbíváni s posmrtnými šperky. Drahé kovy sloužily nejen živým a mrtvým, ale i bohům. Lidé jim obětovali šperky a zdobili jejich svatyně.

Spojení zlata a stříbra v jednom šperku vyjadřuje ideu dualismu – rozdělení světa na dvě části jednoho páru, které se vzájemně doplňují, neboli soustavné vyrovnávání protikladů, jak je vnímali obyvatelé andského světa (Slunce-Měsíc, den-noc, muž-žena, identické dvojice předmětů, dvojité nádoby, nádoby se dvěma hrdly aj.).

---

* S laskavým svolením autora publikujeme část kapitoly z jeho monografie „Drahé kameny starověkých civilizací“. Vybraný text nás zavádí do kultur, které nejsou běžnému čtenáři příliš známé. Daleko více se však může dovědět z celé knihy, kterou právě vydává Nakladatelství Masarykovy univerzity. Tam se lze také pokochat barevnými ilustracemi, které Universitas musí z technických důvodů převádět do černobílé podoby.

Nejzajímavější z hlediska studia drahých kamenů andských kultur jsou Mochikové a jejich následovníci – nositelé kultury Sicán-Lambayeque, ale také v oblasti kultury Huari byly drahé kameny oblíbené, dost je používali Chimúové a nakonec Inkové. Pro andské kultury je charakteristické použití mušloviny i celých (posvátných) mušlí. Exotické mušle, především Spondylus (ostnovka), byly jedním z nejceněnějších druhů zboží předkolumbovského Peru. Pro výrobu nástrojů a zbraní byl žádaný obsidián. Významnou roli sehrál tyrkyas, a také sodalit.

Část náramku sestaveného z mušlovinových korálů vykládaných tyrkysovými mušličkami s centrálním důlkem (Peru, severní pobřeží, kultura Chimú, Mus. Larco). (Ilustrace L. Píchová)

My jsme z knihy dr. Mrázka vybrali jednu kulturu z relativně pozdního období, které časově odpovídá přibližně evropskému středověku.

Kultura Sicán (Lambayeque)

Kultura Sicán či Lambayeque (700–1350 n. l.) byla jednou z nejvýznamnějších v Peru. Její vliv sahal až do Ekvádoru, Kolumbie a Střední Ameriky. Nositelé této kultury, kteří se dostali k moci v oblasti Lambayeque (kde navázali na kulturu Moche), byli zemědělci, hrnčíři, rybáři a zpracovatelé kovů. Vynikající metalurgická produkce je charakteristická zejména pro střední (vrcholné) období sicánské kultury (900–1100 n. l.). Sicánci pracovali se zlatem, stříbrem, mědí a jejich slitinami. Umělecky zpracované kontrastní působení různých kovů bylo ještě zesíleno pomocí barevných drahých kamenů (ohlas kultury Moche). Archeologové předpokládají, že 90 % zlata vyloupeného ze staroperuánských hrobů pochází z lokalit této kultury, ačkoli se všeobecně věří, že to byli Inkové, kteří vytvořili většinu kovových předmětů předkolumbovského Peru. Podobně jako jejich předchůdci, Mochikové, stavěli Sicánci monumentální huacos („pyramidy“) ze sušených hliněných cihel pro obřadní a pohřební účely. Hlavní částí sídelní oblasti této kultury bylo údolí Lambayeque, široké říční údolí táhnoucí se mezi Tichým oceánem a úpatím And (největší údolí na severním pobřeží Peru).

Území civilizace Sicán leželo uprostřed velké sítě cest dálkového obchodu. Po těchto cestách přicházely smaragdy a jantar z Kolumbie, sodalit z Bolívie, mušle z Ekvádoru (zejména Spondylus), zlaté nugety a pestrobarevná ptačí péra z Amazonie na východě a lapis lazuli z Chile daleko na jihu. Okolo roku 1000 n. l., kdy kultura Sicán dosáhla vrcholu, stavěli Sicánci vory z lehkého

balzového dřeva, které používali pro dálkové obchodní plavby podél tichomořského pobřeží, aby získali tropické mušle a další exotické zboží.

Sicánci pohřbívali své vladaře, kteří měli vážnost polobohů, v hrobech na dně vertikálních šachet. Krále doprovázelo na onen svět někdy více než dvacet obětovaných lidí. Mimořádně bohatá pohřební výbava obsahovala v některých případech více než tunu drahých kovů ve formě šperků a obřadních předmětů. Tyto artefakty svědčí o vyspělých zlatnických a stříbrnických technikách sicánských uměleckých řemeslníků. Zlato se získávalo ze země, a proto bylo vnímáno jako most do posmrtného života a k bohům. Zlato sloužilo Slunci, stříbro Měsíci a měď Zemi. Červená rumělka odpovídala barvě krve.

Pro rituální keramiku, kovové předměty i textil kultury Sicán je typickým motivem postava nadpřirozené bytosti s maskou na obličejí, v jiných případech samotná maska s „okřídlenýma očima“. Toto božstvo (či mytický vládce), Naymlap, znázorňované s půlkruhovou korunou na hlavě, někdy se symbolickými křídly, umožňuje identifikovat artefakty příslušející k této kultuře. Podle mýtů připlul Naymlap s družinou po moři na voru z balzového dřeva. Jeden z jeho následníků spáchal těžký hřích proti božstvu, a tak pobřeží postihly katastrofální lijáky. Poddaní za to svého panovníka hodili do moře a dynastie Naymlap zanikla.

Kolem roku 1100 n. l. bylo hlavní centrum Sicánců v Batán Grande vypáleno a opuštěno. Nové ceremoniální centrum, Túcume (El Purgatorio), bylo vybudováno na západ od něho. Pyramidy i jiné stavby ze sušených hlíněných cihel, např. Huaca Larga (Dlouhá), Huaca 1 a Templo de la Piedra Sagrada (Chrám

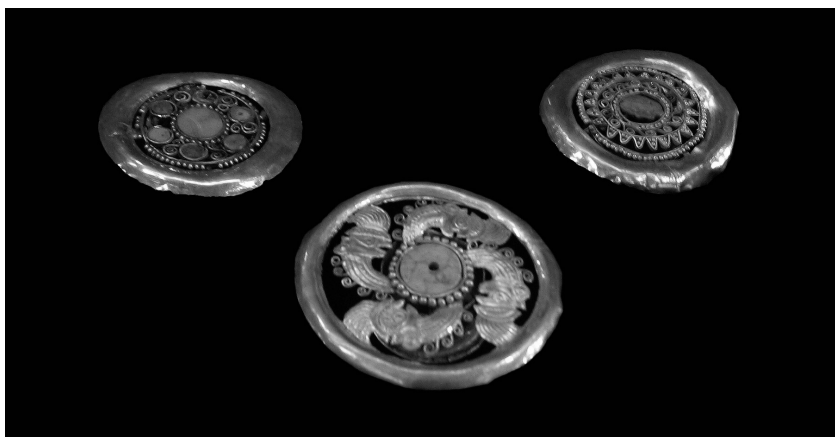

Jedna z páru zlatých nádob (14,5 × 8,7 cm) ve formě ptáka připomínajícího tinamu. Ptačí oči jsou vykládané chryzokolem (Peru, severní pobřeží, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus. Oro). (Foto: I.M.)

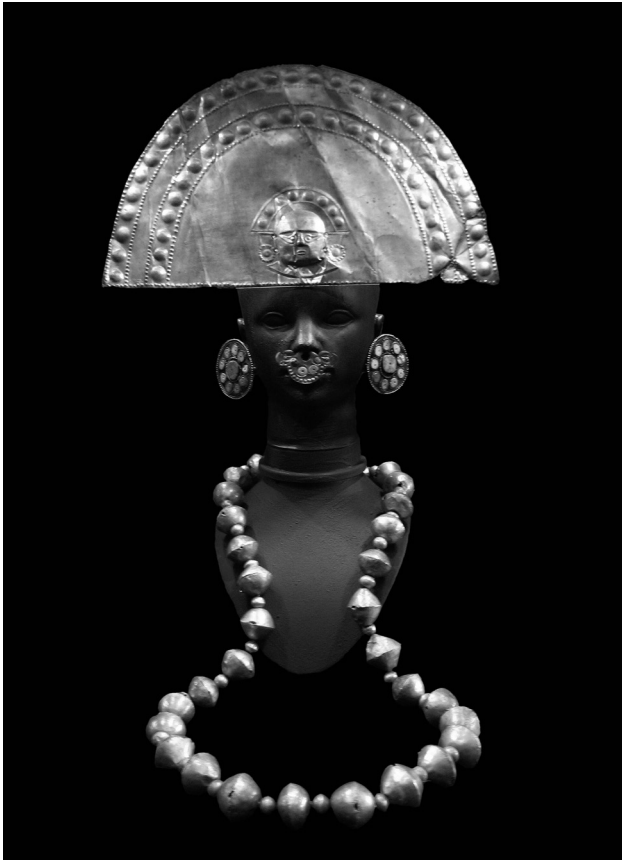
posvátného kamene) byly vystavěny okolo hory Cerro La Raya, přírodní huacy. Později se údolí Lambayeque dostalo pod kontrolu království Chimú (Túcume r. 1370 n. l.) a nakonec je začlenili do své říše Inkové (Túcume r. 1450 n. l.).

Jen málo bylo známo o této civilizaci do roku 1991, kdy byly odkryty královské hroby v předpokládaném prvním sicánském hlavním městě v Batán Grande (údolí Lambayeque). Celkem byly vykopány tři hroby (kolem r. 1000 n. l.).

Jako první byl odkryt východní hrob 1 v šachtě v Huaca Loro (mohutné pyramidě s vrcholovou plošinou) v *Batán Grande*. V pohřební komoře byla nalezena kostra muže pokrytá rumělkou a obklopená zlatými předměty. Byla doprovázená kostrami dvou žen a dvou dětí. Obličej muže byl pokrytý maskou, v levé ruce držel zlatý rituální nůž tumi, uši zdobily zlaté roubíky (našly se ještě další dvě soupravy ušních ozdob), nos kráslila nápadná ozdoba, kolem krku byly náhrdelníky z jantaru a mušloviny a na prsou rozpadlé korálkové pektorály z různých kamenů a mušloviny. Hrobová výbava (o celkové hmotnosti 1,2 t) zahrnovala předměty z drahých kovů. Mezi nimi obdivuhodnou pokrývku hlavy, pár zlatých rituálních paží, čtyřúhelníkové zlaté a měděné masky, čelenky, náramky a jiné ozdoby. Jde o jeden z nejbohatších hrobů nalezených na západní polokouli. Součástí výbavy byly také hromady posvátných mušlí: ostnovka – *Spondylus princeps* (179 ks) a homolice – *Conus fergusonii* (141 ks). Desetitisíce korálů (o celkové hmotnosti 75 kg) z tyrkysu, sodalitu, křišťálu, ametystu, fluoritu (bílý a zelený), achátu (červenavě hnědý), jantaru a spondylové mušloviny (drobné chaquiras i větší válcovité a diskovité korály) svědčí

Zlaté ušní roubíky (roubík vpravo nahoře průměr 8 cm) zdobené hrubým filigránem a granulací nebo reliéfy a zpestřené vložkami z chryzokolu (Peru, severní pobřeží, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus Oro). (Foto: I.M.)

Zlatá ozdoba hlavy „koruna“, pár ušních roubíků z pozlaceného stříbra (průměr 8,5 cm), zpestřených chryzokolem, ozdoba nosu ze slitiny tří kovů, vykládaná chryzokolem, jakož i zlatý náhrdelník (Peru, severní pobřeží, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus. Oro). (Foto: I.M.)

o mimořádné výkonnosti sicánských kamenářských dílen a neobvyklé pestrosti surovinové palety. Zmíněná čtyřúhelníková maska (46 × 29 cm) je skvělým zlatnickým dílem. Je zhotovena z jednoho kusu plechu (zlaté slitiny). Její „okřídlené oči“ s bělmem ze stříbrné slitiny, duhovkami z polokulovitých jantarových muglů a zornicemi z provrtaných kulovitých smaragdových korálů jsou fascinující. Vynikající je i zlatá ozdoba čela ve formě netopýra, s doplňky z jantaru a tyrkyosu, a také pár zlatých ušních roubíků (průměr 10 cm) s centrálním kruhem vykládaným tyrkysem (střední období kultury Sicán, 900–1100 n. l., Mus. Nac. Sicán).

Západní hrob v Huaca Loro, místo posledního odpočinku 24 lidí včetně hlavní postavy a dvou skupin mladých žen, obsahoval podobné kovové předměty jako hrob 1, např. zlaté masky. Rovněž v tomto hrobu byly nalezeny mušle.

Z hrobu v pyramidě Huaca Las Ventanas v *Batán Grande* byly vyzvednuty korály z mušloviny a jantaru.

Z královského hrobu pochází rituální ruka a paže z tepaného zlata, vykládaná kruhovými destičkami z tyrkyosu, vsazenými do jamek (Peru, *severní pobřeží*, 900–1100 n. l., Dumbarton Oaks).

Ikonografie zlatých předmětů (obřadních nožů, obřadních nádob, posmrtných masek, šperků aj.) je poplatná hlavnímu božstvu této kultury, zvanému Naymlap, legendárnímu zakladateli sicánské dynastie (*severní pobřeží* Peru, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus. Oro).

Patří k nim zlatý obřadní či obětní nůž tumi s čepelí ve tvaru půlměsíce a rukojetí v podobě antropomorfního boha Naymlapa s rozevřenými pažemi, držícího v rukou disky vykládané tyrkysem. Na hlavě má půlkruhovou filigránovou korunu zpestřenou tyrkysovými vložkami, které ozvláštňují i „okřídlené

Náhrdelník (d. 66 cm) sestavený z korálů ze zlatého plechu, prokládaných skupinami nepravidelných korálků z chryzokolu, uprostřed s korálem ze sodalitu (Peru, severní pobřeží, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus. Oro). (Foto: I.M.)

oči“, náhrdelník, ozdoby uší a oděv. Atraktivní je též zlatý tumi (33,5 × 13,6 cm) s rukojetí v podobě tohoto božstva, zobrazeného, jak sám drží v ruce tumi a ozdobeného půlkruhovou korunou vykládanou chryzokolem, který zpestřuje i ušní roubíky (chryzokolové destičky jsou uprostřed provrtané a zasazené do jamek). Tumi (900–1100 n. l.) s půlměsíčovou čepelí a tělem ze stříbra (plátovanými čtverci zlaté fólie) a hlavou božstva s očima vykládanými tyrkysovými korálky a s kulatými tyrkysovými ušními roubíky má půlkruhovou filigránovou korunu inkrustovanou tyrkysem a spondylovou mušlovinou. Tumi používali kněží při pohřebních rituálech.

Zvonovité obřadní poháry (keros) z drahých kovů, ale také z keramiky nebo ze dřeva, které sloužily k rituálním účelům (obětním úlitbám bohům), nalzáme nejen v kultuře Lambayeque, ale v mnoha dalších peruánských kulturách. Materiál, z něhož byly zhotoveny, prozrazoval postavení jejich majitele. Zlatý obřadní pohár (kero), na němž jsou znázorněny tepané postavy Naymlapa s půlkruhovou péřovou čelenkou, držící v každé ruce hůl, patří do této kategorie. Hojné chryzokolové vložky jsou umístěny v jamkách kolem horního okraje nádoby, v čelence, ozdobách uší, pektorálu, oděvu a na hlavicích holí. Téměř

Část několikařadého náhrdelníku ze zlatých korálů, ozvláštněného pravými perlami po obou okrajích. Jde o říční perly, jen několik velkých perel uprostřed je mořského původu (Peru, severní pobřeží, Lambayeque-Sicán, 700–1100 n. l., Mus. Oro). (Foto: I.M.)

identický zlatý pohár (v. 21,9 cm), zdobený tepanými reliéfy (postavy Naymlapa s chocholem na hlavě a holemi v rukou), je rovněž bohatě inkrustovaný chryzokolem. Zlatý pohárek (v. 13,3 cm) má dvojité dno, ve kterém při použití nádoby chřestí kamínky. Dno je perforováno otvory ve tvaru kříže (symbol vyváženého řádu, kde se čtyři části spojují v jednom středu). Tělo nádoby zpestřují čtyři skupiny čtyř kulatých, v centru provrtaných chryzokolových destiček, zasazených do jamek. Zlatý obřadní pohár (kero) ve tvaru antropomorfní hlavy (tvář Naymlapa nebo vysoce postavené osoby), s kulatými ozdobami uší, vykládanými chryzokolem, patří také do skupiny obřadních nádob (v. 17,1 cm). Vrchní část nádoby představuje současně pokrývku hlavy. Malá soška člověka se široce otevřenými ústy (nádobu ze zlata, stříbra a mědi) zřejmě sloužila k ulitbám při obětních obřadech. Uši jsou okrášlené kulatými destičkami z chryzokolu. Zajímavá je zlatá dvojitá nádoba: vyšší z nádob (v. 19 cm), antropomorfní (honosí se nosní ozdobou inkrustovanou chryzokolem, náušnicemi vykládanými chryzokolem a širokým náhrdelníkem zpestřeným chryzokolem), je s menší zvonovitou nádobou (v. 10,1 cm) spojená trubičkou. Také tato nádoba je kolem horního okraje ozdobena uprostřed provrtanými, kulatými chryzokolovými vložkami, zasazenými do jamek. Nádobu s dvojitým tělem se vyskytují v celém andském regionu (výraz dualistických představ). Dalším vyjádřením myšlenky dualismu je pár zlatých nádob ve tvaru ptáka (14,5 × 8,7 cm) připomínajícího tinamu, nelétavého ptáka deštných pralesů Peru. Ptačí oči jsou vykládány kulatými destičkami chryzokolu, zasazenými do jamek. Tinama měla rituální význam. Tento pták je jako mnoho jiných zvířat v andské mytologii aktivní za šera a v noci a jeho zářivě modrá vejce, která klade na zem, připomínají chryzokol či tyrkys, důležité drahé kameny v peruánských kulturách. Nápadný je také jeho nářikavý, téměř lidský zpěv.

Zlatá posmrtná maska (59 × 31 cm) představuje tvář Naymlapa s „okřídlenými očima“ (tyto mandlové, šikmo posazené oči jsou typickým prvkem kultury Lambayeque), z nichž visí řada provrtaných kulovitých korálů (do 1 cm) ze smaragdu – smaragdové slzy (Mus. Oro). Jiná zlatá posmrtná maska (73 × 29 cm) má oči inkrustované kulatými destičkami z chryzokolu. Posmrtné masky jsou typickým prvkem kultury mrtvých. Nesou často stopy barvení rumělkou. Mrtvý byl ve skrčené pozici obalen tkaninami a mumii pak byla nasazena napodobenina hlavy. To vysvětluje, proč jsou tyto masky tak velké a ploché.

Honosné šperky zdobící hlavu, uši a nos byly v kultuře Lambayeque symboly společenského postavení. Někdy až obrovské kulaté ozdoby uší (roubíky) jsou přední částí náušnice, která byla upevněna na trubicí procházející otvorem v ušním lalůčku. Tyto náušnice představují typické rysy kultury Lambayeque (bývají znázorněny na posmrtných maskách, plastikách, nožích tumi, obětních nádobách atd.). Mohly je nosit pouze nejvýše postavené osoby (šperky kvůli jejich rituálnímu charakteru nosili více muži než ženy). Mezi ukázkami (Mus. Oro) je zlatá kulatá náušnice (průměr 8 cm) zpestřená uprostřed kruhovou

vložkou z chryzokolu. Atraktivní je pár roubíků (průměr 8,5 cm) z pozlaceného stříbra. Každý z nich je uprostřed okrášlený velkou kulatou chryzokolovou destičkou, lemovanou po obvodu devíti malými kulatými destičkami z chryzokolu (destičky jsou v centru provrtané). Jiný zlatý kulatý roubík je ozdobený prolamovanými tepanými reliéfy a v centru kruhovou vložkou z chryzokolu. Další

Ženská figurka (v. 12 cm), sestavená z plátků
bílé spondylové mušloviny, má tvář z červené spondylové
mušloviny a oči z perleti (Inkové, 1400–1532 n. l., Ethnolog. Mus.).
(Foto: Commons)

zlatý roubík, zdobený hrubým filigránem a granulací, zpestřuje uprostřed velká kruhová vložka z chryzokolu, lemovaná šesti malými kulatými destičkami z chryzokolu, uprostřed s provrtem. Zlatý kulatý ušní roubík s motivem tapira má střední kruhovou část vykládanou jadeitem (Mus. Nac. Sicán).

Půlkruhová ozdoba nosu (d. 6 cm) ze slitiny tří kovů, okrášlená ptáky na postranních výčnělcích, je uprostřed horního okraje opatřena zářezem k upevnění šperku do nosní přepážky. Ozdoba je inkrustovaná čtyřmi kruhovými destičkami z chryzokolu, uprostřed provrtanými a zasazenými v prohlubních (Mus. Oro). Druhou pestrost šperků dokládá zlatá nosní krytka doplněná kruhovým závěskem inkrustovaným tyrkysem (Mus. Nac. Sicán).

Zasazení vložek (destiček většinou kulatých, ale i jiných tvarů, s lící plochou rovnou či mírně vyklenutou, uprostřed provrtaných) vybroušených z drahých kamenů včetně mušloviny, do dutiny (jamky) v povrchu předmětu, představuje unikátní šperkařskou technologii v andských tradicích.

Ke šperkům kultury Lambayeque neodmyslitelně patří náhrdelníky. Náhrdelníku ze zlatých kuliček, prokládaných zlatými závěsky ve formě antropomorfní tváře Naymlapa (s čelenkou a pektorálem inkrustovanými chryzokolem), dominuje centrální závěsek v podobě Naymlapa s ornitomorfním tělem (Mus. Oro). Na ptačím ocasu jsou zavěšeny tři oválné ozdoby. Čelenka a tělo božstva, jakož i závěsky jsou vykládané chryzokolem. Atraktivní je náhrdelník (d. 66 cm) sestavený z velkých i malých dvojitých kuželovitých dutých korálů ze zlatého plechu, prokládaných skupinami (13 skupin) drahokamových korálů: čtyři drobné nepravidelné korály z nazelenalého a modrého chryzokolu, uprostřed s větším diskovitým až kulovitým korálem z tmavomodrého sodalitu (Mus. Oro). Zajímavé jsou kamenné korály (průměr 1,2–1,3 cm) ve tvaru ovocných plodů (severní pobřeží Peru, Lambayeque, 600–1000 n. l., Mus. Larco). Unikátní je několikařadý náhrdelník (d. 70,5 cm) tvořený zlatými dvojitými kuželovitými i kulovitými korály. Jeho zvláštností je zdobení provrtanými pravými perlami nepravidelných tvarů ve vnitřní a vnější řadě (Mus. Oro). Většinou jde o drobné říční perly z amazonské oblasti. Několik velkých perel uprostřed vnější řady má mořský původ. V *Batán Grande* bylo nalezeno mnoho volných provrtaných perel o velikosti až 12 mm (kultura Sicán, Mus. Nac. Perú). Použití pravých perel je u andských šperků vzácné. V mušlovinových náhrdelnicích a pektorálech se stále ještě uplatňují chaquiras – drobné korálky, ale ve srovnání s kulturou Moche lze častěji pozorovat korály větších velikostí.

Výborná kvalita sicánských smaragdů dovoluje předpokládat, že smaragdová surovina pochází z Kolumbie (oblast Muso). V případě kolumbijského „jantaru“ je situace komplikovaná. Nejde pravděpodobně o jantar, ale o kopál, velmi podobný jantaru.

Náš rozhovor

Fenomén kniha

**(Rozhovor s Blankou Růžičkovou,
docentkou katedry výtvarné výchovy na PdF MU)**

Blanka Růžičková, docentka katedry výtvarné výchovy na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity, dala před patnácti lety podnět ke vzniku soutěže Fenomén kniha, do níž každoročně přispívají studenti výtvarné výchovy pracemi spjatými různým způsobem s knihou jako jevem hmotné i duchovní kultury lidstva. Byla také hlavní organizátorkou všech dosavadních čtrnácti ročníků této soutěže.

Blanka Růžičková je svým vzděláním textilní výtvarnice, jejíž jméno se stalo známým zejména díky osobité práci s textilem. Je autorkou ručně tkaných tapisérií a objektů, které vytvářela ve spolupráci s architekty do interiérů ve veřejných prostorách. V současné době pracuje především s papírem jako finálním artefaktem. Papír vrství, barví, prokresluje, prořezává i prothává, často i prosvětluje, vytváří plošné i prostorové kompozice, doplněné někdy textovými fragmenty. Posbírané, zděděné či nalezené zápisky, slova a vzkazy zapracovává do svých kreseb, zraňuje papír doteky čar a zachycuje tak vzpomínky na mizející podoby blízkých lidí či krajin. Pro charakteristiku prací Blanky Růžičkové se nabízejí slova jako ženský princip a citlivost, jemnost, něha, ale třeba také snaha dívat se na svět z lepší stránky.

Doc. Blanku Růžičkovou jsme požádali, aby čtenáře našeho časopisu seznámila s cíli a historií dosavadních ročníků soutěže Fenomén kniha.

Tématem soutěže je kniha a vše, co s ní v širokém smyslu slova souvisí, tisk, ilustrace, volba papíru, typografie, vazba, formát, grafická úprava, působení na čtenáře, kniha jako součást denního života nebo výtvarný objekt atd. Jde o akci, již se mohou účastnit posluchači vysokých škol univerzitního typu. Odborná porota pak od roku 1998 vybírala z došlých prací na základě nezávislého hodnocení ty, které zasluhovaly ocenění. Původně skromná brněnská akce vzbudila zájem na četných našich vysokých školách a od roku 2000 má i mezinárodní

charakter: obesílají ji vedle našich posluchačů i studenti uměleckých oborů, především studující výtvarné výchovy z řady pedagogických fakult jiných evropských zemí. Od roku 1999 se v různých brněnských výstavních prostorách konají vždy před koncem studijního roku výstavy, které jsou přehledkou daného ročníku soutěže Fenomén kniha. Zatím poslední výstava, shrnující nejlepší práce zasláné do loňského 14. ročníku soutěže, proběhla v květnu 2012 v křížové chodbě brněnského Mendelova muzea.

K desátému výročí soutěže Fenomén kniha vydala MU v roce 2008 mnoha barevnými reprodukcemi doplněný sborník, jehož editorem byl prof. Radek Horáček. Desátý ročník byl součástí mezinárodního projektu ANIMALITER, podporovaného Evropskou unií. Sborník obsahuje stati brněnských odborníků, které se vedle hodnocení soutěže zabývají např. ilustracemi dětských knih u nás, tzv. vizuální poezii a filozofickými aspekty knihy, knih-tisku a psaného textu vůbec. Blanka Růžičková do sborníku přispěla esejem *Podoby knihy*. Jak se vydařily poslední ročníky soutěže? Co je v záslužné akci Fenomén kniha nového?

Nynější podmínky soutěže vymezují celkem tři kategorie, do nichž jsou zasláné studentské práce zařazovány. Jsou to 1. knižní typografie (práce s textem, písmem a ilustrací), 2. kniha objekt a 3. volná tvorba (počítačová grafika, videoart, fotografie atd.). Po několika prvních ročnících jsem se domnívala, že je téma vyčerpáno všemi směry, ale dodnes mě každoročně překvapuje originalita některých prací, ať už jsou od studentů odborných výtvarných institucí, nebo od studentů pedagogických škol.

Vraťme se na chvíli trochu zpátky. Jistě je namístě připomenout, že knižní kultura a výtvarná práce s knihou má v Brně a speciálně na Pedagogické fakultě MU dlouhou tradici. Uveďme alespoň několik jmen osobností, které se o tuto slavnou minulost zasloužily. Vedoucím katedry výtvarné výchovy na PdF MU byl v letech 1950–1956 profesor Eduard Milén, originální ilustrátor, autor grafické úpravy předválečných Lidových

novin i obálek mnoha knih z první poloviny minulého století, mj. básníků, jako byli Jaroslav Seifert nebo Josef Hora. Považují za chybu, že dnešní stálé expozice brněnských galerií na Milénovo maliřské a grafické dílo zapomínají. Také Milénův nástupce Bohdan Lacina, vedoucí katedry v letech 1956–1962 a jedinečný zjev českého maliřství dvacátého století, má velké zásluhy o moderní podobu české knihy. Členem vaší katedry byl i všestranný výtvarník, doc. Jiří Hadlač (1927–1991), který spojil knihu s prostorovou tvorbou.

Ano, Hadlač byl výrazný tvůrce. Vzpomínám si na jeho výstavu v 80. letech v brněnském Domě umění. Byla zahájena za početné účasti kulturní veřejnosti, avšak po třech dnech ukončena, neboť myšlenkově pokračovala výtvarné představy tehdejších rozhodujících kulturních či spíše nekulturních pracovníků. Na příkaz krajského výboru KSČ byla zakázána a zrušena. Na této výstavě budily pozornost zejména kožené vazby knih Franze Kafky, pojednané jako výtvarné objekty skryté protestující proti útlaku jednotlivce jakoukoli zpupnou vrchností.

O výtvarnou stránku knihy se velmi zajímal i porevoluční vedoucí katedry výtvarné výchovy na PdF, umělecký kritik, historik umění a teoretik výtvarné výchovy Igor Zhoř (1925–1997), který byl vašim učitelem a starším přítelem.

Se Zhořem jsem spolupracovala a navštěvovala ho už za normalizace, kdy mohl působit pouze jako lektor mimobrněnských kroužků amatérských výtvarníků. Po listopadové revoluci se Igor Zhoř nejprve vrátil na Pedagogickou fakultu, z níž musel za

Romy Aubrecht, Giselle Garamond (PI Lipsko)

Adam Jelínek, Graffiti (ZČU Plzeň)

normalizace odejít, a poté byl až do své náhlé a nečekané smrti druhým děkanem brněnské Fakulty výtvarných umění.

Čtěla jsem ve výuce budoucích učitelů výtvarné výchovy navázat na Zhořův pedagogický a metodický odkaz, zvláště na jeho Školu výtvarného myšlení, která je založena na principu hry a experimentu. Domnívala jsem se, že práce s knihou by mohla studenty nasměrovat k výtvarné reflexi smyslu a významu psaného slova, podněcovat překračování vžitých tradic zpracování.

Akce Fenomén kniha původně vznikla jako seminární práce, která poskytovala studentům možnost volně výtvarně zpracovat běžné téma knihy. Kromě klasických výtvarných přístupů (ilustrace, práce s textem a typografie) se nabízejí i méně časté přístupy směrem k volné tvorbě (konceptuální řešení, experimenty do prostorového autorského objektu), stále častější jsou vlastní deníkové rukopisné záznamy, ale také destruktivní zásahy do již existujících knih.

Slova lze psát nebo škrábat do sešitů, do knih, do kamene, do písku či do oblak, kreslit a malovat lze na papír, látku, omítku, kůži (i vlastní), texty lze tisknout, fotografovat, psát či vyšívat.

V čem vidíte rozdíl mezi prací odevzdanou například v semináři a prací soutěžní? Jak dopadají studenti pedagogických fakult v soutěži s posluchači specializovaných výtvarných kateder?

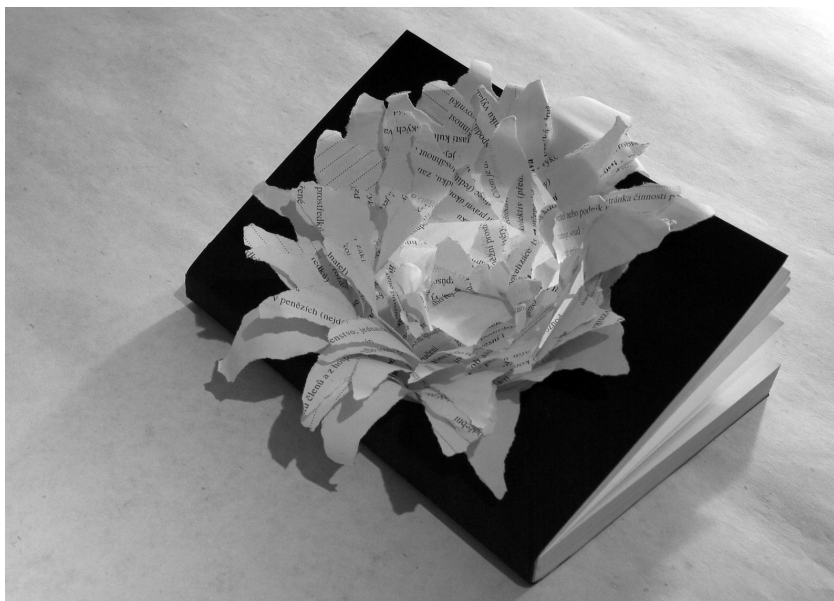
Pro studenty je při hledání vlastního výtvarného názoru důležitá konfrontace. Studenti si tak zvykají na fakt, že jejich seminární práce neskončí ohodnoceny jen zápočtem v kabinetě, ale že si musí za svými výtvary stát, obhájit je. S tím souvisí i neméně důležitá veřejná prezentace, porovnávání se studenty jiných fakult a v neposlední řadě i zájem odborné i laické veřejnosti.

Jistě existuje určitý handicap studentů pedagogických fakult při porovnání se studenty uměleckých ateliérů, kde se knižní tvorba vyučuje jako obor a kde existuje nepoměrně bohatší technické vybavení. Z toho důvodu musí studenti neuměleckých škol hledat jiná výtvarná či technická východiska zpracování tématu, která je nutí přemýšlet nad knihou jinak, někdy s humorem, s nadsázkou či perziflází, nebo volit jinou formu sebevyjádření. Někdy neznalost ustálených profesionálních knižních postupů dovede autory k překvapivým a objevitelským výsledkům. Samozřejmě mnoho pokusů končí neúspěchem, představa se střetne s nemožností realizace či skončí jen zajímavými náznaky, které se pak mohou tříbit ve speciálních ateliérech v pozdějších ročnících studia.

Jak vím, organizujete pro své studenty také speciální instruktážní akce, které rozšiřují jejich znalosti týkající se umění a knižní kultury.

Snažím se každoročně v rámci výuky uspořádat pro studenty druhého ročníku naší katedry přednáškový a pracovní workshop, na který zvu zajímavé osobnosti z oblasti knižní kultury. Tato setkání mohou studentům pomoci orientovat se v problematice a dopomoci k lepším výsledkům. Loňský workshop byl věnován typografii, této výrazné kategorii grafického designu. Vedli jej současní odborníci (MgA. Lenka Baroňová z UTB Zlín, Fakulta multimediálních komunikací; MgA. Karol Lament z Fakulty umění Ostravské univerzity) a praktikující typografové (Mgr. Pavel Brabec a Mgr. Bedřich Vémola), kteří seznámili studenty s nejnovějšími typografickými finesami. Ověřit si typografická pravidla, poznat specifika knižního designu a formování textu do plochy jsou stejně důležité věci jako výtvarný nápad. Tuto praktickou zkušenost mohou studenti zohlednit při psaní

Michaela Fillová, Rozkvět myšlenek (Pdf MU Brno)

Hana Mičková, Na prahu odchylek (FU OU Ostrava)

seminárních zpráv a posléze i bakalářských či diplomních prací.

Obdivuji vynalézavost a osobitý přístup studentských autorů, pestrost materiálů, s nimiž pracují, i zručnost při jejich výtvarné adjutaci. Ale připadá mi, že se vytrácí vztah mezi soutěžními artefakty a slovem autora knihy. Jako by studentky a studenti vytvářeli prostě vtipné práce z papíru i dalších materiálů, sice tvarem a dalšími znaky připomínající knihu, ale nijak nereflektující fakt, že kniha nese také nějaké významy – ať už tím myslíme její syžet nebo třeba poselství básníků. Může tak vzniknout dojem, že studentští tvůrci ignorují rozdíl dejme tomu mezi knihou veršů Františka Halase a románem z někdejší Červené knihovny – protože v obou případech jde o knihu. Víím ovšem, že organizátoři a členové poroty o těchto problémech vědí a oceňují zvláště jednotlivé kategorie. Ale i přesto se zeptám: Co říkáte námítce, že čtené práce jsou jakoby bezobsažné?

Domnívám se, že rozdíl je v nahlížení problematiky... Vy jste literární historik a vidíte především stránku obsahovou. Studenti českého jazyka by jistě přistupovali k tématu knihy spíše z hlediska slovesného, zcela jinak než studenti výtvarné výchovy, kterým jde především o výtvarné vyjádření. Bohužel velký podíl na výsledné práci má vzdělanostní úroveň současné generace. Chybí základní studijní návyky ze středních škol, upadá čtenářská gramotnost (často pozorují až nechut' čist) ve prospěch

pouze vizuálních vjemů. Mladá generace je ovlivňována novými médii, která formují její styl vyjadřování a slovní zásobu. Výsledkem je chudoba jazyka, ale často i obtížné porozumění čtenému textu.

Současnou studentskou generaci hodně ovlivňuje postmoderní myšlení, překračování výtvarných i slovesných hranic mnoha směry, lehce řečeno – vše lze kombinovat, spojovat, jak myšlenky, pojmy a materiály, tak postupy zpracování, což je jedním ze základních znaků postmoderny. Někde se text, jeho význam, ztrácí na úkor vizuálního dojmu. Text se tak stává méně důležitým, převažuje forma nad obsahem, zvýrazňuje se znak či tvar ve vymezeném prostoru. Často lze měnit skladebné postupy a organizaci textu v ploše až k její úmyslné nesdělnosti.

V brněnském uměleckém prostředí je tradice autorského zpracování knihy velmi dlouhá. Vzpomeňme vynikajícího knihaře, prof. Jindřicha Svobodu (1909–2001) a jeho následovníky J. H. Kocmana a Elišku Čabalovou. Ve světě je známý Jiří Valoch a jeho slovní sémantické práce, stejně jako dětská ilustrátorská tvorba brněnské malířky Vlasty Baránkové. Knihou a výtvarnou hrou se slovy se zabýval i Dalibor Chatrný, náš brněnský výtvarný experimentátor, který nás loni bohužel opustil.

Domnívám se, že práce s informacemi, ať jsou ve formě klasické knihy nebo seřazené do disků a jiných mediálních forem, je studentský úděl. ALE! Kniha stále nabízí radost a má tradiční charakter – ať už jde o uspokojení z poznání, potěšení z příběhu nebo okouzlení poezií nebo i možnost být inspirací pro kreativní činnost. Jedno arabské přísloví praví KNIHA JE KAPESNÍ ZAHŘÁDKA, tak ji nenechme planět!

Jistě máte radost, že vámi iniciovaná akce úspěšně existuje už čtrnáct let, má široký ohlas a překročila hranice naší republiky. Upřímně vám k tomuto úspěchu i k vašemu životnímu jubileu gratuluji a děkuji za zajímavý rozhovor.

S Blankou Růžičkovou hovořil Jiří Rambousek

Naše diskuse**Univerzitní student a český jazyk***

Vážený pane kolego,

dovoluji si zareagovat na Váš text vyzývající k diskusi o češtině v posledním čísle Universitas. K bodům ze začátku Vašeho textu bych rád uvedl následující:

- a) Oslabené vědomí národní identity – obávám se, že vědomí národní identity obecně nijak moc nefunguje, má to spíše podvědomou povahu, takže o jeho oslabování se příliš nedá mluvit.
- b) Masová média a negramotní novináři: je jich dost a samozřejmě konzumenty textů negativně ovlivňují. Studenti MU by spíše měli být učeni tak, aby byli schopni nekvalitní produkty médií rozpoznávat a nepodléhat jim.
- c) Postmodernismus – ne všichni studenti vědí, co to je, odhaduji, že těch, co o tom něco tuší, bude na FI MU tak 30 %. Na FF by to mělo být lepší, ale o studentech právnické či lékařské fakulty bych si nedělal iluze.
- d) Pokles kvality školní výuky – to je jednoznačná příčina poklesu v oblasti češtiny. Je dokonce známo, že na řadě středních škol se studentům opravují chyby jen v češtině, ale v ostatních předmětech se chyby v písemných pracích nechávají tak. Toto by mělo být řešeno na úrovni MŠMT, k čemu pak střední školy jsou?
- e) Světový jazyk, bastardizace, terminologie – s těmito jevy se jistě setkáváme nejen na FI MU. Moje zkušenost je ovšem taková, že znalost angličtiny není u našich studentů příliš dobrá, studentů ovládajících slušně angličtinu je tak 30 %, takže vliv angličtiny na češtinu bych nepokládal za relevantní. Běžným jevem vedle slabé češtiny je u angličtiny zhusta to, co můžeme označit jako Czenglish.

V oblasti výpočetní techniky se již prakticky nehovoří česky – jako učitel působící na FI MU mohu konstatovat, že tomu tak není, komunikuje se přirozeně česky (viz bod výše), ale je pravda, že existuje profesionální počítačnický slang, k němuž se studenti a někdy i jejich učitelé uchylují.

K Vaším pěti otázkám v závěru textu:

1. Umějí se studenti česky (např. při zkoušce) vyjadřovat?

Je třeba vzít v úvahu, že na řadě fakult MU se v průběhu studia většinou nezkouší ústně, ale převážně písemně. Na FI MU je běžná situace, že ústně jsou studenti zkoušeni až u státnic.

---

* Uvádíme zde příspěvky, které reagují na výzvu uveřejněnou v čísle 3/2012 našeho časopisu.

2. *Je jazyková stránka univerzitních disertačních prací (bc., dp., dis.) významná a je při jejich hodnocení zohledňována?*

Pokud bychom nehodnotili formální kvality předkládaných prací (na všech úrovních), přišli bychom o akreditaci, ne? Příklad uvedený v textu výzvy k diskusi existuje, jeho autorka se jmenuje Tereza M. Krásenská a má titul Mgr. Je nyní tuším mluvčí pražského Dopravního podniku. Text bych pokládal spíše za jistou stylizaci a provokaci než za skutečný příklad negramotné diplomové práce. Dovolím si ale upozornit, že odkazovat se na adresu referující k Wikipedii je spíše nebezpečné, informace na těchto adresách mohou být obecně podvržené a nedá se to bezpečně zjistit. Nízká jazyková a typografická kvalita bakalářské a diplomové práce může na FI MU vyvolat buď snížení známky, nebo i její neakceptování. Formální podoba písemných prací hraje roli v hodnocení, je však potřeba ji dostatečně přesně specifikovat.

3. *Je potřebný přímý verbální kontakt mezi učitelem a studentem (na české škole)?*

Není mi jasné, kam tato otázka směřuje, ale je zjevné, že bez verbálního kontaktu se snad ani učit nedá.

4. *Počítačová kultura a četba literatury v češtině.*

Není tu jasné, co se míní počítačovou kulturou (psaní mailů, sms? nebo počítačová gramotnost, která je na jednotlivých fakultách dost různá). Pokud jde o českou literaturu: když se zeptám studentů na FI, kdo napsal třeba Mirákl, Sekyru a dokonce i Žert, zhusta se ukáže, že o těch knihách nemají tušení. Takže odpověď je jasná, studenti FI MU českou literaturu nečtou, což evidentně představuje jednu z příčin jejich slabé aktivní znalosti češtiny.

5. *Jak se může do diplomové práce podané na universitě dostat primitivní vyjadřovací vulgarita?*

Díval jsem se na diplomovou práci zmíněnou ve výzvě k diskusi. K tomu viz výše. Lidé z FSV UK, kteří tu práci pustili, by patrně argumentovali, že to je spíše experiment, i když souhlasím, že by to mohlo a mělo zajímat akreditační komisi. Slabé práce se běžně vyskytují, ale mají trochu jinou podobu: setkávám se např. s bakalářskými pracemi, které obsahují na každé nebo na každé druhé straně jednu až dvě interpunkční a stylistické chyby, ale necharakterizoval bych jako vulgární.

Vaši výzvu k diskusi o vztahu univerzitních studentů k češtině vítám, ale myslím, že případná diskuse by měla být vedena věcně a opírat se o konkrétní fakta. Mohu nabídnout zhruba třináctileté zkušenosti z výuky předmětu Základy odborného stylu (VB000) a doplnit je konkrétními čísly o úspěšnosti, s níž studenti FI MU předmět absolvují, o typech a frekvenci chyb, jichž se dopouštějí. Pokud je mi známo, na jiných fakultách MU existují podobné předměty, mělo by tedy smysl pokusit se je porovnat, abychom mohli získat přesnější obraz.

Nebylo by od věci pokusit se o sjednocení klasifikace jazykových chyb, ona je podmínkou toho, že získaný obraz úrovně znalostí v oblasti češtiny bude pokud možno adekvátní a hlavně objektivní. Skandál s maturitami, který způsobil CERMAT, je dokladem toho, že se k výuce komunikačních dovedností nepřistoupilo profesionálně.

Zdravím,

Karel Pala

*

V rámci diskuse o vztahu našich univerzitních studentů k českému jazyku bychom rádi informovali o tom, že na Filozofické fakultě MU je kultivovanému projevu studentů (mluvenému i psanému) věnována velká pozornost už od počátku jejich studia, tedy od okamžiku, kdy vstoupí na fakultu. Jistě je to dáno tím, že tato fakulta je zaměřena především na studium humanitních věd a jazyků, tudíž schopnost správně a bezchybně se vyjadřovat patří k základním (předpokládaným) dovednostem každého studenta. Svědectvím o této pozornosti je seminář Kurz správného psaní pro nebohemisty (kód CJBB119), který má být praktickou pomocí pro všechny zájemce, kteří chtějí psát své (odborné) texty v kultivované češtině a bez chyb. Jeho zavedením v roce 2007 jsme reagovali na požadavek po ucelené a systematické výuce češtiny, který přicházel z mnoha našich pracovišť.

Podnětem ke vzniku tohoto předmětu byla snaha vyučujících některých kateder dosáhnout zdokonalení podoby seminárních prací, překladů a jiných textů psaných studenty, jejichž odborný obsah byl sice na vysoké úrovni, ale bohužel formální stránka textu (zvláště pravopis) pokulhávala. Některé obory přijaly tento předmět jako povinný (zejména překladatelské obory a některé další, jako např. etnologie nebo pomocné vědy historické), většina oborů na naší fakultě svým studentům doporučuje tento předmět absolvovat.

Vítáme, že vedení fakulty výuku tohoto předmětu od začátku podporuje. Svědčí o tom např. skutečnost, že již v úvodních základních informacích pro nově přijaté studenty najdeme doporučení zapsat si tento kurz. Naším záměrem do budoucna je nabídnout tento předmět jako povinný všem studentům zejména bakalářského studia na Masarykově univerzitě. Je totiž určen všem, jimž není lhostejná psaná podoba naší mateřštiny. Je známo, že právě úroveň podoby psané češtiny v mnoha oborech neustále klesá. Jak víme, je tomu tak nezdědka i v odborných pracích vysokoškolských studentů (často i humanitně zaměřených). Nezapomínejme však, že předpokladem optimální působivosti každého textu je jeho kultivovanost. A to i kultivovanost pravopisná.

Náš kurz je zaměřen na pravopisná specifika psaného projevu. Klade si za cíl seznámit zájemce s aktuálními pravidly českého pravopisu po poslední pravopisné reformě v roce 1993, s jejich neuralgickými body i novými tendencemi,

kteř se do pravopisu promítají. Důraz je kladen na praktické procvičování pravopisu lexikálního, morfologického a syntaktického. Každý seminář je rozčleněn na část teoretickou (výklad pravidel a probíraných jevů) a na následné praktické procvičování jevů. Jako doprovodná studijní podpora se plně využívá e-learning (tzv. Elf) na webových stránkách naší fakulty, v němž se jako přírodný doplněk k výuce nabízí studentům možnost si na nejrůznějších procvičovacích a doplňovacích úlohách osvěžit či utvrdit pravopisné znalosti.

Příjemným překvapením pro nás bylo, že nejen vyučující, ale především studenti přijali tento předmět s nebývalým zájmem: v současné době vypisujeme 14–15 seminárních skupin (po 30 posluchačích) každý semestr, a přesto nejsme schopni uspokojit poptávku všech zájemců z naší fakulty. Výuku vedou odborníci – pracovníci a doktorandi Ústavu českého jazyka FF MU a externisté z brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český AV ČR.

Náš optimistický pohled na vztah studentů ke kultivovanému vyjadřování navíc podporuje skutečnost, že o tento předmět trvale projevují zájem i studenti z jiných fakult, každý semestr jich absolvuje tento předmět bezmála 50. Navíc od podzimu 2012 byl předmět zařazen mezi společné předměty doporučované ke studiu na celé Masarykově univerzitě. V podzimním semestru 2012 je zapsáno do předmětu 400 studentů, z toho již 64 studentů z jiných fakult (nejen FSS, ale i ESF, PdF, PřF ad.). Tento zájem studentů nás samozřejmě těší a rádi bychom všechny seznámili touto cestou s tím, že taková výuka na naší fakultě probíhá.

Na závěr bychom rádi zdůraznili, že nezpochybnitelný zájem studentů i pozitivní zkušenosti z výuky potvrzují předpoklad, že tento nově zavedený předmět v nabídce naší fakulty (potažmo celé univerzity) má své opodstatněné místo a že studenti mají zájem zdokonalit si znalosti o své mateřštině.

Jarmila Vojtová

*

Univerzitní student a český jazyk

Mám před sebou text, který je dobře míněn a upozorňuje na oblast, které by si jazykovědci měli všimnout. Dva vědečtí pracovníci, biolog prof. J. Šmarda a lingvista doc. Vl. Spousta ho uveřejnili jako „Úvod do diskuse“, který by měl zvláště jazykovědné odborníky burcovat k rozšiřování znalostí a dovedností v užívání spisovného jazyka. Nejsou zde osloveni hlavně jazykovědci, výzva ke kultivovanému uplatňování jazykové normy se týká všech, kdož se účastní publikační činnosti. Samozřejmě nemají na mysli nějaký návrat jazykovědného purismu, který trápil mnoho vzdělaných Čechů zhruba až do 90. let 19. století a u jednotlivců dbalých „čistoty“ spisovné češtiny sahal ještě hlouběji nazpět do naší historie.

Autoři výzvy si postesklí na nezáměm o kultivování spisovného jazyka a vytkli mladé generaci, že ani zdaleka nevěnuje spisovnému jazyku takovou pozornost, jakou by si zaslouhoval. Není to sice v „Úvodu“ řečeno výslovně, ale text naznačuje, že je porušena rovnováha mezi propracováním obsahové stránky textů a jejich jazykovým vyjádřením. Dnešní odborné texty vyžadují od autorů více odborných znalostí, než tomu bylo v minulosti. Znamená to také, že vzrostla náročnost při jejich porozumění. Tendence minulých dob, aby se dávala přednost terminologii ze slovanských lexikálních základů, zřejmě už neplatí. Termíny ze základů neslovanských zvětšily svou frekvenci a čeština se tak zařadila mezi jazyky s bohatě rozvinutou terminologií mezinárodní. Můžeme říci, že umělé převádění termínů do slovanské podoby češtině nesvědčí.

Až do 20. let 19. století trpěla spisovná čeština vymycováním prvků nečeských. Vzhledem k tomu, že čeští úředníci za Rakouska-Uherska museli doplňovat českou slovní zásobu podle německých vzorů a také podléhali německým syntaktickým zvyklostem ve stylu úředních textů vznikla tu jistá podobnost stylu úředních písemností. Spisovná čeština přejala od úřední němčiny řadu germanismů, z nichž se některé rozšířily i do mluveného jazyka. V situaci, kdy některé z nich zdomáčňovaly i v mluvené češtině, vyvolávalo to poměrně hojně puristické zásahy proti přejímání prvků z privilegovaného jazyka.

Puristické tažení proti germanismům se však neomezovalo na některé německé prvky, ale zasahovalo i výrazové prostředky, kterými se vlastně dohánělo zpoždění češtiny proti němčině. Řádění puristů zasáhlo všechny typy gramatických prostředků a jejich důsledkem bylo rozkolísání českého spisovného úzu. Jako příklad uveďme skloňování zájmena *tentýž*. Brusiči vyžadovali v lokále singuláru tvar *o témž* a poměrně dlouho považovali tvar *o tomtěž* za vadný. Pravidla českého pravopisu nakonec kodifikovala tyto dost běžně užívané tvary jako podoby spisovné.

Jistá tendence dávat nejen v administrativních textech, ale i v odborné literatuře přednost vyjadřování kondenzovanému, otevřela ve spisovném jazyce uplatňování větných členů místo větných schémat podřadicích. Přitom se tyto větné členy, jejichž frekvence se zvyšovala, nevyhýbaly ani prostředkům, které byly napodobovány podle němčiny. Jako příklady uveďme větný člen *s ohledem na zvýšení odběru elektrického proudu // vzhledem ke zvýšení...* Srovnáme-li základy substantiv ohled a vzhled, zjistíme, že obě substantiva zůstávají ve významově blízkosti. V němčině tomu odpovídá slovo *Angesicht*, které je odvozeno od základu slovesa *sehen*. V němčině, z níž asi vzešla motivace slovem *Angesicht*, vychází se ze základu slova znamenajícího „zření“. U slova *angesichts* došlo dokonce k adverbializaci původního substantiva. Koncové *-s* je možné chápat jako příponu, která se vyvinula z původního genitivu. V případě slov *se zřetelem k čemu a vzhledem k čemu* sice můžeme dát za pravdu puristům, že slova česká a slovo německé spolu významově souvisí, ale tuto souvislost pozorujeme i v jiných jazycích, např. v ruštině „vřidu čěgo“ nebo ve francouzštině „en vue de“ atd.

Puristické zjednodušování vzniku některých slov z původních jazykových prvků německých nerespektuje rozdíly v tvoření nových jevů v češtině. Jednostranně zaměřeným puristům pak jen stačilo vypočítávat slova, která mají stejný původ německý a český, přičemž zamlčovali český podíl na větší nebo menší transformaci německého prvku. Během 19. a 20. století jsme se postupně zbavovali puristických pověr. Dnes už jde o jinou otázku: Jak se upevňená a sebevědomá čeština postaví k přívalu anglicismů, které zaplavují současný český jazyk.

Milan Jelínek

*

Problémy tu jsou už dlouho (příspěvek do diskuse)

O tom, že valná část univerzitních studentů má potíže s mateřštinou, nelze pochybovat. A co víc, nejsou sami. Tahle pohroma má celou řadu příčin, ale začátek je už v rodině a jejím zázemí, byť to pro někoho může znít banálně. Všimli jste si, v kolika jinak velmi dobře vybavených domácnostech chybí nejen knihovna, ale i sebemenší polička s knihami? Mállokterí rodiče dětem čtou, vyprávějí pohádky, povídají si s nimi. Děti mají se čtením potíže, čeština patří mezi neoblíbené předměty. A nejde jen o pravopis; chybí slovní zásoba, potíže činí i starším studentům způsob, jakým něco vyjádřit, nerozlišují stylové rovinu... Takhle bychom mohli lamentovat ještě dlouho.

Jenže na úpadku mateřštiny se podílíme všichni, celá společnost. Zhruba od sedmdesátých let se u nás projevuje snaha posilovat na základních a středních školách počty hodin přírodovědných předmětů na úkor předmětů humanitních. Za tím stojí jednoduchá úvaha: žijeme ve věku techniky, k čemu je potřeba ztráct čas procvičováním pravopisu? Na toto téma napsal svého času profesor Arnošt Lamprecht krásný článek, ve kterém upozornil na to, že nejrozvinutější techniku mají Japonci, a přece právě oni věnují svému jazyku a několika druhům písma velkou pozornost. A poukázal na souvislost mezi oběma faktory. My jsme ovšem vykročili opačnou cestou a děláme všechno pro zjednodušení, okleštění a nivelizaci jazyka. Ale jak už u nás bývá zvykem, reformy se dělají tak nějak na půl – stejně to dopadlo i s novými Pravidly českého pravopisu v roce 1993. Zde bych ráda citovala spisovatelku (a rovněž vystudovanou bohemistku) Ludmilu Freiovou, která se tomuto problému věnovala: *Nová Pravidla českého pravopisu vyvolala nejen bouři protestů, ale také zvýšený zájem o jazyk. Tvaroslovné novinky (ve skloňování a v časování) se tu ponechávají vedle dřívějších tvarů (obojí spisovné – dublety) a zásadní změny v pravopisu cizích slov u nás zdomácněly byly vlastně vzaty zpět. Polovičatě, ale přece. Jako nedílná součást Pravidel vyšel tzv. Dodatek k Pravidlům českého pravo-*

pisu, který v podstatě dává za pravdu kritikům. Nový pravopis sice platí jako správný, zároveň jsou však uznány za správné jeho dřívější zásady. Vzniklo tím velké množství dublet, mezi nimiž si pisatel (mluvčí – jde i o pravidla výslovnosti) vybere podle vlastního uvážení; rozdíly v pravopisu a výslovnosti jsou záležitostí stylistickou, aspoň zatím. Mnozí studenti si pak tuto rozvolněnost vložili po svém, značná část veřejnosti se cítila (a dodnes cítí) znejistěna.

Ještě horší je to s výukou literatury. Profesor Václav Pačes v médiích již několikrát zdůraznil, jak obrovský vliv může mít středoškolský učitel na mladého člověka v jeho nejvnímavějším období. Pokud je zapálený pro svůj obor, může studenty ovlivnit rozhodujícím způsobem. Ano, to je pravda. Ale co s učiteli, kteří sami nečtou, o nic nového se nezajímají, výuku omezují na recitování vypreparovaných životopisů a seznamů děl. Takový přístup těžko studenty povzbudí k vlastní četbě a k hlubšímu poznávání. Obávám se, že nedáváme studentům vždycky příklad pracovitosti, poctivosti v řešení problémů a otevřenosti. Stačí připomenout ostudu s hodnocením maturitních slohových prací podle kritérií nové státní maturity. Opět velké znejistění studentů; navíc je jasné, že taková maturitní zkouška není relevantním podkladem pro přijetí na vysokou školu.

Je zajímavé, že o celkové nezralosti studentů, jejich neúctě k mateřtině, tristní slovní zásobě, mizivé sečtělosti a dalších věcech informoval rozsáhlý výzkum na francouzských gymnáziích už v sedmdesátých letech. Nejsme v tom sami. Přes to všechno nemyslím, že má čeština na káhanku. Přežila s námi už i horší časy, a tak se všichni snažme, aby nám vydržela i v tomhle století.

Magda Dědková
středoškolská profesorka

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 25

- Sborník z konference Hodnocení a sebehodnocení žáků v primárním vzdělávání – aktuální otázky, perspektivy a výzvy.** Jana Kratochvílová, Jiří Havel (eds.). Masarykova univerzita Brno, 2012. CD
- Sborník příspěvků **Příprava budoucích učitelů na rozvíjení klíčových kompetencí žáků na jednotlivých úrovních vzdělávání. Kooperace, participace, konsekvence.** II. díl. Oldřich Šimoník (ed.). Masarykova univerzita Brno, 2012. CD
- Eva Šrámková, Zdena Kuchařová Kalná, Lucie Fialová, **Hodnocení řečových dovedností v odborném a akademickém cizím jazyce.** Masarykova univerzita Brno, 2012
- Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn. **Structural and Functional Diversity of Genomes.** 5–8 September 2012. Edited by Giorgio Bernardi, Thomas Bettecken, Jiří Fajkus, Edward N. Trifonov. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Výroční zpráva 2011.** Masarykova univerzita Brno, 2012
- Adolescent Psychosocial Development in Brno.** An Elspac Study 2005–2011. Stanislav Ježek, Lenka Lacinová, Petr Macek (eds.). Masaryk University Brno, 2011
- The Student Scientific Conference on Biotechnology Biomedicine 2012.** Conference book. Masaryk University Brno, 2012
- Dopady vybraných veřejných politik na regionální rozvoj v České a Slovenské republice.** Vědecký sborník. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Proceedings of 19th International Conference **Geography and Geoinformatics: Challenge for Practise and Education.** Edited by Hana Svobodová. Masaryk University Brno, 2011
- Integrovaná přírodověda 1. **Jezdíme autem.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům.** Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 2. **Domácnost – svět v malém.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 3. **Město a venkov.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 4. **Počasí a podnebí.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 5. **Šaty dělají člověka.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 6. **Robinsonem dnes aneb Jak si poradíme, když...** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Integrovaná přírodověda 1–6.** Učitelův námětovník. Metodické a pracovní listy. Hana Svatoňová a kol. Masarykova univerzita Brno, 2012 + CD
- Interpreting Canada: New Perspectives from Europe.** Canadian Studies in Europe volume 10. Masarykova univerzita Brno, 2012
- Miroslav Janda, **Životní postoje a výzvy II.** Masarykova univerzita Brno, 2011
- Oldřich Kutra, **...a stokrát tráští stromem.** Masarykova univerzita Brno, 2012
- Pavla Medunová, **Za každý vnější den.** Masarykova univerzita Brno, 2012

pokračování na str. 58

Významné osobnosti naší univerzity

Václav Hrubý

V polovině ledna letos uplynulo již 80 let od nenadálého a předčasného úmrtí († 15. ledna 1933) profesora pomocných věd historických Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Václava Hrubého. Ve věku pouhých 47 let tak univerzita ztratila prvního vlastního profesora pomocných věd historických (dosavadní výuku zajišťoval dojíždějící Václav Vojtišek z Prahy), vědce, jehož dílo bylo spjato se středověkou diplomatikou. Vědecká činnost Hrubého představovala přísliby pro budoucnost, ale také svými postupy vyvolávala kontroverze.

Rodák z Hradce Králové studoval v letech 1904–1909 historii (a v jejím rámci především pomocné vědy historické) na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, kde patřili mezi jeho učitele Jaroslav Goll a Gustav Friedrich, a také na Ústavu pro rakouský dějepisyt při vídeňské univerzitě. Roku 1913 získal titul doktora filozofie na Filozofické fakultě UK v Praze po předložení disertace *Listina biskupů pražských z let 1258 až 1343*. Ta se stala v upravené a především rozšířené podobě podkladem jeho docentské habilitace, kterou získal na témže ústavu v roce 1920. Václav Hrubý po studiích nastoupil na podzim 1909 do Archivu Národního muzea, kde se stal od roku 1916 jeho správcem. V letech 1922–1925 působil jako tajemník a správce Československého státního ústavu vydavatelského. V roce 1925 byl jmenován mimořádným profesorem pomocných věd historických na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, řádnou profesuru dosáhl již v prosinci 1928.

Jeho vědecký zájem byl spjat s českou středověkou diplomatikou přemyslovského a lucemburského období. Nepochybně

v souvislosti s přípravou disertace se jeho zájem obrátil k formulářovým sbírkám a jejich autorství, jimž věnoval studie *Příspěvek ke kritice formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně* (1915), *Zlomek formulářové sbírky Jindřicha Italského* (1917) nebo *Jindřich z Isernie a počátky městských knih pražských a desk zemských* (1923). Současně se také vyjadřoval ke sporu o padělcích RKZ příspěvky *Psal Hanka Rukopis Královédvorský?* nebo *Hanka padělatel* (1917), zejména pak práci *Václav Hanka a jeho Rukopis Královédvorský* (1919). Záhy se jeho pozornost rozšířila také na počátky diplomatiky, kdy pojednal o padělaných listinách břevnovského kláštera *Falsa břevnovská* (1920). K prvním fázím vývoje naší nejvýznamnější duchovní instituce se váže jeho studie *K listině biskupství pražského z roku 1086* (1922). Téma počátků diplomatiky ale neopustil. Na pozadí dalších úkolů a zájmů přemýšlel i nadále o problematice našich nejstarších listin, jejich dochování a s tím související spolehlivosti jejich textů. Jenže tyto jeho postřehy, mnohé neotřelé, elegantní, i když někdy kontroverzní, nedoznaly za jeho života knižní podoby. Vyšly až posmrtně v pojednání *Tři studie k české diplomatice* (1936), když k vydání je připravil a tak pro budoucnost zachránil Jindřich Šebánek, profesní autorův nástupce.

Hrubého zájem zasahoval stejně významně i do lucemburské doby. Počátečním událostem tohoto dějinného období je věnována dvojice studií *Inaugurační diplom krále Jana Lucemburského z roku 1310* (1910) a *Über das Privilegium König Johans vom 18. Juni 1311 für Mähren* (1911), které z diplomatického pohledu rozebírají dokumenty významné pro tehdy nově kodifikovaný vztah mezi panovníkem

a šlechtou. Prvních let doby vlády Karla IV. (1346–1355) se dotýká výtečně zpracovaná edice *Archivum Coronae regni Bohemiae II* (1928), jejíž další sešit zpracovaný Hrubým vyšel až posmrtně (1935). Nedokončené také zůstaly jeho plány na Regesta imperii Venceslai IV.

Hrubý také zasáhl do řešení obecnějších problémů našich nejstarších dějin. Tak je možné ocenit jeho studie *Původní hranice biskupství pražského a hranice říše české v 10. století* (1926), *K otázce vzniku města Pražského* (1929), drobnější příspěvky numismatické či heraldické nebo nedokončenou rozpravu o svatováclavské pečeti, včleněnou do závěru posmrtně vydaných *Tři studií*. Jeho postřehy byly vždy založeny na diplomatickém nebo obecně pomocněvědném rozboru problematiky. Václav Hrubý sestavil také naši vůbec první archivní příručku *Úvod do archivní teorie i praxe* (1930). Mimo popis vlastní archivní problematiky v ní významnou část představuje výklad o základech pomocných věd historických. V této části vycházel z vlastního pojetí a mnohdy jsou zde zachovány metodické principy, které již nestačil vtělit do samostatných studií. Jejich přisliby lze zachytit mezi řádky Hrubého recenzi, jež pravidelně překračovaly svůj rámec a formulovaly autorův postoj k problematice.

Jeho vědecké závěry v řadě případů vyvolávaly a dosud vyvolávají polemiku. Mnozí bývalí posluchači archivnictví nebo pomocných věd historických mají výklad o našich prvních listinách pevně spojený s Hrubého autonomním názorem na nejruznější nejstarší písemnosti, který je často zcela odlišný od mínění ostatních badatelů. Současníci Václavu Hrubému někdy vytýkali, že ve snaze stůj co stůj dojít k novým a neotřelým řešením se nechává příliš snadno unést kombinační lehkostí svých myšlenek a předkládá diskutabilní závěry. Na půdě tak nejisté a prameny střídě vy-

bavené, jako je bádání o našich prvních listinách, leckdy jeho názory nemohou být ničím jiným než teoriemi. Ty je velmi obtížné bez stínu pochybnosti prokázat, ale stejně tak v mnoha případech zcela vyvrátit. Rozhodně je nelze brát na lehkou váhu. Polemika nad nimi totiž jednoznačně přispívá k upřesnění a prohloubení vědeckého poznání počátků našich písemností.

Z. Sviták

**Prof. PhDr. et JUDr.
Eugen DOSTÁL
(23. 12. 1889 Příbor –
– 27. 1. 1943 Brno)**

Eugen Dostál vystudoval práva a dějiny umění ve Vídni, kde se mu na univerzitě dostalo bezesporu moderního uměleckohistorického školení pod vedením prof. Maxe Dvořáka. Vedle svého působení v pozici zemského konzervátora při Státním památkovém úřadě pro Moravu a Slezsko v Brně začíná tehdy ještě soukromý docent Eugen Dostál od roku 1921 přednášet dějiny umění na nově založené Masarykově univerzitě, prozatímně v prostorách Moravského muzea. V roce 1927 byl otevřen Seminář dějin umění a v jeho čele stanul po získání mimořádné profesury právě Eugen Dostál s úkolem vytvořit od základu organizační strukturu katedry a vybudovat potřebnou knihovnu. Ve funkci ředitele Semináře dějin umění setrvává do roku 1943, od roku 1931 s titulem řádného profesora dějin umění Masarykovy univerzity v Brně. Své působení na brněnské univerzitě poté ve třicátých letech završuje funkcí děkana a proděkana Filozofické fakulty (1937–1938 děkanem; 1938–1939 proděkanem).

S počátky univerzitní kariéry je spjata vydání jedné z prvních univerzitních

publikací vůbec, Dostálovy studie o italské gotické architektuře, tématu, kterému se Eugen Dostál věnoval od dob své disertační práce (disertační práce z roku 1914: *Die gotische Architektur in Rom*; habilitační práce z roku 1921: *Problémy gotiky italské*). Památkářské kořeny, spjaté s původní profesí, se odrazily také na prvotních publikačních snahách Eugena Dostála. Pro *Časopis Matice moravské* se snažil zavést pravidelnou rubriku o památkové péči (nazvanou „Ze studií Dtátního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně“), nicméně jedním z mála příspěvků tohoto projektu se stala společná studie Eugena Dostála a Stanislava Sochora o románském kostele sv. Petra a Pavla v Řezovicích, otištěná v roce 1921. Mezi jeho další badatelská témata a objevy náleží Tizianův obraz Apollón

a Marsyás z kroměřížské sbírky a *Madona z Veveří*. Jeho hlavní odborný zájem tkvěl v oblasti středověkého umění, zejména architektury a knižní malby.

Jedním z klíčových přínosů Eugena Dostála se stalo zejména jeho působení v brněnském vysokém školství, kde je jeho role srovnatelná s významnými osobnostmi akademické sféry 2. poloviny 19. století v jiných evropských centrech, kde se podobně institucionálně budovala místní centra dějepisu umění. Záměr vybudovat i v Brně katedru dějin umění, byť v definitivní formě poněkud pozdě, přitom odpovídal nejen prvotním představám o nové univerzitě, ale souvisel i s obecnější a intenzivně vnímanou potřebou po poznávání zdejšího kulturního dědictví.

R. Miltová

Josef Dvořáček 1893–1948

V letošním roce si připomínáme výročí narození Josefa Dvořáčka, který byl posledním, kdo se habilitoval na půdě meziválečného Pedagogického semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Přestože se stal členem semináře až ve druhé polovině třicátých let, s vůdčími osobnostmi tehdejšího pracoviště, Otokarem Chlupem a Janem Uhrem, spolupracoval už delší dobu mimo univerzitní půdu.

Josef Dvořáček se narodil 18. března 1893 v Letovicích, kde chodil na obecnou a měšťanskou školu. Pak vystudoval učitelský ústav v Brně, který ukončil v roce 1912 maturitou s vyznamenáním a nastoupil na své první učitelské místo v Domašově u Brna. Za dva roky pak úspěšně složil zkoušky učitelské způsobilosti pro školy obecné. Během první světové války byl odveden na ruskou frontu. V Rusku vystoupil do československých legií a do vlasti se tak vrátil až v roce 1920. Tehdy začal působit v chlapecké obecné škole v Brně, po roce vykonal zkoušky učitelské způsobilosti pro školu měšťanskou a mohl se stát odborným učitelem na dívčí měšťanské škole v moravské metropoli. Vedle svého povolání rovněž studoval na reálce, aby mohl složit maturitní zkoušku na střední škole. Po složení zkoušky z latiny mu již nic nebránilo ve studiu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, kde si zapsal kombinaci historie – filozofie. Studium ukončil v roce 1930 doktorátem z filozofie, když úspěšně obhájil disertační práci na téma Pedagogicko-sociologický průzkum střední školy.

Pedagogikou a příbuznými disciplínami se Dvořáček zabýval již od svého návratu z Ruska. Vedle toho se věnoval rovněž organizační činnosti v oblasti vzdělávání budoucích učitelů a dalšímu vzdě-

lávání učitelů elementárních škol. V roce 1921 spoluorganizoval Školu vysokých studií pedagogických (ŠVSP) v Brně a zároveň byl absolventem jejího prvního ročníku. Brněnská ŠVSP měla poněkud jiný vývoj než její sesterská instituce v Praze, ale obě měly stejné cíle a byly založeny na stejných principech. Jednalo se o svépomocnou instituci zřízenou a spravovanou Československou obcí učitelskou, která se snažila zajistit vzdělávání vysokoškolského typu učitelům elementárních škol. V této době se ukazovalo, že snaha o uzákonění vysokoškolského studia učitelů tohoto stupně škol nepovedou ke zdárnému cíli, a proto vznikaly tyto nestátní a svépomocné instituce. Tajemníkem ŠVSP se stal Josef Dvořáček v roce 1922. V následujících dvou letech se aktivně podílel na výzkumu dětí v poradně Společnosti pro péči o dítě a jeho výzkum.

Dvořáček začal také přednášet na ŠVSP v Brně. Ve svých kurzech se věnoval především školnímu měření (zejména testům), statistickým metodám v pedagogice a experimentální pedagogice. Na Státní pedagogické akademii od roku 1933 přednášel o kvantitativní pedagogice. Již z tohoto krátkého výčtu je zřejmé, že se věnoval empirickému výzkum v pedagogice a v oblasti metodologie se zaměřoval převážně na kvantitativní výzkumné metody.

Ve školním roce 1935/36 ministerstvo školství povolilo Dvořáčkovi hospitovat na mužském učitelském ústavu v Brně v předmětech: přírodopis, pedagogika a psychologie. Navštěvoval hodiny především u profesora Bruno Valouška a Jana Uhra. Cílem praxe bylo studium vyučovacích metod na střední škole, včetně poznání tohoto typu školy a její organizace, což bylo nutným předpokladem pro habilitaci na univerzitě.

Dvořáček se zajímal nejenom o pedagogiku jako vědeckou disciplínu a o empirický výzkum v pedagogice, ale

zaměřoval se stále více na teorii vyučování. Například zaujal kritické stanovisko k měření pomocí testů ve studii Testová zkouška, kde mimo jiné píše, že testy jsou pouze jednou ze součástí diagnostické praxe (Nové školy 1936). Poukázal zde na psychologický základ testů a hlavně je chápal jen jako pomůcku nebo doplnění učitelovy klasifikace. Vypracoval rovněž mnoho posudků a analýz učebnic či spisů vztahujících se k didaktice.

V roce 1936 byl vydán jeho spis Problém aktivity žákovy ve vyučování. V úvodní části Dvořáček analyzoval pojem „aktivita“ a připravil si tak cestu k svému vlastnímu pojetí této problematiky. Středem jeho zájmu je pak aktivita dítěte ve výuce, ale na stránkách knihy se věnoval rovněž psychologickým i sociologickým stránkám aktivity. Autor tedy zkoumal problém aktivity z mnoha různých hledisek, aby tak dosáhl co nejkomplexnějšího pohledu na danou problematiku. O kvalitě spisu svědčí převážně příznivé ohlasy v odborných kruzích. Dvořáček se v roce 1937 na základě tohoto spisu habilitoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v oboru didaktika a od školního roku 1937/38 zde začal přednášet. Ve svých přednáškách se až do uzavření vysokých škol zabýval především didaktikou.

V roce 1937 odjel Dvořáček na studijní cestu do několika evropských zemí, navštívil Francii, Německo, Jugoslávii, Itálii a Rakousko. V druhé polovině třicátých let již byl Dvořáček uznávaným odborníkem na problematiku národních škol, a proto byl v roce 1937 ministerstvem školství jmenován zemským školním inspektorem

pro tento typ školy a počátkem roku 1938 se stal školním radou ve stejné funkci.

Josef Dvořáček byl rovněž autorem více než čtyřiceti hesel v rozsáhlé Pedagogické encyklopedii, která vycházela na konci 30. let minulého století za redakce O. Chlupa, J. Kubálka a J. Uhra. Dvořáček zde zužitkoval nejenom svoje odborné znalosti z pedagogiky a didaktiky (viz například hesla o statistice, korelaci, tempu učení, projektové metodě apod.), ale také znalosti o školství a vzdělávání (zejména hesla o ŠVSP, významných meziválečných ředitelích škol, inspektorech, ale také o univerzitních profesorech a vědcích v různých humanitních oborech).

Josef Dvořáček byl čtvrtým habilitovaným členem meziválečného Pedagogického semináře, vedle O. Chlupa, J. Uhra a S. Velinského. Dlouhou dobu spolupracoval především s Chlupem a Uhrem ve Škole vysokých studií pedagogických a v době příchodu do Pedagogického semináře začal zúročovat roky studií i praxe na různých typech škol. V roce 1941 byl ovšem jako bývalý legionář penzionován. Po válce se opět vrátil na akademickou půdu brněnské univerzity a profesorský sbor filozofické fakulty již v prosinci 1945 podal návrh na jeho jmenování mimořádným profesorem. Otokar Chlup do něj vkládal mnoho nadějí a navrhoval Dvořáčka v roce 1948 na místo ředitele Pedagogického semináře. Všechny tyto záměry bohužel zhatila Dvořáčkova předčasná smrt 13. listopadu 1948, která jakoby předznamenala následující neblahé roky v dějinách celého pracoviště.

J. Zounek

Dvoji výročí Artura Závodského

V posledním měsíci roku 2012 (19. 12.) uplynulo sto let od narození PhDr. Artura Závodského, DrSc., bývalého řádného profesora filozofické fakulty naší univerzity, významné osobnosti českého vědeckého a kulturního života.¹ Artur Závodský působil na brněnské filozofické fakultě téměř po třicet let (1950–1978), byl jejím proděkanem pro vědecký výzkum (1957–1961) a dlouholetým vedoucím katedry slovanských literatur, divadelní a filmové vědy (1963–1973) vykonávajícím řadu odborných funkcí ve vědeckých grémiích.

Jubilantův vědecký záběr byl nezvykle široký – spojoval se v něm obdivuhodným způsobem profil literárního vědce a teatrologa dosahujícího významných výsledků v oblasti odborné i popularizační. Tak jej rozhodnotili poprvé jeho kolegové ve sborníku k Závodského šedesátinám nazvaném Na křižovatce umění (vyd. až s vrocením 1973), kam přispělo více než pět desítek osobností, a sborník svým rozsahem i obsahem získal charakter knižní publikace. Arturu Závodskému bylo poté dopřáno „pouhých“ necelých deset let života (na jeho zdravotním stavu se muselo nutně podepsat věznění v koncentračních táborech Flossenbürg a Dachau), který dále naplňoval neúnavnými aktivitami, díky nimž se zapsal do povědomí především brněnské kulturní veřejnosti zejména jako pravidelný hodnotitel divadelních představení.

Z životopisu A. Závodského si připomeňme alespoň základní fakt jeho celoživotního spojení se třemi kulturními oblastmi: se Slezskem – v Martinově (dnes součásti Ostravy) se narodil, v Hlučíně absolvoval gymnázium, později např. přispíval do ostravských periodik a především se podílel na vzniku Beskydského divadla (stál u jeho zrodu v r. 1942); s Prahou – na Filozofické fakultě UK absolvoval (v l. 1931–1936 studoval češtinu, filozofii a estetiku), pohyboval se v prostředí levicové inteligence (byl členem jak Kostufry, tak Levé fronty) a s významnými pražskými osobnostmi zůstával spjat mnohaletou spoluprací i osobními a kulturními kontakty (např. s F. X. Šaldou, s herci O. Novým a K. Högreem aj.) a konečně s Brnem, kde strávil většinu svého profesního života. V Brně působil v letech

¹ Základní údaje, které v tomto textu uvádíme, nacházíme přirozeně ve všech relevantních heslech, které odkaz Artura Závodského reflektují (heslo Pavla Pešty, 1998, dnes v již internetově zveřejněném Slovníku české literatury; nejobšměřěji pojednáno Vitem Závodským v časopise Duha, 3–4, 2012, s. 14–18, z jehož studie jsme také především vycházeli). Pro Universitas (č. 2) napsala u příležitosti Závodského nedožitého jubilea v r. 2002 medailon Eugenie Dufková. – Na rozdíl od výše citovaných autorů můžeme vzhledem k současnému vydání jubilejního sborníku (z roku 2012) přinést v závěru našeho medailonu aktuální informaci.

1936–1939 nejprve jako středoškolský profesor (v r. 1939 byl – po německé okupaci – přeložen na reálné gymnázium v Hranicích na Moravě, kde vyučoval až do r. 1950) a už při své středoškolské výuce získal v r. 1938 doktorát filozofie (prací Dobrý občan moderní obce Paul Bureau, která se stala základem jeho později vydané knižní publikace, 1947). Na filozofické fakultě pak od r. 1952 působil v pozici odborného asistenta, od r. 1953 docenta a od r. 1960 řádného profesora. Zásadním počinem prof. Závodského se stalo založení nového oboru teatrologie (už r. 1963 v rámci katedry slovanských literatur, divadelní a filmové vědy), iniciátorsky působil ale i na JAMU (na ní přednášel v l. 1950–1952).

V odborné činnosti A. Závodského zahrnující na šest desítek základních položek nutno minimálně zvýraznit jeho monografie o F. L. Čelakovském (1950, na jejímž základě byl habilitován pro obor dějiny české literatury, upraveno a vydáno r. 1982 jako Závodského nejjobsáhlejší, už posmrtná publikace), Petru Bezručovi (bezručovskými studii získal titul kandidáta věd v r. 1956) a Gabriele Preissové (1963, titul DrSc.), které vstoupily do živé odborné komunikace i kulturního povědomí. Ze Závodského literárněvědných publikací (které nemohly být ještě zařazeny do jeho bibliografie v již zmíněném jubilejním sborníku z r. 1973) připomínáme alespoň jeho, také už posmrtně vydanou knihu Bezručovy pozdní múzy (1987), v níž naposledy zúročil své milované celoživotní téma, současně obohatil bezručovské bádání o objev třetí základní inspirátorky tvorby „velkého slezského barda“ (jeho „Labutinky“ Františky Tomkové) a upozornil i na několik dalších žen, které Bezručovu tvorbu ovlivnily. Uvedenými pracemi Závodský ukázal de facto důležitost biografické metody pro zvolená témata a její potřebnost vzhledem ke kom-

plexní interpretaci literárního díla, o kterou usiloval.

Ze Závodského divadelněvědných publikací (zahrnujících také texty historicky, teoreticky i kriticky zaměřené, vysokoškolské učebnice, bibliografické příručky i práce překladové) nelze opomenout minimálně Úvod do divadelní vědy (spolu se Zdeňkem Srnou, 1965, rozšířeno 1972), v českém prostředí první svého druhu, jímž zahájil precizování (a nezřídka i vytváření) terminologie oboru. Z překladových prací zmiňujeme Volkenštejnovu Teorii dramatu (spolu s Miroslavem Mikuláškem, 1973), dva díly Anikstových a Smirnovových Doslovů k dramátům Williama Shakespeara (1964, 1965) a vydání úvah O americkém dramatu a divadelnictví (1966) Jarky M. Buriana.

O šíři publikačního záběru prof. Závodského svědčí dlouhá řada periodik i příležitostných sborníků, kam přispíval ať už svými odbornými texty či divadelními kritikami (mimo brněnskou produkci sledoval po dlouhých čtyřicet let pravidelně i repertoár Beskydského divadla). Objevují se v ní také dnes prestižní (tzv. riové) tituly jako jsou Listy filologické, Česká literatura, dále např. Matices moravská; ze zahraničních odborných časopisů pak Maske und Kothurn, Zagadnienia rozdżajów literackich a Slavjanska filologia. A. Závodský pravidelně publikoval do Sborníku prací FF brněnské univerzity – byl dlouholetým výkonným redaktorem její literárněvědné řady (1954–1979), po dva roky (1959–1961) dokonce i vedoucím redaktorem všech řad uvedeného sborníku, neopomínal publikovat ani v naší revue Universitas. Z příležitostných publikací, v nichž figuruje také Závodského jméno, připomeňme alespoň sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám (1958). Závodský byl oddaným Wollmanovým žákem a za jeho nástupce se už jen vytvořením katedry slovanské literatury právem považoval. V rámci uvedeného

typu publikační činnosti A. Závodského upozorňujeme ještě na jednu „netradiční“ a velmi významnou položku – periodický sborník *Otázky divadla a filmu* (*Theatralia et cinematographica*). Jeho vznik inicioval a všechny tři obsáhlé svazky (1970–1973) redigoval, bohužel další vydávání tohoto sborníku bylo už zastaveno.

V současné době jistý dluh vůči osobnosti Artura Závodského, v době normalizace záměrně upozadované, splácí šest desítek osobností, které mu in memoriam přispěly do vzpomínkového sborníku (*Jubilejní benefice. Ke stému výročí narození A. Závodského*, 2012). Nacházíme v něm nejen texty současných významných pracovníků Masarykovy univerzity (např. profesorů Milana Jelínka, Antonína Bartoňka, Ivana Dorovského, Milana Suchomela, Miloše Štědrone, Stanislava Žaži

a Danuše Kšicové) a prestižních osobností českého kulturního života (Miloše Hynšta, Zdeňka Kaloče, Arnošta Moulíka, Miloše Weimanna, Jaroslava Tučka, Václava Cejпка, Petra Oslzlého, Arnošta Goldflama aj.), ale i dvou odborníků přírodovědného zaměření (světově uznávaného fyzika Armina Delonga a matematicky Sylvy Šantavé-Grochové). Teprve při ediční přípravě uvedeného sborníku (red. vedle Miroslava Plešáka) jsem si dostatečně uvědomila, nakolik byl univerzitní profesor Artur Závodský osobností v nejrůznějších kulturních oblastech podněcující, že byl také opravdovým pedagogem a člověkem, který zůstává vryt do paměti všech těch, kteří se s ním kdy měli možnost setkat a jsou mu za mnohé vděční.

M. Horáková-Hashemi

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 50

Litteraria Humanitas. Dialogy o slovenských literaturách: tradice a perspektivy. XVI. Masarykova univerzita Brno, 2012

Logbook pro odbornou ošetřovatelskou praxi. Masarykova univerzita Brno, 2012

XV. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Masarykova univerzita Brno, 2012. CD

Jan Motal a kolektiv, **Nové trendy v médiích. Rozhlas a televize.** Masarykova univerzita Brno, 2012

Miroslav Novotný, Oldřich Kopeček, Jan Chvalina, **Homomorphic transformations: WHY and possible ways to HOW.** Masaryk University Brno, 2012

Proceedings of the Conference. Brno, 8–11 February 2011. Masarykova univerzita Brno, 2011

Program a sborník abstraktů. 56. studentská vědecká konference. Lékařská fakulta. 23. května 2012. Masarykova univerzita Brno, 2012

Program a sborník abstraktů. X. České a slovenské parazitologické dny. Masarykova univerzita Brno, 2012

Tomáš Protivínský, Monika Dokulilová, **Občanské vzdělávání v kontextu českého školství.** Masarykova univerzita Brno, 2012

Sborník abstraktů. Brno, 24.–25. května 2012. **Studentská geologická konference 2012.** Masarykova univerzita Brno, 2012

Sborník abstraktů příspěvků z konference Motivace nadaných žáků a studentů v matematice a přírodních vědách. 18.–20. 6. 2012. Masarykova univerzita Brno, 2012

Sborník příspěvků. Kalokagathie. Fórum výchovy ke zdraví XIV. Petr Kachlík (ed.) Benešov u Prahy 15.–17. 4. 2011. Masarykova univerzita Brno, 2012. CD

**MIROSLAV RIEDL,
pedagog, vědec
a můj vzor
(vzpomínáme nedožitých
90. narozenin univerzitního
pedagoga)**

Když jsem v polovině září v roce 1964 nastoupil jako vysokoškolský student do 1. ročníku Pedagogické fakulty UJEP v Brně, neznal jsem téměř nikoho, kamarády, ani své vyučující profesory. Ale záhy se vše změnilo. Brzy, hned na začátku studijního roku, jsme se museli zúčastnit, v rámci výpomoci tehdejšímu zemědělství, tzv. studentských brigád. A tu jsem se, mimo posluchárny, seznámil s řadou svých budoucích kolegů, ale také s velmi vzácným člověkem, panem PhDr. Miroslavem Riedlem, CSc. Tehdy bylo panu doktorovi dvaadváctilet let.

Potkali jsme se na poli, při zemědělské pracovní činnosti, jelikož on nás, adepty učitelství, na této studentské aktivitě doprovázel. Mezi námi, rodáky ze Slovácka, to tak nějak hned zajiskřilo a tušili jsme, že budeme mít k sobě vzájemně blízko nejen přes ty naše krásné slovácké „pěsničky“, které jsme si spolu už v onom čase prozpěvovali, ale i pro náš společný zájem, jenž u mne později svým výkladem na seminářích vyvolal, tj. zájem o dějiny školství.

Již tenkrát při večerním posezení, písničkách i rozmluvách mi řekl: „Tondo, budete-li cokoli potřebovat či se o něčem poradit, zastavte se u mne na katedře...“ A já jsem tak rád činil nejen po dobu svého vysokoškolského studia, ale i při mých pozdějších pobytech v Brně. Poznal jsem tehdy milého a dobrosrdečného člověka, který měl rád lidové písně, mladé lidi, a který dovedl své studenty a jejich vrtochy chápat. Naše přátelství, které se tehdy zrodilo, nám vytrvalo po dlouhá léta. Velmi si mimo jiné kupř. cením a dodnes

uchovávám pohled, jenž mi zaslal v roce 1981 z Adelaide, hlavního města Jižní Austrálie, kde byl na návštěvě u příbuzných. Pan doktor Riedl, ač byl o 23 let starší než já, a ač by věkem mohl být mým otcem, byl mým starším kamarádem a rádcem. Vždy, když se mi nedařilo, mne dovedl povzbudit a dodat mně, i jiným studentům, patřičné sebevědomí. Já jsem si toho nasmírně vážil.

Na jeho seminárních cvičeních jsem vstřebával spoustu těch údajů o školách a výchově ve starém Řecku, Egyptě nebo Římě, seznamoval jsem se s výchovnými metodami, názory i dílem Platona, Aristotela, Quintiliana i výchovou v počátcích křesťanství, v období renesance, reformace i protireformace, ale hlavně se školstvím českobratrským a jeho hlavním představitelem J. A. Komenským.

A byl to právě dr. Riedl, který mne k tomuto vědnímu oboru nasměroval. Pod jeho vedením vznikala má diplomová práce i závěrečná práce postgraduálního studia a samozřejmě i studia doktorandského. Oba dva nás spojovala mnohdy stejná témata, oba dva jsme tak ve své

písemné činnosti inklinovali k vývoji školství v různých oblastech naší vlasti.

Pan PhDr. Miroslav Riedl, CSc., se po celou dobu své vysokoškolské působnosti zabýval dějinami pedagogiky jak světové, tak i české.

Převážnou část svého vědeckého bádání však zasvětil dějinám školství na Moravě a komeniologii. Zveřejnil celou řadu statí, článků i publikací věnovaných Komenskému, obzvláště pak školám v kraji J. A. Komenského, a to i o době, ve které učitel národů žil. Z jeho písemností se dovidáme mnohé o tehdejších školských i společensko-kulturních poměrech, ba i situacích, jež školství provázely po pobělohorských událostech. Svými výzkumy zvráždňoval pedagogický význam Komenského jak v domácím prostředí, tak v cizině. S velkým zaujetím, jak jsem již uvedl, se zabýval dějinami školství na Moravě. S opravdovou pílí a houževnatostí studoval v archivech latinské a německé texty. Svě výzkumy dovedl pak předávat svým studentům na seminářích anebo je předkládal formou písemnou, kupř. ve studijním spise Teze přednášek z dějin pedagogiky (ve spolupráci s prof. J. Kopáčem); ty byly velmi úspěšné a pro značný zájem studentů se dočkaly dalších vydání. Mimo údaje uváděné v „Tezích“, dovedl poutavě hovořit o prvních školách na území Velkomoravské říše a o školách nacházejících se na Moravě před rokem 1348. Zajímavé a poučné byly i jeho údaje vztahující se ke školství po zavedení povinné školní docházky. Zde ponejvíce poukazoval na osvětovou práci kantorů, sociální podmínky dětí, na námezdní práci školní mládeže apod.

Z jeho dalších prací se sluší uvést alespoň dvoudílnou monografii Zavádění povinné školní docházky na území současného Jihomoravského kraje, která byla publikována v letech 1982 a 1983. Riedlův dlouholetý spolupracovník, uni-

verzitní profesor PhDr. Josef Maňák, CSc., o ní řekl:

„V recenzních posudcích na tuto práci se pozitivně hodnotí náročnost zpracování dosud nepublikovaných archivních materiálů, autorův smysl pro syntézu jednotlivých dílčích jevů, jakož i přínos pro hlubší poznání a pochopení problematiky základního školství v minulosti. Autor si v monografii všímá celkové společenské i ekonomické situace v našich zemích, postavení učitele a jeho přípravy, školského dozoru i konkrétních problémů školské docházky. Riedlovo dílo, zabývající se dávno vyřešenými otázkami, je vysoce aktuální v tom smyslu, že na nevyvrátitelných faktech dokazuje, jak bojovným nacionalismem podporovaný germanizační tlak ztěžoval začátky českého obecného školství a systematicky potlačoval národní uvědomovací snahy českého národa.“

Pan doktor Miroslav Riedl byl skvělý člověk, který svou profesi vykonával s láskou, čestně a zodpovědně a pro ušlechtilý cíl, na jehož konci vždy stál mladý učitel připravený v duchu idejí J. A. Komenského rozvíjet dětskou duši a tříbit dětskou mysl. A za tyto krásné dary, které jste vštepoval všem svým studentům na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně Vám nyní u příležitosti nedožitých devadesátin děkujeme.

A. Mička

Něco málo z životopisu Miroslava Riedla:

Narodil se 2. září 1922 v Uherském Ostrohu. Vyučil se knihařem a dvanáct let pracoval v oboru. V době okupace byl totálně nasazen na nucené páce v Německu, odkud uprchl, skrýval se na Moravě, pak v Praze, kde se účastnil Květnového povstání. V letech 1950–1954 studoval na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy pedagogiku a psychologii. Jako středoškolský profesor působil na školách v Brandýse nad Labem, Praze

a Kroměříži. Od roku 1959 působil jako odborný asistent na Pedagogickém institutu ve Zlíně, odkud přešel v roce 1964 na Pedagogickou fakultu Univerzity J. E. Purkyně do Brna, kde působil na katedře pedagogiky až do svého odchodu do dů-

chodu v roce 1984. Roku 1967 získal titul PhDr., kandidátskou práci však mohl z důvodů perzekuce obhájit až v roce 1991. Zemřel v Brně dne 19. března 1999.

–AMA

Lenka Husáriková, Ochozený text (UJEP Ústí nad Labem)

In memoriam

Vzpomínka na profesora Vladimíra Vetterla

Koncem října loňského roku nás náhle a nečekaně opustil náš kolega prof. RNDr. Vladimír Vetterl, DrSc., vynikající vědec a učitel v oblasti biofyziky. Narodil se v roce 1934 v Brně ve známé rodině hudebního folkloristy Karla Vetterla. Vladimír od malička miloval přírodu a jeho největší zájem směřoval k přírodním vědám a k medicíně. V letech 1953–1958 vystudoval fyziku na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity a v mimořádném studiu úspěšně absolvoval biofyzikální předměty na lékařské fakultě. Po dokončení studií krátce pracoval na katedře fyziky brněnského Vysokého učení technického a od roku 1959 bylo jeho další profesní působení spojeno s Biofyzikálním ústavem (BFÚ) AV ČR v Brně. Zpočátku byla jeho vědecká práce zaměřena na studium dielektrických vlastností různých tkání a tělních tekutin,

později – na doporučení svého kolegy profesora Emila Palečka – se věnoval studiu elektrochemických vlastností nukleových kyselin a jejich složek, převážně jejich adsorpci na povrchu rtuťových a grafitových elektrod. Už v první polovině šedesátých let objevil rozdíly v adsorpci těchto biologicky významných látek v závislosti na vloženém elektrodoovém potenciálu. Jeho největším objevem byla tvorba samouspořádaných vrstev na povrchu rtuťové elektrody, typická a specifická právě pro báze nukleových kyselin. Někteří vědci tento jev a mechanismus vedoucí k tomuto jevu považují za klíčové ukazatele vzniku života na Zemi. Výsledky badatelské práce prof. Vetterl velmi často prezentoval na mnohých konferencích a seminářích, jak v ČR, tak i v zahraničí. Vztah k lékařství ho provázel po celý život a tak kromě tohoto stěžejního

směru se prof. Vladimír Vetterl zabýval řešením dalších projektů se zajímavou problematikou, jako např. vlivem elektromagnetického záření na živé organismy nebo adsorpci fibrinogenu na povrchu slitin titanu; ty nabývají stále většího významu v lékařství, speciálně ve stomatologii.

Profesor Vladimír Vetterl se aktivně podílel též na výchově studentů Masarykovy univerzity, kde vedl a vychoval řadu studentů magisterského i doktorského studia. Jeho pedagogická činnost byla umocňována přednáškami pro obor biofyzika na Přírodovědecké fakultě a pro obor stomatologie na Lékařské fakultě MU. Se zkoumáním fyzikální podstaty a fyzikálních vlastností biologických systémů se na PřF MU začalo ještě dříve, než byl obor akreditován. Pod hlavičkou katedry fyzikální elektroniky (vedoucí katedry prof. RNDr. Vratislav Kapička, DrSc., a prof. RNDr. Jan Janča, DrSc.) byly již od r. 1970 zadávány diplomové práce s biofyzikální tematikou. Katedra úzce spolupracovala s Biofyzikálním ústavem AV ČR a v roce 1991 se PřF MU podařilo získat akreditaci pro magisterské a doktorské studium biofyziky, tohoto velmi dynamicky se rozvíjejícího vědního oboru. Zásahu na tom měl i tehdejší děkan PřF MU prof. RNDr. Eduard Schmidt, CSc. Byl plněn odkaz prof. Ferdinanda Herčíka, zakladatele československé biofyziky jako vědní disciplíny, která studuje účinky fyzikálních faktorů na biologické systémy a objasňuje fyzikální zákonitosti významně se uplatňující při biologických dějích. Později začal prof. RNDr. Eduard Schmidt, CSc., v té době už jako rektor MU, spolu s tehdejším děkanem LF MU prof. MUDr. Jiřím Vorlíčkem, CSc., uvažovat o tom, že by bylo žádoucí, aby se výuky biofyziky na PřF a LF MU vzájemně doplňovaly a aby bylo zřízeno jedno centrální pracoviště. Toto pracoviště, Biofyzikální centrum, zastřešující výuku biofyziky na obou fakultách bylo svěřeno

prof. RNDr. Vojtěchu Mornsteinovi, CSc. Garantem doktorského studia biofyziky a předsedou příslušné oborové komise se stal prof. RNDr. Viktor Brabec, DrSc. Nyní výuka biofyziky na PřF MU spadá pod ústav Fyziky kondenzovaných látek, vedený prof. RNDr. Josefem Humlíčkem, DrSc. Profesor Vetterl se do těchto změn vždy zapojoval jako jeden z klíčových odborníků.

Působení prof. Vladimíra Vetterla na PřF MU bylo vždy spojeno s úsilím rozvíjet obor biofyziky. V roce 1992 se habilitoval na PřF MU jako první docent v oboru biofyzika, poté v roce 1996 byl pro tento obor jmenován profesorem. Na Lékařské fakultě MU se stal členem vědecké rady a jako člen oborové rady, často jako oponent i neformální rádce, přispěl významně ke zkvalitnění doktorského studia lékařské biofyziky. Výborná znalost cizích jazyků, především angličtiny, francouzštiny a němčiny mu dovolovala úzce spolupracovat s pracovníky podobného zaměření na mnoha zahraničních univerzitách a ústavech. Tam získával cenné zkušenosti, které rád předával studentům a mladým začínajícím spolupracovníkům. Zkušenosti dovedl též vhodně uplatnit i při přípravě a realizaci projektů a grantů, které nebyly omezeny jen na ČR. Dlouhodobě pracoval ve Francii (Centre d'études, Saclay – Prof. W. Guschlbauer) nebo v USA (Georgetown University, Washington D.C. – Prof. R. de Levie).

Významně bylo přímé zapojení profesora Vladimíra Vetterla do dlouhodobého výzkumného projektu LF MU a FN U Sv. Anny v Brně v letech 2005–2011 pod vedením prof. MUDr. Jiřího Vaňka, CSc., přednosta Stomatologické kliniky. Vladimír Vetterl stál u zrodu tohoto projektu, byl hlavním garantem biofyzikálních aktivit řešených v tomto projektu, zaměřených na vyhodnocení optimální povrchové úpravy titanových implantačních slitin, včetně jejich povlakování. Podílel se na využití nové

metody tkáňového inženýrství v orální implantologii. Významný byl jeho podíl na rozvinutí mezinárodní spolupráce Stomatologického výzkumného centra. Podílel se na zahájení smluvně uzavřené spolupráce LF MU s Medical and Dental University Tokyo. Úzce spolupracoval v rámci projektu s prof. Raimo Silvennoinenem z University of Joensuu ve Finsku ve studiu adsorpce fibrinogenu na povrchu titanu a karbidu titanu pomocí optických metod. Výsledky své práce a celého centra prezentoval ve světových časopisech, na mezinárodních symposiích v Japonsku, Číně, Singapuru, na Novém Zélandu, v Kanadě, USA, Argentině, Finsku, Řecku, Turecku a také v ČR, na tradičních symposiích „Heyrovského diskuse“ a „Brněnské implantologické dny“. Celkově svou činností přispěl k vysokému hodnocení výsledků ce-

lého projektu. Do posledních dní byl členem pedagogického sboru Stomatologické kliniky LF MU.

Profesor Vladimír Vetterl byl skromný člověk a výborný kamarád. Jeho velkou zálibou bylo cestování a poznávání nových destinací. Měl velmi rád společnost, rád poseděl se studenty a kolegy u sklenky dobrého vína. Miloval hudbu ve všech podobách, navštěvoval koncerty vážné hudby, s radostí se zaposlouchal do lidových písní a při cimbálu si je, zejména ty slovácké, zazpíval. Rád se zapojoval do diskusí s přírodovědnou tematikou, hlavně tematikou, která se kromě biofyziky a medicíny dotýkala astronomie, biologie a geografie. Jeho přístup k životu byl příkladný a jeho optimismus obdivuhodný. Bude nám všem velice chybět.

L. Trnková a kol.

Panorama knih

Martin Drápela: Aspects of Functional Sentence: Perspective in Contemporary English News and Academic Prose*

Monografická studie Martina Drápely *Aspects of Functional Sentence: Perspective in Contemporary English News and Academic Prose* představuje cenný a v mnohém novátorský příspěvek na téma aktuálního členění větného (AČV) v anglickém publicistickém a odborném stylu. Je třeba zmínit, že obzvláště kapitoly 3 a 4 vědomě překračují hranice běžné textové analýzy z hlediska AČV a čtenáři záslužně nabízejí úvahy o absenci odpovídajícího korpusu značkovaného z hlediska AČV v pojetí tzv. brněnské školy, samotné metodice rozboru, značkování korpusu a přinášejí také konkrétní pozoruhodná řešení. Zbývá jen dodat, že monografie je modifikovanou verzí autorovy doktorské disertační práce z r. 2009 (FF MU Brno).

Jak jsem již naznačil, jádrem Drápelovy monografie je srovnání dvou registrů současné psané angličtiny z pohledu Firbasovské teorie funkční větné perspektivy (FSP), v češtině většinou traktované jako AČV, mající kořeny již ve studiích Mathesiových a v dalším systematickém bádání Pražského lingvistického kroužku. Výzkum v oblasti aktuálního členění větného představuje v současné české lingvistice moderní a jistě nosné téma; Martin Drápela tak obsahově a částečně i metodicky navazuje na odkaz brněnské školy FSP zosobněný především v díle Jana Firbase a v posledních dekádách rozvíjený například v pracích Františka Daneše (obzvláště v oblasti tématické progresu), Aleše Svobody, Libuše Duškové, Jany Chamonikolasové aj.

Teoreticky (především v oblasti teorie aktuálního členění větného) autor monografie vychází z již klasických děl Mathesiových (1947, 1966, 1975 aj.), Firbasových (1992, 1995, 1999, 2010 aj.), Danešových (1968, 1985 aj.) a Svobodových (1981, 1989, 2005 aj.), která vhodně doplňuje o víceméně nedávné příspěvky ze stejné oblasti (např. Golková 1987, Dušková 1999, 2008, 2010 aj.; Chamonikolasová 2005, 2007, 2008 aj.; Adam 2003, 2009, 2010 aj.). Druhá kapitola tak představuje základní teoretická východiska pro budoucí praktický výzkum a systematicky uvádí koncepty a termíny, se kterými pak v analýze pracuje. Jmenovitě je největší prostor věnován samotné teorii FSP včetně její organické součásti obvykle nazývané tematická progresu, dále pak klíčovým pojmům registr a funkční styl (důležitým pro samotnou analýzu dvou zkoumaných textových typů) a v neposlední řadě i širší literatuře vztahující se ke zkoumané oblasti. Je třeba vyzdvihnout přehlednost a srozumitelnost, s jakou autor teorii FSP prezentuje a připravuje si tak půdu pro další kapitoly. Jako pozadí pro přehled teoretických východisek patřících k českému prostředí posloužily autorovi i některé spisy zahraničních badatelů, a tak výchozí zdroje logicky v rámci analýzy rozšířil např. o spisy Quirka (1985), Beaugrandea (1991), Hallidaye (1994), Ghadessyho (1995), Friese (1995), Fowlera (1996), Bibera (1999) aj.

Ve třetí kapitole autor popisuje metodologické aspekty své studie, jako např. charakter zkoumaných textů a základní parametry výzkumného korpusu, aplikované výzkumné metody a samotný značkovací systém užitý v korpusu. Jak bylo řečeno výše, studie vychází z analýzy anglického korpusu tvořeného dvěma odbornými

články, spadajícími do novinářského, resp. odborného funkčního stylu. Téměř výhradní metodou zkoumání je autorovi firbasovsko-svobodovská teorie funkční větné perspektivy (viz odkazy výše), přičemž na rozdíl od většiny počínů (počítačové) korpusové lingvistiky autor značuje svůj korpus ručně; nejdůležitějším důvodem je přitom dosavadní neexistence počítačově-automatizovaného systému použitelného pro potřeby metodologie FSP. Drápela pojímá jednotlivá pole věty – věren brněnské tradici – jako tzv. mezostruktury, to znamená, že zkoumá jen finitní klauze, kterým přiděluje číselný kód (viz str. 51). Jednotlivým komunikativním jednotkám připisuje odpovídající dynamické sémantické funkce a věty interpretuje z hlediska stupně jejich výpovědní dynamičnosti, a to pozoruhodným funkčním systémem sofistikovaných značek (s. 52n). Stejně tak dynamické sémantické funkce jednotlivých větných elementů, jejich kontextová (ne)zapojenost a stupně výpovědní dynamičnosti jsou analogicky opatřeny svými „tagy“ (s. 56–58). Na tomto místě je třeba poznamenat, že právě v použití tohoto ad hoc vytvořeného, a tedy novátorského značkovacího systému lze spatřovat největší přínos recenzované studie – navrhovaná metodika je totiž v rámci FSP analýzy jak univerzálně využitelná, tak ve svém postizení aktuálněčlenských jevů vyčerpávající. Drápela prokázal svou odbornou erudici a věrnost funkční tradici brněnské školy FSP, když – navazuje na Firbase a Svobodu – dokázal revidovat a obohatit přístup ke značkování korpusového materiálu v rámci FSP analýzy. Jedná se vskutku o přínosný počín, který naznačuje možnou další cestu, kterou se plodná kombinace korpusové lingvistiky na jedné straně a funkční jazykovědy na straně druhé může v budoucnu ubírat.

Od čtvrté kapitoly je čtenář vtažen do samotné lingvistické analýzy zkoumaných textů. Autor popisuje a detailně diskutuje

např. tzv. informační kontury zkoumaných textů a dále osvětluje vybrané pozoruhodné aspekty analýzy, jako např. charakter a dynamiku jednotlivých komunikačních polí, odchylky od principu linearity, funkci dynamických sémantických škál v textech a průběh tematické progresse – to vše jak v kvantitativním, tak v kvalitativním smyslu. Autor dochází k mnoha pozoruhodným závěrům, ať už se jedná o porovnání obou zkoumaných textů z hlediska struktury a funkce distribučních polí, o relativní neporovnatelnost výsledků týkajících se podobných studií na substrátu jiných registrů, o popis textů na úrovni makrostruktur nebo o zjištění, že znatelné rozdíly panují v rozložení různých typů dynamických sémantických škál v textech apod. Za zmínku stojí i autorovy minuciózní postřehy týkající se jednotlivých podtypů tematické progresse. Znovu je třeba zdůraznit, že těžiště Drápelovy studie a zároveň logicky největší přínos v oblasti výzkumu aktuálního členění větného jednoznačně představuje samotná modifikace značkovacího systému použité při analýze korpusu.

Závěrem lze říci, že monografie Martina Drápely se svým obsahem, inovovanou metodikou, předloženými závěry i všudypřítomným odkazem na brněnskou lingvistickou školu nepochybně řadí mezi významná díla moderní české anglistiky. Všechny prezentované výsledky jsou založeny na pečlivé analýze zkoumaných textů a dokazují, že autor metodicky analýzu nejen sám důmyslně ošetřil, ale pravděpodobně i ukázal budoucím badatelům cestu, jakou se může korpusově založená analýza v duchu aktuálního členění větného dále ubírat.

M. Adam

* Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 404. Masarykova univerzita, Brno 2011

Káňa, T. / Peloušková, H. et al.: Deutsch und Tschechisch im Vergleich.*

Korpusová lingvistika je v prostředí české germanistiky v současné době již poměrně dobře rozvinutým oborem, jenž je v různých modifikacích zastoupen prakticky na všech zdejších pracovištích, zejména v Praze, Brně, Opavě a Ostravě.

V pořadí již druhá publikace tohoto druhu z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity navazuje na rozsáhlý projekt *Český národní korpus a korpusy dalších jazyků InterCorp*, jemuž se oba autoři ve spolupráci s dalšími pracovišti pod vedením Ústavu českého národního korpusu věnují dlouhodobě. Editoři T. Káňa a H. Peloušková předkládají soubor osmi kratších i obsáhlejších studií na bázi korpusových dat (corpus based studies), jež se soustředí na možnosti využití elektronických jazykových korpusů pro řešení otázek popisu německého jazykového systému, ale i pro zadání německo-českého jazykového srovnávání. Editoři pro přehlednost vypracovali podrobný a užitečný rejstřík, bibliografické údaje bez členění na primární zdroje a vědeckou literaturu jsou zařazeny méně obvykle až na konci publikace.

V předmluvě oba autoři předznamenávají důležitost studia skutečného užívání jazyka, tedy jazykového úzu a pozitivně hodnotí rozvoj oboru. Korpusový přístup k řešení jazykovědných otázek se podle jejich poznatků stal v posledních letech samozřejmostí nejen při řešení vědeckých úkolů, jazykové korpusy jsou již více či méně samozřejmým nástrojem pro kvalifikační úkoly studentů germanistiky na všech stupních.

V osmi studiích předložené publikace pozorný čtenář nalezne především přehled o současném stavu děle běžících projektů. Tomáš Káňa se zabývá otázkou deminutiv, jejich distribuce a ekvivalence, Hana

Peloušková zkoumá konstrukce s korelátem 'es' v němčině a problém jejich ekvivalence v češtině. Věra Marková a Marie Vachková se zamýšlejí nad otázkou korpusového zpracování otázky blízkých synonym a odpovídajících českých protějšků. Autorky poukazují na nutnost zapojení přesné kokurenční analýzy, jež vede k vytvoření tzv. kookurenčních profilů, jak je známe z lexicografických studií. Pohled na synonyma či antonyma v syntaktických strukturách pak u velkého množství dat podává ucelenou informaci o skutečných a typických strukturálních vzorcích. Autorky zdůrazňují, že především pro otázky ekvivalence jsou paralelní korpusy pro svůj realistický přístup k jazykovým strukturám nástrojem veskrze užitečným.

Srovnávací pohled představují také příspěvky Rolanda Wagnera a Františka Štíchy. Otázka reflexivity (Wagner) a problematika sémantické perfektivity přítomných přičestí v přívlastku (Štícha) jsou jednou z klíčových otázek při srovnávání nepříbuzných jazyků, jakými jsou němčina a čeština. Obě studie jsou přínosné především svým komplexním pohledem na strukturální popis jazyka.

Kateřina Šichová řeší otázky frazeologie. Vychází sice z korpusových dat, postupuje však spíše deduktivně. Pavel Zlatníček ve svém stručném příspěvku zvažuje otázku modálních konstrukcí *ohne zu* s infinitivem, podává jejich přehled, ku škodě tak zajímavého tématu však neřeší otázku relevance dokladových dat.

Zajímavý pohled na smysl korpusových studií podává Karsten Rinas, který se na příkladu částic v němčině a češtině zamýšlí nad způsobem interpretace korpusových dat a implicitně potvrzuje tezi, že každý úkol potřebuje pro efektivní objektivní interpretaci specifický korpusový materiál. S tím nelze než souhlasit, pohlédneme-li na vnitřní diferenciaci korpusové lingvistiky a jejich nástrojů.

Současná diskuse o smyslu korpusové lingvistiky zdaleka není u konce. Celkově proto přínos publikace *Deutsch und Tschechisch im Vergleich. Korpuslinguistische Studien II* (rec. Mgr. E. Cieslarová, PhD., autorka mnoha zdařilých korpusově zaměřených frazeologických prací) vidím především v pestrosti aktuálních témat současného korpusově-lingvistického diskurzu, která mohou být pro řadu čtenářů užitečnou inspirací či východiskem pro odbornou diskusi či další práci.

I. Kratochvílová

* Korpusbasierte linguistische Studien II. MU Brno 2011. 136 s.

Karla Brücknerová: Skici ze současné estetické výchovy*

Když mi z redakce univerzitní revue byla doručena publikace K. Brücknerové se žádostí o recenzi, byl jsem mile překvapen a potěšen, že se v dnešní uspěchané, „odesetetizované“ a hodnotově zvrácené době našel ještě někdo, kdo je aisthetikos (řec.) – vnímavý ke kráse. A hlavně, že ho tato oblast oslovuje a poutá natolik, že je ochoten věnovat kráse a potažmo výchově krásou a ke kráse mnoho hodin usilovné práce. Moje euforie vyvolaná novým titulem ze sféry, která je již minimálně dvacet let trestuhodně zanedbávaná a prakticky leží úhorem, začala však slábnout úměrně tomu, jak jsem pročítal rozvržení pojednávaných otázek v obsahu knihy. Postupně jsem poznal, že její gros se týká převážně problematiky výtvarné výchovy, přičemž výchova estetická slouží autorce jen pro uvedení a zarámování současného výtvarnévýchovného dění na českých školách.

Autorka svůj spis založený na disertační práci pojímá jako *imaginární náčrtník*. Proč

ale činí nominativním centrem názvu své práce termín skici? Pokud jen proto, že její rodiče „odmalíčka podporovali mé snahy skicovat“, byl by to pro volbu názvu publikace, která má zjevně vědecké aspirace, věru slabý argument. Protože sama tento pojem skica nevymezuje, bude ho čtenář chápat v jeho tradičním významu – tedy jako náčrt, zběžný nástin či návrh něčeho ještě nehotového. Když uživatel českého jazyka skicuje, tak črtá a jen naznačuje svoji první představu o něčem, co se mu v mysli rodí, ale dosud to nemá definitivní podobu. Protože jsem přesvědčen, že v tomto významu jej autorka neměla v úmyslu užít, považuji ho za nevhodný.

Teprve při pročítání spisu si uvědomuji, co ji vedlo k užítí tohoto výrazu. Jestliže se ve své práci zabývá převážně (na 90 % textu celé publikace) výtvarnou výchovou a o estetické výchově pojednává pouze v prvních dvou kapitolách (na 19 stranách), vrací mě toto zjištění zpět k názvu publikace a právem se ptám, proč K. Brücknerová v názvu neodkazuje na problematiku, která v ní dominuje? Neměl by v něm místo atributu *estetická* (výchova) figurovat výraz výtvarná, který by adekvátněji reflektoval skutečnou obsahovou náplň práce?

Spis je rozdělen do pěti kapitol, lišících se nejen rozsahem, ale i charakterem pojednávané problematiky. V prvních z nich (nejméně rozsáhlé) nazvané *Pojem estetická výchova* se autorka zamýšlí nad pojmem estetická výchova. Citací z *Aesthetic Education* E. W. Eisnera („*Estetická výchova je tak trochu hybrid*“) předjímá své úvahy o estetické výchově a naznačuje tak i své pochybnosti (a rozpaky) o obsahové a terminologické výstižnosti tohoto sousloví. Většina teoretiků estetické výchovy v zemích českých však Eisnerovo mínění nesdílí; termín se jim nejeví ani jako kříženec, ani jako zrůda. Jako nejednoznačný a nepřesný (s. 11) se může autorce zdát pouze do té chvíle, než si vymezí jeho sémantický

obsah a rozsah. V tomto směru promarnila možnost hledat poučení v dílech celé řady českých teoretiků estetické výchovy a reflektovat ve své práci i jejich vidění. Namátkou (v abecedním pořadí) připomínám např. studii *Od předmětu estetiky k obsahu a úkolům estetické výchovy* Františka Holešovského, kapitoly z filozofie výchovy *Člověk – hodnoty – výchova* Stanislavy Kučerové, psychologicky koncipované studie o vnímání uměleckého díla Jozefa Kurice, *Krása, umění a výchova* Vladimíra Spousty, *Úvod do teorie estetické výchovy* B. S. Urbana, ale též díla polských autorů, např. *Estetika i wychowanie* Ireny Wojnarové.

Základem každé teorie je noetická, logická ujasněnost a precizace pojmů, se kterými se operuje. Postrádám proto diskusi, v níž by byly vymezeny pojmy, které autorka hodlá v práci používat. K. Brücknerová termíny estetická výchova, výchova uměním, umělecká výchova a výtvarná výchova, které spolu bezpochyby velmi úzce souvisejí, v některých pasážích své práce mísí a někdy s nimi zachází, jako kdyby se jednalo o synonyma. Nejednou tak čtenáře dostává do rozpaků, protože z jejího výkladu není zřejmé, zda to, co bylo zkoumáno a co popisuje, je výchova estetická či výchova umělecká, což je důsledek rozkolísaného chápání pojmů a jejich terminologické nejasnosti.

Krása jako centrální entita estetické výchovy je opomenuta vůbec, což považuji za kardinální metodologický nedostatek. (Kladu si v té souvislosti otázku, do jaké míry byl ten, kdo vedl doktorandku při přípravě disertační práce, pro zpracovávanou problematiku kompetentní.) Autorka sice čtenáři slibuje: „*Zamlženost pojmu se pokusíme alespoň částečně vyjasnit tím, že popíšeme osm významů, které se pod souslovím estetická výchova vyskytují nejčastěji*“ (s. 11), ale tím se jí „rozmlžit“ pojem nedaří – zdá se mi, že ho spíše ještě více mlží. K onomu základnímu významu, který je

pojmu estetická výchova nejnávlastnější, se dostává až ve druhé kapitole, kde se pouze blíží k jádru pojmu estetický (aesthetic, řecky aisthetikos) ve významu „*vnímavý pro krásu*“ (s. 23). Mám za to, že pojmu aisthéta měla autorka věnovat větší pozornost a rozpracovat i navazující konotace.

Navzdory uvedeným výhradám je prezentace čtyř teoretických přístupů k estetické výchově v podobě čtyř staveb a institucí (chrám, galerie, wellness centrum a sanatorium), zajímavá a nesporně originální. V této kapitole spatřuji jednu z nejhodnotnějších částí celé práce. Uživatel díla tak získává základní představu o struktuře knížky, čímž se mu otevírá i cesta k pochopení smyslu jejího textu. V kapitole *Estetická výchova jako předmět výzkumu* je podrobně pojednáno o metodologii výzkumného šetření. Autorka vymezuje výzkumný problém, rozvažuje o možných přístupech k práci, formuluje výzkumné otázky a vysvětluje důvody, které ji vedly k zúžení výzkumného šetření do oblasti výtvarné výchovy na 2. stupni základní školy. Potvrzuje tak již zmíněnou diskrepanci mezi názvem svého spisu a jeho reálným obsahem.

Nejrozsáhlejší je kapitola čtvrtá, nazvaná *Z praxe současně estetické výchovy*. Podrobně jsou v ní popsány jednotlivé elementy formující podobu výtvarné výchovy, pojetí hodnot ve výtvarné výchově, jejího smyslu a řádu v každodenním jejím uskutečňování. Při pročítání citovaných autentických výpovědí explorovaných učitelů mě překvapuje způsob, jakým se někteří z nich vyjadřují; nekultivovaně, bez respektu ke svému mateřskému jazyku, vypomáhající si při absenci myšlenky přehršlí „plevelných“, významově prázdných slov (např. na s. 67 *No...tak jakože, prostě...*). I když se jednalo o neformální rozhovory, svědčí to o výrazném úpadku mluveného projevu. Kladu si otázku, jak je možné, že učitel předmětu s výrazným estetickovýchovným posláním si neuvědomuje, že kultivace

estetického citění žáků musí probíhat komplexně ve všech jeho složkách – tedy i prostřednictvím verbálního kontaktu.

Zvláště oceňuji subkapitulu *Výtvarná výchova v akci: Co se skutečně děje*, která patří k nejrozsáhlejším (s. 58–113); v ní je věnována pozornost prezentaci hodnot ve výuce, práci se vzorem (vzor učitele, žákovské práce), vzorům ze světa umění, hodnocení práce během výtvarného procesu a hodnocení závěrečnému. Je v ní předestřeno i hodnocení žáků, diskuse o vzorech a pohled na žáky. Pozitivně kvitují maximální autorčinu snahu o vizualizaci textu v zájmu posílení názornosti, která je příznačná pro celou publikaci; kapitolu provázejí bohaté graficky zpracované přehledy a obrazový materiál dokumentující práci s dětmi.

Pátá kapitola (skica) *Zakotvená teorie estetické výchovy* získaný výzkumný materiál zpracovává s cílem prezentovat čtyři koncepce výtvarné výchovy, jež formuluje do této podoby:

1. manufaktury směřující za pečlivostí a jistotou,
2. školy zvyrazňující získání dovedností a výtvarného citění,
3. hřiště překypující hrou, dětskou spontaneitou a kreativitou,
4. ateliéry usilující o výraz a umění.

Závěrečné úvahy nad pěti skicami rekapitulují podstatná zjištění, k nimž autorka ve svém díle dospěla, a odkrývají možnosti, jak její poznatky zúročit a co z nich může vytěžit pedagogická teorie, empirie a učitelé v praxi. Výzkumné výsledky poskytují zajímavý obraz současné školské praxe a jsou s to výrazně obohatit práci učitelů výtvarné výchovy ve všech jejích oblastech. Vnímavý čtenář schopný číst mezi řádky může být inspirován i k realizaci dalších výzkumných aktivit, které autorka svou knihou nabízí.

Pro případnou reedici spisu uvádím některá zjištěná pochybení vůči ortografickým zásadám českého jazyka. Např. chybný tvar přechodníku *potvrzujícíe* (s.

22), stylisticky nevhodné spojení *motivační kanál* (na s. 67) nebo v praxi sice běžně užívaný, ale v seriózní vědecké práci nevhodný termín *výtvarka* (s. 172), chyby ve větné interpunkci na s. 22, 40, 137, 140 aj.

Práce je výsledkem autorčina poctivého úsilí, při němž využila pramenný materiál, odbornou literaturu a výsledky výzkumu k vytvoření svého konceptu praktické realizace výtvarné výchovy na základní škole. Protože výzkumný materiál třídí, interpretuje a vizualizuje v podobě přehledných grafů, nutí čtenáře k myšlenkové spolupráci a získává ho tak pro svoji vizi. Výklad je psán kultivovaným a osobitým jazykem, jenž dovoluje autorce odvážně a sebevědomě formulovat vlastní názory, v nichž je však mnohdy více zbožného přání a příslibu, než jaký může svou prací splnit.

Nejvýše oceňuji autorčino osobité a originální myšlení a schopnost metaforického vyjadřování. Karle Brücknerové se podařilo vytvořit originální dílo, jehož využitelnost pro posuzování současné školské praxe v oblasti výtvarné výchovy je nesporná. Přeji oběma – autorce i knižce – aby našly vnímavé, uměnímilovné čtenáře především (ale nejen) v řadách zanícených učitelů výtvarné výchovy. V. Spousta

* 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 190 s.

Česko: organizovaný zločin?*

Badatelská produkce Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity na sebe koncem roku 2011 upozornila vydáním pozoruhodné práce svých mladých pracovníků, která nepochybně nejen z pohledu našeho běžného občana reflektuje přinejmenším jeden z nepřehlédnutelných úhlů pohledu na soudobý stav naší země. Zřejmě nikoli náhodou zhruba ve

stejném okamžiku náš nejčtenější beletrista Michal Viewegh vydává další ze spektra pohledů na naši těžce zkoušenou společnost knihu s titulem *Mafie v Praze* a následně skutečně sžíravou kritiku naší „vrcholové“ mafie Mráz přichází z hradu.

Ústředním tématem recenzované práce je český organizovaný zločin. Publikace je ukotvena jednak v teoretickém rozboru často relativizovaného konceptu organizovaný zločin, jednak dílčími empirickými studii konkrétně mapujícími typologii českého organizovaného zločinu. Přitom autoři správně připomínají, že rozsah organizovaného zločinu, jako defekt zdravé a dobře fungující demokratické společnosti, představuje pro naši společnost nebezpečí zdaleka největší.

Teoreticko-metodologická východiska studie obsáhle a s nespornou znalostí věci vymezují relevantní kategorie typu organizace kriminality (kupř. mafie, camora, triáda) a organizovaný zločin jako konkrétní kriminální aktivita (podvody, defraudace, pašování narkotik). Na cestě konceptuálního uchopení problematiky, bohatě dlážděné snad až přemírou běžnému čtenáři mnohdy nesrozumitelných anglikanismů, zní aktuálně zejména poutavá diskuse na téma „zločiny bílých límečků“, jako ilegální či neetické aktivity jednotlivců či organizací, které zneužívají odpovědnosti a důvěry kladené na ně veřejností. Český „vklad“ do této mnohazranné a barvitě formy organizovaného zločinu cestou „tunelování“ je (stále!) založen na machinacích se snižováním hodnoty firmy při současném vyvádění jejích aktiv na jiné subjekty. Tato od devadesátých let u nás hojně využívaná metoda nelegálního či přinejmenším neetického zbohatnutí je zpravidla spojena s korupcí, která jako forma zneužití veřejného úřadu u nás zasahuje všechny důležité organizační složky společnosti: politiku, justici, policii i podnikatelskou sféru.

Autoři práce si předně kladou otázku, jak a zdali vůbec lze definovat „český organizovaný zločin“. V této souvislosti realizovali jistě unikátní sérii polostrukturovaných interview se samotnými aktéry organizovaného zločinu. Počínaje kriminálními osobami až po orgány činné v trestním řízení a osoby profesně spojené se systémem bezpečnostního systému ČR. Přitom se opírají i o mediální zdroje (*Mladá fronta DNES*, *Respekt*, *Lidové noviny*, *Právo*, *Hospodářské noviny*).

Analýza kvalitativních dat obsahu interview a mediálních informací pak umožnila autorům práce vymezit podstatné a vzájemně prostupné celky českého organizovaného zločinu:

1. pomocníci zahraničních organizovaných kriminálních skupin,
2. zapojení do globálních kriminálních sítí,
3. příležitostné skupiny založené na násilí,
4. organizované kriminální skupiny gangsterského typu,
5. organizované skupiny bílých límečků,
6. korupční sítě.

Historický vhled do problematiky autorská dvojice správně zaměřuje na 80. léta minulého století, nahrávající kriminálním skupinám již samotnou neschopností centrálně plánované ekonomiky naplnit poptávku populace po různém, zejména spotřebním zboží. Stínoví „podnikatelé“ (veksláři) se tak stali, při absenci jiné skutečné kriminální struktury, zárodečnou vrstvou českého organizovaného zločinu. Přitom uzavřenost komunistického režimu přinášela spíše individuální kriminalitu, generující pro „ranný kapitalismus“ vítanou dobrou orientaci v prostředí „kšeftařské“ subkultury. Existence „stínové ekonomiky“, fungující mimo předepsaný právní rámec, pak vykristalizovala v „šedou ekonomiku“ (nepřiznání příjmů, melouchy, bytové spekulace, celní přečiny, pašování zboží). Náplní „černé ekonomiky“ je pak poskytování zcela ilegálního zboží a služeb,

tedy typická aréna pro organizovaný zločin (drogy, pornografie, obchod s lidmi, vydírání). Tato „ekonomika“ se v řadě případů opírala i o vlivné známosti v řadách policie a státního aparátu, aby po roce 1989 síti kontaktních skupin vygenerovala mnohdy všezahalující nejasnou kategorii „podnikatel“ (spíše by mnohdy slušelo označení podnikavec). Legalizace výnosů z kriminální činnosti cestou „praní špinavých peněz“ byla usnadňována zejména v devadesátých letech upuštěním od devizových kontrol, permissivitou právního prostředí, konkurenceschopností kapitálu a informační revolucí. Dnes pak čelíme síle nelegálně nabytého kapitálu posilované kompromitujícími informacemi na veřejné činitele jako vstupenky do světa podnikání a korupce na nejvyšší úrovni. Podsvětí tak časem legalizuje svoje zisky a vylepšuje si svoji pověst. A dodáme: možná také proto, aby populistickými důrazy na půdě netradičních politických stran rozšířilo své mafiánské praktiky i do nejvyšších sfér, zejména moci zákonodárné a výkonné.

Teoretické předpolí práce vytváří pro čtenáře dobrou orientaci ve spleti konkrétních projevů a forem výše zmiňované struktury organizovaného zločinu. Máme tak možnost si zrekapitulovat zejména mediálně nejznámější kauzy působení zahraničních skupin organizovaného zločinu u nás, případy expanze našich občanů do globálních kriminálních sítí, deskripci činnosti skupin kriminálního násilí (Berdychův gang, Příbramská skupina, Kontaktní skupina Radovana Krejčíře, František Mrázek, Barak Alon vs. Komerční banka, František Mrázek a Tomáš Pitr, Fenomén Bohumír Ďuričko). Společensky rozhodně nejnebezpečnější podoby organizované formy bílých límečků a korupce jsou ilustrovány známými (a žel bohu stále aktuálními) aférami lehké topné oleje, fungováním nadhodnocených drahokamů či stát účelově znehodnocující deblokace ruského dluhu. Osobní

ilustrace této krajně společenské formy organizovaného zločinu je pak věnována zejména neslavně známému jménu české porevoluční transformace, která nesporně nejnápadněji reprezentuje „pirát z Prahy“ Viktor Kožený. Prorůstání korupce do vysokých pater moci soudní barvitě připomínají kauzy „Konkurzní mafie“, „Union banka“; sofistikované budování klientistických sítí je ilustrováno široce rozkročeným případem „Práva z Plzně“, nelítostný boj kriminálních „podnikatelů“ o co největší kus koláče z bývalého státního majetku popisuje ilustrativně kauza „Unipetrol“. Zřejmě nikoli náhodou je závěr této vysoce čtivé kapitoly věnován „lokálním korupčním sítím“, které, jak jsme o tom s děsivou pravidelností masovými médii informováni, skýtají obrovské příležitosti na půdě komunální politiky, kdy sepletí radničního politika s podnikáním vytváří překvapivě možnosti (polo)legálního obohacování na úkor místních spoluobčanů a následně i celé společnosti.

Celý text recenzované práce více než naznačuje provázanost českého organizovaného zločinu na sféru politiky (dnes zřejmě spíše komunální). Jde o aktivity spojené s organizovaným zločinem, realizované v legálním prostředí nelegálními prostředky a přinášející nesrovnatelně větší ekonomické, politické a morální ztráty než ostatní formy organizovaného zločinu. Jde o reflexi stavu, kdy právě v České republice se zcela ideově (a hodnotově) vyprazdňuje politika směřem k její seobeohacující privatizaci a společnosti silně ohrožující „marketingizaci“. V našem prostředí neexistuje stará tradiční kriminální kultura ve smyslu „galerky“ tak, jak ji známe z možná sladce idealizovaných filmových příběhů předválečných let. Být odborně zdatným a profesionálně uznávaným kasařem je dnes spíše relikv minulosti: Loupit je pohodlnější (a bezpečnější) v rámci správných osobních kontaktů, oporou stranické loajality, provádě-

zaností na klientské či korupční síť: nejlépe však možná cestou luxusního skrývání se za imunitou (síť vlivných známostí provázaného) politika.

Recenzovaná práce je jedinečným textem nabízejícím jak vysoce erudovaný vhled do teoretické problematiky krajních forem sociální patologie, tak přehledný (a věřme nikdy nezapomenutý) obraz vývoje českého organizovaného zločinu, který neúměrně ke svým společensky zhoubným dopadům nedošel byt' jen minimální relevantní společenské odplaty. Možná i v tom je další specifikum naší kriminální scény. Nepochybně vydává zdrcující vysvědčení našemu tzv. transformačnímu procesu. Zejména pronikání zločinných praktik do ekonomiky oslabilo náš hospodářský potenciál (dále i prestiž, kredit a vážnost celé společnosti) v řádu stovek miliard (kam se poděly?). Snad typickým modelovým příkladem moderního (českého) propojení čistě zločineckých struktur a legálního finančního spektra za pomoci korupčních prostředků formou zneužití vágního právního prostředí zločinnými praktikami (téměř nikdy nepotrestaných) viníků bylo tunelování bank. V této souvislosti se jistě nabízí otázka „mimoekonomických ztrát“, které prostupují celou naši společnost morálním relativismem, neúctou k tradičním osvědčeným formám mezilidských vztahů, mizením stavovské cti, zpochybňováním přirozených autorit, pohrdáním politikou, absencí „viditelné“ elity (při adoraci zpochybnutých celebrit). Jsme ponižováni všudypřítomným bohorovným cynismem politiků a mocných představitelů naší společnosti. Prezidentská amnestie je tak posledním příkladem snah vyvinut některé představitel organizovaného zločinu z trestní odpovědnosti. V tomto ohledu autoři práce snad nebudou nesouhlasně vyjadřovat postoj k závěru, že i tento text je dokreslením principu, že demokratický stát nemusí být nutně státem právním. Věřme,

že i toto téma se stane jedním z nezastupitelných témat naší badatelské fronty, k jejímž významným představitelům Mezinárodní politologický ústav MU i zásluhou vynikající práce z pera Tomáše Šmída a Petra Kupky nesporně patří. A. Sekot

* Šmíd, T., Kupka, P.: Český organizovaný zločin. (Od vyděračů ke korupčním sítím). Masarykova univerzita. 2011. 248 s.

Marek Picha: Kdyby chyby*

Marek Picha pracuje už léta na katedře filozofie FF MU. Zabývá se především teorií poznání a neformální logikou. Jedním z výsledků jeho bádání je recenzovaná kniha. Picha se v ní zabývá rolí myšlenkových experimentů ve vědě a filozofii a ptá se, zda bychom měli myšlenkové experimenty brát vážně. Autor stojí spíše na straně obhájců této metody. Sama kniha má pět kapitol (kromě Předmluvy, Úvodu a Závěru): 1. Co jsou zač?, 2. K čemu jsou?, 3. Proč jsou spíš něco, než nic?, 4. Nejsou zbytečné? a 5. Jak je hodnotit? Jak je vidět, všechny kapitoly jsou psány formou otázek a otázek v dobrém smyslu najdeme v knize ještě více.

První kapitola se snaží vymezit pojem myšlenkového experimentu. Definice je celkem krátká: „Myšlenkový experiment je soubor pokynů určujících, jakou konkrétní situaci si představit s cílem něco zjistit.“ (s. 22) Základem myšlenkového experimentování je tedy imaginace, která ovšem musí mít konkrétní poznávací cíl. Tuto svou definici pak autor konfrontuje s jinými názory na povahu myšlenkového experimentu.

V druhé kapitole se zabývá funkcemi a cíli myšlenkového experimentu. Ukazuje, že myšlenkový experiment může mít např. význam didaktický, tj. může sloužit jako

ilustrace při výkladu nějakého složitého problému. V této situaci ulehčí pochopení a zároveň pravděpodobně pomůže při zapamatování výkladu. Může mít však také význam epistemický, tj. zda se člověk může pomocí myšlenkového experimentu dovědět něco nového. Zde je autorův názor umírněný. Výsledkem myšlenkového experimentu není něco absolutně nového, jde tu spíše o umožnění přechodu něčeho, co v člověku nějakou dobu zrálo, aniž si to jasně uvědomoval, do formy explicitního přesvědčení.

Také třetí kapitola se zabývá otázkou, k čemu myšlenkový experiment vlastně slouží. Upozorňuje na situaci, v níž proti sobě stojí dva zastánci rozdílných názorů na tentýž problém. Jeden z nich vyzve druhého k provedení myšlenkového experimentu. V případě, že výsledek myšlenkového experimentu není vyvrácen a oba dojdou ke stejnému závěru, dochází k přesunutí důkazního břemene na původního (možná dříve) pasivního protivníka. V tomto případě má tedy myšlenkový experiment význam dialektický (spíše v aristotelském smyslu).

V předchozích kapitolách autor ukázal, k čemu myšlenkové experimenty slouží. Čtvrtá se zabývá polemikou s těmi mysliteli, kteří se naopak domnívají, že myšlenkové experimenty jsou z epistemologického hlediska zbytečné, jako např. J. Norton.

Poslední kapitola vychází z tvrzení, že přes svou celkem velkou oblíbenost jsou myšlenkové experimenty často omylné. Rozebírá jednotlivé typy jejich chyb: nemožnost, nedůvěryhodnost a nedosažitelnost. Tyto chyby se však nevztahují jen na myšlenkové experimenty, ale také na intuice, smyslové vnímání nebo paměť. Zabývá se otázkou, co omyly při realizaci myšlenkových experimentů způsobuje. Dospívá k závěru, že myšlenkové experimenty nelze předkládat jako zřejmé, univerzální, nezpochybnitelné důvody. Naopak. „Myšlenkové experimenty jsou z epistemologické per-

spektivy možná tím vůbec nejslabším důvodem pro nějaké tvrzení... Přesto stále platí, že lepší je chodit po tenkém ledě než po vodě.“ (s. 163)

Jen zběžně se M. Picha zmiňuje o myšlenkovém experimentu ve filozofii. Konstatuje, že tam má poněkud lehčí postavení než ve vědě, která klade přísnější nároky na verifikaci.

Kromě seznamu literatury a anglického resumé má Pichova kniha ještě jeden doplněk: Glosář, ve kterém v abecedním pořádku uvádí myšlenkové experimenty, o nichž se v knize zmiňuje, spolu s jejich „destiláty“, které ve zhuštěné formě ukazují otázky, které se musí v experimentu vyřešit.

Knihy Marka Pichy se zabývá legitimním problémem z oblasti metodologie vědeckého i filozofického myšlení, a proto je vhodná pro studenty, ale i např. pro vědecké pracovníky.

I. Holzbachová

* Kdyby chyby: Epistemologie myšlenkových experimentů. Nakladatelství Olomouc. Olomouc 2011, 195 s.

Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945–1953)*

Monografie *Česko-francouzské vztahy v oblasti překladu (1945–1953)* přináší zajímavé svědectví o době, která byla až dosud oblastí zájmů především historiků a politologů. Na základě zevrubného studia velkého množství archivních materiálů a dobových dokumentů se Petru Čechovi podařilo zmapovat způsoby, kterými se komunistickému režimu během jednoho z nejtemnějších období československých dějin podařilo proměnit k obrazu svému ediční politiku československých nakladatelství, a to stejně výrazně jako všechna ostatní odvětví tehdejšího kulturního, společenského a politického života.

Základem práce je úplný soupis nakladatelské produkce v oblasti překladu z francouzštiny v uvedeném období. Na sesbíraný a pečlivě popsaný korpus je nahlíženo z nej-různějších úhlů pohledu rovněž v desítkách stran příloh a rejstříků, což beze sporu ocení další zájemci a badatelé v oboru.

Největším přínosem práce je však pohled vysvětlující veškeré dění v oblasti soudobé ediční politiky. Autor nazírá na danou problematiku komplexně. Jednotlivé kapitoly se zabývají chronologickým hlediskem politicko-historickým, stejně jako postojí různých nakladatelských subjektů k politicko-kulturnímu vývoji v zemi. V dalších kapitolách je zkoumáno hledisko výběru překladů „správných“ autorů po roce 1945, a to jak autorů tzv. realisticko-pokrokové tradice (tj. autorů s již uzavřeným dílem jako například Balzac), tak autorů věnujících se tzv. aktuální pokrokové tematice (tj. autorů žijících, jejichž názory a postoje bylo potřeba důkladně zkoumat a zvažovat, aby vydáním jejich knih nebyla ohrožena nastolená ideologická linie). V samostatném oddílu je dále pojednáno o literatuře ideologicky nežádoucí a pozornost je věnována především procesuální stránce selekčních mechanismů a jejich důvodům.

Kniha, ve které každá kapitola přináší jen jakoby částečně pootočený pohled na poměrně specializovanou problematiku nakladatelské politiky tehdejší doby a v níž se osobní svědectví prolínají s oficiálními komuniké, však přináší komplexní obraz o době celé, a to z nej-různějších hledisek, která dosud nikdy nebyla tak detailně a promyšleně vybrána a zpracována. Jde o obraz doby, jejíž absurditu a šílenství nelze pochopit jinak než pečlivým vysvětlováním mechanismů její každodennosti. A to se autorovi beze zbytku podařilo. M. Poučová

* Pavel Čech: Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945–1953). Masarykova univerzita Brno 2012, 386 s.

Dontcheva-Navratilova, Olga: Coherence in Political Speeches*

V loňském roce vydala Masarykova univerzita pozoruhodnou publikaci věnující se koherenci v politických projevech. Olga Dontcheva-Navratilova je odbornou asistentkou na katedře anglického jazyka a literatury na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Jazykové koherenci a psaným či mluveným výstupům UNESCO se věnovala už ve svých předěšlých textech – *Style Markers of Diplomatic Discourse. Text Analysis of UNESCO Resolution* (2004) a *Coherence and Cohesion in Spoken and Written Discourse* (2009). V předkládané, anglicky psané publikaci tak autorka propojila obě pole svého zájmu, výsledkem čehož je velmi kvalitní a podrobný text zkoumající vytváření koherence v politickém diskurzu na základě analýzy úvodních projevů přednášených generálními řediteli UNESCO na mezinárodních konferencích.

Kniha je vedle úvodu a závěru rozdělena do tří částí: teoretické a metodologické uchopení problému, představení žánru úvodních projevů a samotná analýza projevů. V první části autorka popisuje přístupy jednotlivých teoretiků ke koherenci, na čemž demonstruje posun ve způsobu chápání koherence od statické deskripce textů k více dynamickému pojetí. Po krátkém historickém exkurzu jsou čtenáři představeny současné přístupy ke zkoumání koherence na jednotlivých úrovních diskurzu – ideální, interpersonální a textové, jak je definoval Geoffrey Leechy a Michael A. K. Halliday. V každé z těchto rovin je čtenáři nabídnuto hned několik přístupů. Přestože je koherence jedním z ústředních konceptů v oblasti analýzy diskurzu, není lingvisty chápána zcela jednotně, o čemž svědčí množství představených přístupů k jejímu zkoumání. Čtenář ocení zejména fakt, že se

autorka neomezila pouze na suchý výčet, ale jednotlivé přístupy mezi sebou porovnává a poukazuje na podobnosti či odlišnosti, čímž čtenáři výrazně pomáhá se v nich zorientovat. V další části autorka popisuje analytický rámec publikace, tedy co všechno, proč a jak bude u sledovaných projevů zkoumat – jak bude analyzovat koherenci na jednotlivých úrovních, analyzovat obsah textu a jeho strukturu. Následující krátká kapitola je věnována stylu úvodních projevů, jejich výstavbě a možnosti analýzy. Kapitola je možné vnímat jako pojítko či přechod mezi teoreticky pojatou první polovinou publikace a samotnou analýzou projevů v druhé části textu. Analýza projevů je transparentní a struktura logická, čtenář se díky detailnímu přiblížení problematiky v předchozích částech v textu snadno orientuje. Stručný závěr pak rekapituluje základní zjištění analýzy.

Kniha *Coherence in Political Speeches* je určena odborné veřejnosti, avšak detailním vzhledem a vysvětlením základních pojmů a postupů je srozumitelná a může být přínosná i pro laickou veřejnost zajímající se o danou problematiku. Nutno však dodat, že pro porozumění textu je potřeba pokročilá znalost anglického jazyka. Zajímavá by jistě byla i podobná analýza projevů českých politiků. M. Gregor

* Dontcheva-Navratilova, Olga: *Coherence in Political Speeches*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 201 s.

Nástroje pro monitoring a evaluaci kvality výuky a kurikula*

Autoři se ve své knize zabývají problematikou kurikula a výuky ve vztahu k základní a střední škole a prezentují některé nástroje pro jejich monitoring a evaluaci.

Svoji publikaci přehledně strukturují do třech větších problémových okruhů, v nichž se zabývají teoretickými a metodologickými východiskami kvality kurikula a výuky a dále vytvářením nástrojů jednak pro monitoring a evaluaci kvality kurikula, jednak pro měření kvality výuky.

V první části knihy autoři vymezují hlavní pojmy, o něž se v dalších částech své publikace opírají, jako jsou zejména kvalita kurikula a kvalita výuky.

Problematiku výzkumu kvality výuky dále rozpracovávají v několika směrech, resp. ve speciálních didaktikách s orientací na výuku cizích jazyků, matematiky a přírodních věd, společensko-vědních předmětů a také tělesnou výchovu. Dále se zde autoři zabývají nástroji pro monitoring a evaluaci kvality kurikula, dalším bližším upřesňováním relevantních pojmů a popisem modelu kompetencí.

Vzhledem k tomu, že kniha je sestavena na základě spolupodílu řady autorů, lze právě tuto část hodnotit kladně z hlediska zdařilého propojení a syntézy předkládané problematiky.

Navazuje druhá část, v níž jsou prezentovány nástroje pro monitoring a evaluaci kurikula.

O kvalitě navržených evaluačních nástrojů, které autoři zpracovali do přehledných tabulek, nesporně svědčí i skutečnost, že tyto nástroje byly nejen ověřeny, ale také modifikovány na základě výsledků provedeného ověřování. Jako evaluační nástroje tedy autoři nabízejí

- kategoriální systém pro posuzování typu a vybraných kvalit nonverbálních prvků v učebnicích socioekonomického zeměpisu,
- diagnostický nástroj pro hodnocení vizuálních prostředků vztahujících se k reáliím německy mluvících zemí,
- kategoriální nástroj k evaluaci tématu Evropa v učebnicích dějepisu pro 9. ročník,

- kategoriální systém pro hodnocení cílů a obsahů vyučovacích předmětů dějepisu.

Na této druhé, nejobsažnější části publikace, je možno kladně hodnotit skutečnost, že jednotlivé subkapitoly mají velmi přehledné členění, přičemž na jejich začátku vždy nacházíme vyjmenování dílčí problematiky a shrnutí dosavadního stavu poznání dané problematiky i na podkladě prací zahraničních autorů. Nejsou opomenuty ani výsledky výzkumu provedené spoluautory této publikace. Celá struktura subkapitol je vždy uzavřena popisem tvorby a ověření systému kategorií či diagnostického nástroje, v jehož vytvoření lze spatřovat jádro prezentované problematiky. Sympatické je zároveň doporučení autorů v tom smyslu, že předložený kategoriální systém je třeba dále ověřovat a navržené kategorie tak případně měnit a dotvářet.

V poslední části knihy poskytují autoři výzkumné nástroje pro monitorování a evaluaci výuky a blíže se přitom zaměřují na kvalitu výuky angličtiny a fyziky na základní škole, popřípadě na gymnáziu. Jako ústřední se zde vyskytují pojmy příležitosti k učení a řečové dovednosti. Podobně jako v předchozí části publikace zde nacházíme podrobné a precizní vytváření, přizpůsobování a popis ověření vzniklých diagnostických nástrojů, které jsou rovněž přehledně prezentovány. Pro potřebu monitorování a evaluace kvality výuky angličtiny autoři publikovali tyto výstupy:

- diagnostický nástroj pro zkoumání řečových dovedností ve výuce angličtiny na 2. stupni ZŠ,
- kategoriální systém pro analýzu výuky reálií a interkulturní komunikativní kompetence v jazykovém vzdělávání,
- nástroj pro výzkum genderových stereotypů ve výuce angličtiny,
- inventář strategií učení cizímu jazyku podle dotazníku Cohen – Weaver adaptovaného na české podmínky.

Pokud jde o fyziku, nacházíme zde kategoriální systém k analýze výskytu experimentů v hodinách fyziky.

Za nesporně zajímavý a hodnotný aspekt této části publikace je možno mj. označit vytvořený model interkulturní komunikativní kompetence v jazykovém vzdělávání.

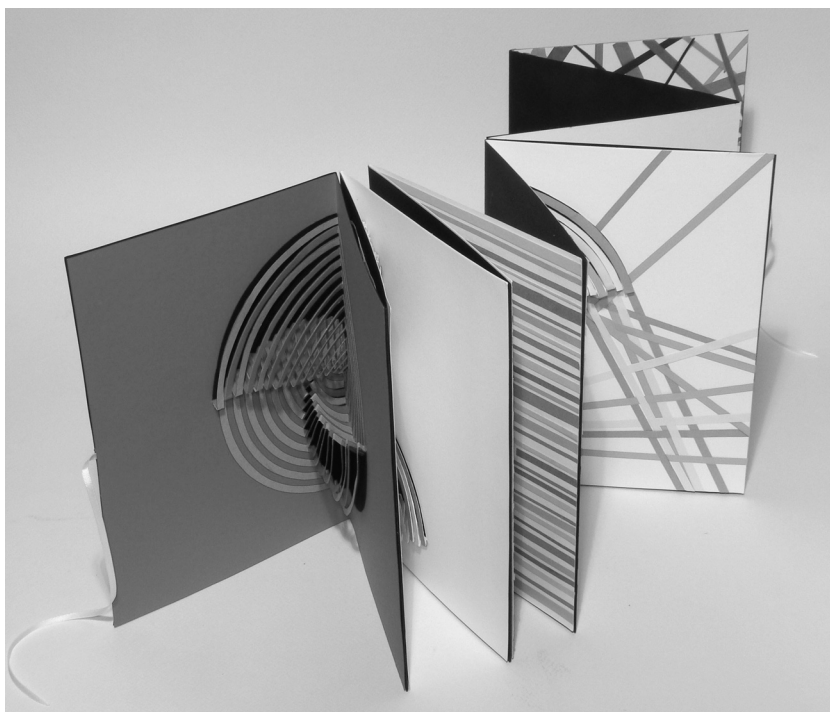
V recenzované práci můžeme spatřovat zajímavý a přínosný výstup výzkumného pracoviště jedné z českých pedagogických fakult i úspěšný vliv působení České asociace pedagogického výzkumu, dále prospěšné čerpání ze zahraničních výsledků pedagogického výzkumu a v neposlední řadě také ukázky zdařilé realizace vlastních pedagogických výzkumů vzhledem k aktuálním potřebám. Z hlediska vysokoškolských učitelů je třeba rovněž podotknout, že není zanedbatelná ani ukázka dalšího využití výsledků disertačních prací. Na druhé straně je však nutno zmínit i otázku komunikace výzkumné sféry s konkrétními školami: Jak probíhá a jaké může být přijetí výzkumných závěrů učiteli základních a středních škol? To vše zároveň naznačuje potřebu dalšího rozšiřování okruhu a počtu výzkumných institutů na vysokých školách pedagogického zaměření a zapojování stále širšího okruhu výzkumníků do koordinovaného pedagogického výzkumu.

Využít knihu mohou nepochybně nejen studenti postgraduálního, ale také pregraduálního pedagogického studia. V prvním případě například může jít o význam metodický, kdy se studenti mohou seznamovat s ukázkami možností tvorby výzkumných, diagnostických a evaluačních nástrojů, či kategoriálních systémů, s možnostmi jejich ověřování a potřebné modifikace a to jim může přinést řadu dalších inspirací. Ve druhém případě by mohlo jít spíše o pomůcku pro přípravu na moderní evaluační postupy, ale i na velmi kvalitní závěrečné práce výzkumného charakteru. Knihu mohou uvítat také tvořiví a moderní

učitelé základní i střední školy. Je to také zcela jistě jeden ze zdařilých kroků, které by mohly napomoci, mimo jiné, k úplnému pokrytí celého spektra vzdělávacích předmětů moderními a kvalitními didaktikami.

K. Ouroda a J. Kollárová

* Tomáš Janík, Petr Knecht, Petr Najvar a kol. Brno: Nakladatelství Paido, 2010.

Susanne Schäfer, Linien (FAU Erlangen-Nürnberg)

ZMIZELÝ ZÁPISNÍK Vladimíra Fuxe**Co sto věků bludných hodlalo, zvrtné doba
neboli
NASTALO NÁM PŘÍŠTĚ**

O starých láskách se pravívá, že odmítají rezavět, což neplatí pouze o dá-mách, které dovedou ztiziánovatět kdykoliv, a bohužel též o výrobě nerezových materiálů, v důsledku toho dražších, než by bylo záhodno. Jak jsem zjistil, nezpůsobilo několikileté – naštěstí plodné – extempore v divadle žádnou změnu v mé staré náklonnosti k rozhlasu, kde jsem tentokrát našel dveře dokořán: potřebovali někoho, kdo by měl na starosti co možná veškeré mluvené nebo zpívané slovo v hudební redakci, tehdy silně obsazené. Ještě neodešel do penze Jan Slabý, v plném záprahu produkoval pořady Ladislav Kozderka, folkloru a vůbec hudbě ze světa vládl Jaromír Nečas, hudbě tak řečené vážné se věnovala Jitka Fukačová, o repertoár estrádního orchestru se staral Slávek Sedláček, o pop a jazz Vladimír Popelka, takto kolega chemik, tuším z Pardubic. Tomu všemu šéfoval Zdeněk Cupák, jehož obzor zaplňovala především hudba symfonická – ale jak jsem se docela mimoděk dozvěděl, učarovala mu též vyšší matematika, která mu byla relaxačním oborem. (Skoro jsem byl nakloněn koupit si klobouk, abych mohl před takovýmto koníčkem smeknout, srdce hudebnická se kloní spíše k disciplinám pozemštějším, hledající podvědomě životní rovnováhu.)

Počítačů nebylo, vše se psalo na stroji, redakce měla svůj notový archiv, ale nahrávky byly ve společné fonotéce, stejně tak gramoarchiv byl pro všechny redakce společný. Celek byl samozřejmě mohutnější, nežli potřebuje dnešní provoz, ale stanice (později studio, aby si to nikdo nevykládal příliš samostatně) přispívala do vysílání dost rozsáhlou minutáží, která – nutno připustit – měla co nabídnout. Byla tu poměrně velká produkce novinek, což jsem měl záhy poznat na vlastní kůži.

Stůl jsem obdržel v kanceláři Jana Slabého, který mě přijal velmi kolegiálně a neformálně, byl to opravdu správný parták, který kde mohl, pomohl. (Ten stůl je v rádiu dodnes, zdědil ho po mně Jaromír Nečas, potom Josef Prudil a po něm Jiří Plocek; pracovní stoly by asi měly psát vzpomínky, pamatují toho mnohdy víc, než by někdy bylo lidem u nich sedícím milé.) Dotyčný kus nábytku mě poněkud překvapil dvěma objevy: jednak měla řada zásuvek po pravé straně ty dvě nejspodnější spojeny v jednu (a přitom předstírala, že jsou tam dvě nad sebou – do tohoto superšuplete se dala umístit láhev čehokoliv na stojato) a jednak na desce po pravé ruce mě vítala do práce sic nevelká, ale viditelná hromádka textů, určených k pročtení a k rozhodnutí, co se může hodit k realizaci a na čem by naopak měl autor ještě zapracovat. Ta hromádka byla neobyčejně odolná a nic ji nemělo k tomu, aby dobrovolně zhubla – někdy

naskočila o různá průvodní slova a návrhy pořadů a tajně svědčila o tom, do čeho se mi třeba dvakrát nechtělo, anebo bytněla o autorské opravy, které se někdy ne a ne podařit. Jediné, co jsem pročitat nemusel, byla průvodní slova k vážné (aktéři lehkých múz říkali „smutné“) hudbě: jednak jich nebylo mnoho, protože skladbami odedávna – a bezvadně – provázela hlasatelna, a jednak se omezovala na faktografii, takže nebylo nutné – a řekl bych, že ani vhodné – do této domény zbůhdarma nahlížet. I tak toho zbývalo víc než dost.

Asi nejnešikovnější bylo domlouvání se vzdálenými autory; poštovné bylo sice paušalováno, ale jak k tomu přišel ten textař? Navíc se mohlo stát, že po všech peripetiích vyšlo najevo, že text je už zhudebněn, což mění situaci k horšímu: je třeba získat aspoň jednohlasý náčrt a na něm zjistit, zda obě složky, hudba i text, jsou ve shodě co do přirozených délek, přízvuků, či různých přesahů, nehledě už na nutnou shodu charakteru obou komponent, tedy jestli náhodou nevznikla na dané téma vlastní parodie. Zdá se to být vlastně jednoduché, ale je to opravdu jenom zdání, klamně tím víc, čím je méně času: „Ono se to má už zítra natáčet...“ Když stačil nevelký zásah, neváhal jsem. Dopustil jsem se toho mockrát, z titulu redaktorské funkce jsem na to pod tlakem termínu měl plné právo. Jen když těch nezbytných zásahů bylo víc, musel jsem dát velký pozor, aby mě autor neuvedl na ohlášce OSA jako spoluautora, to by byl prvotřídní malér (jednomu Mimobrnákovi jsem to musel rozmluvit ne právě jemným způsobem; bylo to nad jeho chápání). Ze stejných příčin jsem se po dobu svého redaktorství jako textař sám odmlčel, aby nikdo nemohl mít pocit nebo dokonce řeči („nojo, nás nutí předělávat, aby mohl prosazovat svoje...“). Mám za ty tři roky možná jediný zveřejněný text, totiž volný překlad Carmichaelovy „LAZY RIVER“ čili Líné řeky, pro Gustava Broma. Nazpívali to J. Hnilička + M. Černohouz a nedávno přišli, že by si to rádi střihli znova, ale nemůžou to najít. Zajímavé jsou cesty osudu – ani já nevím, kam se to schovalo, a pamatuju si jenom začátek verze: I like lazy river, I like lazy days... Jenže už nevím ani to, zda vůbec v českém znění ten začátek použili – nikdo to běžně nedělá, když je refrén obměňován.

Redigoval jsem textařské začátky Pavla Cmírala, Růženy Sypěnové a několika dalších, kteří u textařiny zůstali, mimoto na mě vzpomněl v tomto směru Petr Ulrych (to bylo ještě před mým redaktorstvím). O dvou bych se rád zmínil zvláště: první byl Jiří Štědroň, který začínal jako herec ve Večerním Brně, ale postupně se stával víc a více zpěvákem; přinesl mi jednou dva vlastní texty, oba nadprůměrné, které – pokud vím – nebyly nikdy natočeny (jeden byl na klasickou Dinah Lee). Nevím, proč se Jiří této práci víc nevěnoval, mohl mít dobré texty z první ruky. Ty druhé verše mi jednoho dne přinesl František Jemelka jako svůj příspěvek pro repertoár brněnské skupiny SYNKOPY. Jeho originální, stručný a úderný výrobek pravil bez okolků, že VÁLKA JE VŮL. Byl jsem téhož názoru a text jsem beze změny a výhrad přijal, i když jsem tušil, že nás pražská centrála nepochválí, a věděl, že to heslo se nemusí zamlouvat našemu řidiči jménem Válka; naštěstí si to nepřipustil. (Jako perličku uvádím, že právě loni jsem

se v kterési z brněnských tiskovin dozvěděl od jednoho ze Synkopáků, že si Franta musel text prosazovat proti vůli redaktora, který údajně od něho žádal přinejmenším změnu názvu... Možná si chtěl dotýčný vzpomínatel jenom trochu ex post zabojovat proti rigoróznímu cenzorství tehdejších časů – to ovšem dost dobře nejde, pokud to není pravda a je naživu například autor sám.) V Praze posléze zřejmě došli k závěru, že tuze puristickým nárokům by s takovou mohl nevyhovovat třeba Jaroslav Hašek, takže to nechali tiše plavat. Od autora vím, že se tato písnička ozývala často na studentských podnicích v době zvané Pražské jaro roku 1968. Více snad není v její prospěch třeba uvádět.

A pak tu byli někteří autoři nesporní, jako Vlastimil Pantůček, který uměl napsat zhudebnitelné verše o čemkoliv (viz například jeho Vitaminový charleston) nebo autor českých textů na světově známé slágry, hitmejkr Pavel Vrbka, jemuž jich přehršle hrál orchestr Gustava Bromy. Pokud Vrbka zhrěšil, tak o tom vždycky věděl a buď to opravil na místě, nebo věc zdůvodnil prozodickými požadavky hudebního půdorysu. Špatné dílo nikdy nenabídl, neměl důvod si kazit renomé.

Tolik o textařích brněnského rozhlasu té doby – zajisté je to velmi málo a jen o některých. Jenže toto není knížka, takže pojďme dále po stopě externistů. Jsou-li taková, je to na prospěch věci: jak víme, není úkolem redaktorů, aby si všechno psali sami, anobřz mají redigovat, čili mít okruh autorů a vést jejich tvorbu žádoucím směrem. V hudební redakci se zmíněný autorský okruh týká samozřejmě hudebních tvůrců, aranžérů a úpravců – na disciplíny slovesné se tolik důraz neklade. Přesto se občas autoři tohoto druhu vyskytli, ba jeden byl přispěvatelem stálým: byl to Jan Fiala, který si posléze v důsledku početního růstu Janů Fialů v oblasti rozhlasu před přijetí připsal ještě jméno Šimon (možná bylo bířmovací, nevím). Jan Šimon Fiala byl autor spíše velmi plodný, o nápady vpravdě neměl nouzi a dovedl věci i organizovat, pokud je měl dostatečně v ruce. Když se mu něco líbilo, udělal si český text, některé byly úspěšné (např. na Böttcherovu hudbu k filmovým mayovkám se ujala „Tam v horách nad strží“ v podání Štěpána Mátyla nebo „Sugar Town“ od Sinatrovic Nancy pod titulem „Š-Š-Š“; ale bylo jich víc, tehdejší posluchači by to jistě věděli – já už ne, když jsem přišel o archiv).

To však nebyla jeho specialita. Vymyslel a sám dodával náplň pořadu, který nazval „Brněnské kolo“. Byl to pořad oblíbenosti jednotlivých hudebních titulů u stálých posluchačů. Tomu typu se podle prototypu říkalo HOUPAČKA a měli ho rádi nejen mladí, jejichž žebříčky ovšem v korespondenci převládaly. Udržel se dlouho a měl dobrý ohlas. Přesto neodolám, abych neocitoval přípis velmi mladého, leč už gramotného posluchače, který napsal: „Nejvíce se mi líbí váš zpěvák Černý Vous.“ – Milan Černoňouz se zajisté potěšil.

Ale abych nezaplnňoval příliš mnoho místa najednou časopisu, který má většinou vážnější poslání než vzpomínkové besedování nad ději minulými, dovolím si dnešní vyprávění přerušit, aby se i laskavý čtenář mohl potěšit výhledem na pokračování příště.

Michal Weigel, Motýlí kniha (Pdf MU Brno)